

2019

KADIN ÇALIŞMALARI ABD

GAZİANTEP ÜNİVERSİTESİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

EMİNE DOĞAN KAYA

T.C
GAZİANTEP ÜNİVERSİTESİ
GÖÇ ENSTİTÜSÜ
KADIN ÇALIŞMALARI ANABİLİM DALI

**TÜRKİYE'DE KADINLAR TARAFINDAN
KURULMUŞ DAYANIŞMA
MUTFAKLARINA TOPLUMSAL CİNSİYET
ROLLERİ AÇISINDAN BAKMAK**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

EMİNE DOĞAN KAYA

GAZİANTEP

KASIM 2019

T.C.
GAZIANTEP ÜNİVERSİTESİ
GÖÇ ENSTİTÜSÜ
KADIN ÇALIŞMALARI ANABİLİM DALI

**TÜRKİYE'DE KADINLAR TARAFINDAN
KURULMUŞ DAYANIŞMA MUTFAKLARINA
TOPLUMSAL CİNSİYET ROLLERİ AÇISINDAN
BAKMAK**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

EMİNE DOĞAN KAYA

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Gökhan GÖKGÖZ

GAZIANTEP

KASIM 2019

T.C.
GAZİANTEP ÜNİVERSİTESİ
GÖÇ ENSTİTÜSÜ
KADIN ÇALIŞMALARI ANABİLİM DALI

TÜRKİYE'DE KADINLAR TARAFINDAN KURULMUŞ
DAYANIŞMA MUTFAKLARINA
TOPLUMSAL CİNSİYET ROLLERİ AÇISINDAN BAKMAK

EMİNE DOĞAN KAYA

Tez Savunma Tarihi: 29.11.2019

Göç Enstitüsü Onayı

Prof.Dr. Mehmet Nuri GÜLTEKİN
Enstitü Müdürü

Bu tezin Yüksek Lisans tezi olarak gerekli şartları sağladığımı onaylarım.

Dr.Öğr.Üyesi Şenay LEYLA KUZU
Enstitü ABD Başkanı

Bu tez tarafımca (tarafımızca) okunmuş, kapsamı ve niteliği açısından bir Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Doç.Dr. Gökhan GÖKGÖZ
Tez Danışmanı

Bu tez tarafımızca okunmuş, kapsam ve niteliği açısından bir Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Jüri Üyeleri:
(Unvanı, Adı ve SOYADI)

Doç.Dr. Gökhan GÖKGÖZ

Dr.Öğr.Üyesi Şenay LEYLA KUZU

Dr.Öğr.Üyesi Tülay ATAY

İmzası

ETİK BEYAN

Gaziantep Üniversitesi Göç Enstitüsü Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada;

- Tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- Tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- Tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi,
- Kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı,
- Bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu, bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim. .

Emine DOĞAN KAYA

29.11.2019

ÖZET

TÜRKİYE’DE KADINLAR TARAFINDAN KURULMUŞ DAYANIŞMA MUTFAKLARINA TOPLUMSAL CİNSİYET ROLLERİ AÇISINDAN BAKMAK

DOĞAN KAYA, Emine

Yüksek Lisans Tezi, Kadın Çalışmaları ABD

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Gökhan GÖKGÖZ

Kasım 2019, 102 Sayfa

Özel alanda kadın ile anılan mutfak, kamusal alanda erkekle birlikte anılmaktadır. Bu yüzden kamusal alanda kadınlar tarafından kurulmuş dayanışma mutfakları araştırmaya değer bir noktadadır. Gaziantep’te kurulan Mutfak|Matbakh Kadın Atölyesi, İstanbul’da kurulan Kadın Kadına Mülteci Mutfağı ve Hatay’da kurulan Vakıflı Köyü Tarımsal Kalkınma Kooperatifi Kadın Kolu araştırmaya konu olan mutfaklardır. Farklı etnik köken ve ülke geçmişine sahip kadınlarla derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilerek araştırma tamamlanmıştır. Toplumsal cinsiyet rolleri açısından değerlendirilen mutfaklar, kadınlar için; birlikte yaşam pratikleri gerçekleştirdikleri, maddi ve manevi dayanışma içerisine girdikleri, kimlik ve kültürlerini korumakla birlikte devam ettirdikleri, göçün getirmiş olduğu zorluklarla baş etmede araç olarak kullandıkları, kamusal alanda görünürlük kazandıkları yerler haline gelmiştir. Kadınlar için önemli eşikler açan mutfaklar, toplumsal cinsiyet rolleri düşünüldüğünde rol tekrarlarını da beraberinde getirmektedir.

Anahtar Kelimeler: Toplumsal Cinsiyet, Mutfak, Dayanışma

ABSTRACT**ANALYZING SOLIDARITY KITCHENS ESTABLISHED BY WOMEN IN
TURKEY IN TERMS OF GENDER ROLES**

DOĞAN KAYA, Emine

Master Thesis, M.A. Women Studies

Advisor: Assoc. Prof. Dr. Gökhan GÖKGÖZ

November 2019, 102 Pages

Kitchens in private space are associated with women whereas kitchens in public space are with men. For that reason alone, solidarity kitchens organized by women in public space worth researching. In this dissertation, Mutfak || Matbakh Women Workshop established in Gaziantep, Kadın Kadına Refugee Kitchen in İstanbul and Women Branch of Vakıflı Village Agricultural Cooperative in Hatay are studied. In-depth face-to-face interviews are conducted with women with different ethnicity and country history. Kitchens which are analyzed for reproduction of gender roles are found for as a means of actualizing living-together practices, being in material and spiritual solidarity, continuing their common culture and identity, coping with the challenges related to forced displacement and where they become visible in public space. Kitchen becomes a threshold space for women but also a space of reproduction of gender roles.

Keywords: Gender, Kitchen, Solidarity

ÖNSÖZ

Yüksek lisans eğitimim boyunca kadın çalışmaları alanında öğrendiğim pek çok şeyde payı olan ve beni bu yüksek lisans tezini yazmamda cesaretlendirip, araştırmam süresince bana sabırla rehberlik eden danışmanım Doç. Dr. Gökhan Gökğöz'e teşekkürlerimi sunarım.

Çeviri desteği ile görüşmelerimin gerçekleşmesini sağlayan sevgili Hala Khankan'a da teşekkür ederim.

EMİNE DOĞAN KAYA

KASIM 2019

İÇİNDEKİLER

	<u>Sayfa No</u>
ÖZET.....	i
ABSTRACT.....	ii
ÖN SÖZ.....	iii
İÇİNDEKİLER.....	iv
1. GİRİŞ.....	1
1.1. GİRİŞ.....	1
2. TOPLUMSAL CİNSİYET.....	3
2.1. TOPLUMSAL CİNSİYET KAVRAMINA DAİR AÇIKLAMALAR.....	3
2.2. TOPLUMSAL CİNSİYET KAVRAMINA DAİR ELEŞTİRİLER.....	5
2.3. TOPLUMSAL CİNSİYETE DAİR KURAMLAR.....	6
2.3.1. Biyolojik Kuram.....	6
2.3.2. Sosyal Rol Kuramı.....	11
2.3.3. Psikanalitik Kuram.....	12
2.3.4. Sosyal Öğrenme Kuramı.....	12
2.3.5. Sosyal Bilişsel Kuram.....	13
2.3.6. Bilişsel Gelişim Kuramı.....	13
2.3.7. Toplumsal Cinsiyet Şeması Kuramı.....	14
2.4. TOPLUMSAL CİNSİYET ROLLERİNİN ÜRETİLDİĞİ YERLER.....	14
2.4.1. Aile.....	15

2.4.2. Devlet.....	18
2.4.3. Sokak.....	20
2.5. TOPLUMSAL CİNSİYET TEMELLİ AYRIMCILIK.....	22
2.5.1. Toplumsal Cinsiyete Dayalı İş Bölümü.....	24
3. YEMEK.....	40
3.1. EVDEKİ MUTFAK.....	48
3.2. KAMUSAL ALANDA MUTFAK.....	52
4. ARAŞTIRMANIN KONUSU, AMACI VE ÖNEMİ, ÖRNEKLEMİ, YÖNTEMİ.....	54
4.1. ARAŞTIRMANIN KONUSU.....	54
4.2. AMACI VE ÖNEMİ.....	55
4.3. ÖRNEKLEM.....	57
4.4. YÖNTEM.....	64
5. BULGULAR.....	67
5.1. YEMEK YAPMA GÖREVİ.....	67
5.2. DAYANIŞMA İÇİN MUTFAK.....	71
5.3. YEMEK YAPARAK PARA KAZANMAK.....	74
5.4. MUTFAĞIN İÇİNDE YAŞANANLAR.....	77
5.5. YEMEĞİ EN İYİ KİM YAPAR?.....	81
6. SONUÇ.....	87
KAYNAKÇA.....	96

1. GİRİŞ

1.1. GİRİŞ

Beslenme eylemi yok sayılamayacak fiziksel bir ihtiyaçtır. İnsan hayatının çok önemli bir kısmını tarih öncesi çağlardan itibaren yiyecek sağlama, hazırlama ve tüketme kapsamaktadır. Bu gereksinimler zaman içerisinde farklı kültürel biçimlendirmeler ile yorumlanmıştır. İnsanın bu biyolojik ihtiyacını kültürel olarak nasıl şekillendirdiğini sosyoloji, tarih, antropoloji gibi bilim dalları incelemiştir. Yemek kültürü alanında yapılan araştırmalar toplumlardaki beslenme davranış ve alışkanlıklarını ve bunları neyin şekillendirdiğine yönelik inceleme yaparken; toplumların sosyal, ekonomik ve politik yapılarına da göndermeler yapmıştır.

Gıdaya dair üretimler, gıdaların dolaşımı, dağılımı, gıda üretimi ile ilgili meslekler, tüketim şekilleri, ürünler, yemek pişirme teknikleri, mutfak, sofrada, gelenekler, tat algısı gibi konular bu araştırmaların konuları olmuşlardır. Bu noktada kadın çalışmaları alanında, mutfak ve içinde gerçekleşen eylemlere yönelik araştırma yapma ihtiyacı da doğmuştur. Çünkü ataerkil sistemler içerisinde ve modern zamanda patriarkal düzen içerisinde mutfak ve kadın hep yan yana düşünülmüştür.

Kadının adının mutfak ile anılıyor olması tutarlı bir durum değildir. Çünkü özel alanda kadın ile anılan mutfak kamusal alanda erkek ile anılmaktadır. Bu noktada da Türkiye’de kadınlar tarafından kurulan dayanışma mutfaklarının toplumsal cinsiyet rolleri üzerinde yarattığı etkiyi tartışmaya açmak gerekmiştir. Böylece toplumsal cinsiyet rollerinin tekrarı ve kadınların hayatlarında gerçekleşen değişimler öğrenilmeye çalışılmıştır.

Türkiye’nin yaşamış olduğu göç deneyimi sosyal hayatta da kendini hissettirmektedir. Göç sürecinin en önemli noktalarından birisi olan kadınlar, Türkiye’de kurulan dayanışma mutfakları ile Türkiyeli kadınlarla bir araya gelmişlerdir. Mutfak üzerinden bir araya gelme durumunda göçmen ve yerli kadınların

mutfağı kimlik paylaşımı, kendini beğendirme ve iletişim aracı olarak kullandıkları görülmüştür. Göç sürecinin çok öncesinde Türkiye’de yerel bir hareket ile hayata geçen Vakıflı Köyü Tarımsal Kalkınma Kooperatifi Kadın Kolu da kimliği koruma noktasında karşımıza çıkmaktadır.

Kurulan mutfaklarda amaç kimi zaman dayanışma ile birlikte maddi kazanç elde etme kimi zaman da karşılıklı önyarguların kırılacağı bir ortam hazırlama olarak kurgulanmıştır. Çeşitli çekişmelerin de yaşandığı mutfak ortamı genel olarak kadınlar tarafından olumlu bir şekilde anılmaktadır.

Kadınların dayanışma mutfakları ile hayatlarında gerçekleşen değişiklikler, toplumsal cinsiyet rolleri açısından ne kadar anlamlı olabilmekte bu araştırmada görülmeye çalışılmıştır. Tüm kadınlar için ait olduğu yer olarak gösterilen mutfak, kadınların ekonomik, sosyokültürel, hayat deneyimleri gibi etkenler aracılığı ile kadınlar için farklı anlamlar ifade edebilmektedir.

Bu bağlamda çalışmada önce kavramsal çerçeve belirlenmiş, sonrasında amaç ve yöntem belirtilerek bulgular ve değerlendirme kısmına geçilmiştir.

İKİNCİ BÖLÜM

TOPLUMSAL CİNSİYET

2.1. TOPLUMSAL CİNSİYET KAVRAMINA DAİR AÇIKLAMALAR

Feminist hareket ile kadın ve kadının konumuna dair oldukça fazla araştırma, eylem ve politika hayata geçmiştir. Feminist mücadele sayesinde kadınların toplumsal konumunda iyileşmeler olmuştur. Feminizm bizlere kadına dair düşünmeyi öğretmiş ve kadından yola çıkarak tüm “ötekiler” hakkında da düşünmemizi sağlamıştır. Bu yönüyle oldukça yapıcı ve geliştirici hareketlere ortam sağlamış ve sağlamaya da devam etmektedir. Feminist hareket içerisinden çıkan kadını ve kadının konumunu sorgulama eylemi, cinsiyet ve toplumsal cinsiyet sorununu ortaya çıkarmış ve bu sorunlar farklı yaklaşımlar ile feminist hareketin temel dertlerinden biri haline gelmiştir.

Ann Oakley 1972 yılında *Sex, Gender and Society* (Cinsiyet, Toplumsal Cinsiyet ve Toplum) kitabında toplumsal cinsiyet kavramını kullanarak feminizm için oldukça ufuk açıcı bir yol açmıştır. Dişi ve erilliği belirleyen cinsiyetten farklı olarak ve onunla da karıştığı için tanımlanan bir kavramdır toplumsal cinsiyet. Bu kavram kadınsılık ve erkeksiliğin toplumsal dönüşüme açık davranış ve varoluş biçimleri olduğunu göstermektedir. Oakley cinsiyetin biyolojik olarak belirlenmiş, toplumsal cinsiyetin ise toplumsal olarak oluşturulduğunu söylemiştir. Yani toplumsal cinsiyet, kadınların maruz kaldıkları tabi olma ve baskıları, kadınlarla ve erkekler arasındaki biyolojik farklılıklardan türeten cinsiyetçi ideolojinin elinden, biyolojik determinizm silahını almıştır (Acar-Savran, 2009:233-234).

Psikolog ve sosyologların ilk tanımladıkları haliyle toplumsal cinsiyet, erkek ve dişi bireylere hangi davranışların uygun olduğu ile ilgili toplumsal beklentiler ve kişilerin bu beklentilerin etkisi ile geliştirme eğiliminde oldukları zihinsel nitelik ve

kendilik anlayışlarını içermekteydi. Beklenti ve normlar kişilere diğer insanlar tarafından ve kültürel yapıtlara da gömülü bir şekilde kurumlar tarafından aktarılmaktadır. Her toplumun kendine has bir erillik ve dişillik normu vardır. Örneğin; Rönesans döneminde erkeklerin tayt giymesi eril iken şimdi pantolon giymeleri erildir. Ancak neredeyse toplumların hepsinde erkeklerin eril, dişilerin dişil olmaları gerektiği normu vardır. Bunlarla birlikte kişilerden sadece toplumsal cinsiyetlerine uygun davranışları yapmaları beklenmez aynı zamanda da o toplumsal cinsiyetin üyeleri olarak kendilerini tanımlamaları beklenir (Stone, 2016:89–90).

Scott (2013:67–68) toplumsal cinsiyet ile ilgili şunları söylemektedir;

“Toplumsal cinsiyet, kadınlara ve erkeklere ilişkin uygun roller hakkındaki fikirlerin tamamen toplumsal olarak yaratıldığını ifade eden ‘kültürel inşalar’a işaret etmenin bir yoludur. Toplumsal cinsiyet kadınların ve erkeklerin öznel kimliklerinin, yalnızca toplumsal kökenlerine işaret etmenin yoludur. Bu tanımlamada toplumsal cinsiyet, cinsiyetli bir bedene zorla yüklenen toplumsal bir kategoridir.”

Toplumsal cinsiyet, biyolojik cinsiyetten farklı olarak kadın ve erkeğin sosyokültürel bir açıdan tanımlanması ile toplumların bu iki cinsi birbirinden ayırt etme biçimlerini ve onlara yüklediği toplumsal rolleri anlamak için kullanılır. Feminist araştırma yapanlar için bu kavram önemlidir, çünkü kadınlar ve erkekler arasındaki eşitsizlikleri sorgulamaya yarar. Toplumsal cinsiyet kavramı 1970’lerden itibaren üç farklı aşama geçirmiştir: İlki cinsiyet farklılıklarına yapılan vurgudur ve bu çalışma farklılığın biyolojik özelliklerden kaynaklandığını iddia eder. İkincisi öğrenilen cinsiyet rollerini ve toplumsallaşmayı vurgulayarak, toplumsal cinsiyeti özgül toplumsal düzenlemelerin bir ürünü olarak algılar. Üçüncüsü ise toplumsal cinsiyetin tüm sosyal sistemler içerisinde merkezi bir rolü olduğunun fark edildiği aşamadır. Toplumsal cinsiyet ücretli çalışma, aile, politika, gündelik yaşam, ekonomik kalkınma, hukuk, eğitim ve daha birçok alanda analiz edilmiştir (Ecevit, 2011: 4).

Her toplumda farklılık göstermekle birlikte kadınlık ve erkeklik çeşitli ideolojilerle kurgulanmaktadır. Toplumsal cinsiyet rolleri bu ideolojilerden beslenerek yeniden üretilmekte; farklı erkeklik ve kadınlık rollerini pekiştirmektedir. Bu yüzden toplumsal cinsiyet kavramı her zaman kadınlara işaret etmez, aynı zamanda erkeğe

yüklenen görevlerin de sorgulanmasına yarar. Toplumsal cinsiyet rollerinin çoğu zaman erkekler için olumlu sonuçlar yaratsa da bazı durumlarda erkeklere de olumsuzluklar yaşattığı bir gerçektir. Kadın ve erkek karşıtlığının yarattığı sonuçlar doğrultusunda kadınlara yüklenen davranış ve sorumlulukların tersi de erkeklere yüklenmiştir.

Pınar Selek (2013:19-20), Türkiye’de geleneksel olarak kabul gören erkeklik aşamalarını dört başlık altında sıralar: Sünnet, askerlik, iş bulma ve evlilik. Genelde heteroseksüel olarak kabul edilen erkeklerin evlenip baba olabilmeleri için sünnet olup, askerlik yapıp, iş sahibi olmaları gerekir. Erkeklerin toplumun beklentisine yönelik olarak gerçekleştirilmesi beklenen bu duraklar heteroseksüel erkeklik beklentisini pekiştirmektedir. Tüm aşamalar erkeğin erkeklik vasfına sahip olabilmesi için gerekli olan normları içerir. Sünnet erkekliğe atılan ilk adım, askerlik vatani koruyarak elde edilen erkek onuru, evlilik de baba olabilmenin meşru yoludur.

Tüm bunlarla birlikte toplumsal cinsiyet kavramı feminist hareket için önemli iki kapıyı aralamıştır. Bunlardan ilki, toplumların kadınların erkeklere tabi olmaları için yarattıkları yolları tarif etmek için bir dil; ikincisi ise, eril ve dişil rollerin biyolojik bir temelden değil toplumlar aracılığı ile oluşturulduklarını göstermenin bir aracıdır (Stone, 2016:90-91).

2.2.TOPLUMSAL CİNSİYET KAVRAMINA DAİR ELEŞTİRİLER

Toplumsal cinsiyet rolleri kavramı aynı zamanda feminist perspektiften bakıldığında çeşitli sorunlar da içermektedir. Kavram tek başına, toplumsal cinsiyet normlarının neden kadınları erkeklere tabi kılma eğilimde olduğunu açıklamamaktadır. Bu kavram neredeyse tüm toplumlarda toplumsal cinsiyet rollerinin neden patriarkal bir içerik taşıdığını açıklayamaz (Stone, 2016:91).

Butler ve Haraway de toplumsal cinsiyet kavramının kullanımına dair eleştiri veren kişilerdendir. Onlara göre eğer toplumsal cinsiyet kültürel olarak inşa edilebiliyorsa, cinsin biyolojik anlamları da kültürel olarak inşa edilebilir. Biyolojiye önem atfeden de toplumsal cinsiyetin kendisidir (Scott, 2013:182). Butler, toplumsal cinsiyeti yöneten düzenleyici pratikler olduğunu söylemiştir. Belirli pratikler ile

meşgul olarak da toplumsal cinsiyetli oluruz. Pratik, herhangi toplumsal bir etkinliktir. Tekil pratikler ile meşgul oluruz, çünkü toplumsal olarak kurulmuş ve devam eden normlar bizleri bunun için cesaretlendirir.

Kişi doğumundan itibaren toplum tarafından oluşturulmuş çeşitli değer yargılarıyla çevrelenir. Bu yargılar bireyleri kadın ve erkek olarak kategorize eder ve onları kadın ve erkek yapar. Bireylerin kadın ve erkek olma süreçlerinde toplumda var olan yargılar toplumsal cinsiyet rollerini oluşturur. Simone de Beauvoir, İkinci Cins'te "Kadın doğulmaz kadın olunur" demektedir ve ona göre toplumsal cinsiyet inşa edilmiştir. Bununla birlikte, Butler, Cinsiyet Belası'nda (2012:52) şöyle der: "Eğer cinsiyetin değişmezliğine itiraz edilirse belki de cinsiyet denen bu inşanın da toplumsal cinsiyet denli kültürel bir inşa olduğu, yani cinsiyet ile toplumsal cinsiyet arasındaki ayrımın aslında ayrım falan olmadığı ortaya çıkar." Bununla birlikte Scott (2013:187–188), toplumsal cinsiyetin faydalı bir analiz kategorisi olmaya devam etsin ya da etmesin, kelimedenden daha çok, bizlerin ondan eleştirel biçimde faydalanıp faydalanmadığımız önemlidir, demektedir. Aynı zamanda toplumsal cinsiyet, "erkekler" ve "kadınlar" anlamlarının sabit olarak görüldüğü yöntem ve programa gönderme yapıyor yaklaşımını da akla getirmektedir. Bu noktada problem durumu, rolleri sorgulamak değil, rolleri tasvir etmektir. Odak noktası kadın ve erkeklerin rolleri değil, cinsel farklılığın inşa edilmesi olmalıdır. Toplumsal cinsiyet, cinsiyetlendirilmiş bedenlerle ilgili anlamların nasıl birbiri ile ilişkilendirilmiş olduklarını ve bu anlamların nasıl düzenlenip değiştirildiği hakkında eleştirel bir yaklaşım olarak kullanılırsa o zaman anlamlı bir analiz ortaya konabilir.

2.3. TOPLUMSAL CİNSİYETE DAİR KURAMLAR

2.3.1. Biyolojik Kuram

"Dişi" ve "erkek", üreme sistemlerinde ortaya çıkan kategorilerdir. İnsanlar da hayvan ve bitki türlerinin birçoğu gibi bu ayrımı paylaşmaktadırlar. Cinselliğe dayanmayan eşeysiz üreme daha basit yaşam biçimlerinde gerçekleşirken, bazı canlılar hem eşeyli hem de eşeysiz üreyebilmektedir. Ancak diğerleriyle kıyaslandığında daha gelişkin olan canlılar cinsel yolla ürerler. Üremedeki cinsiyet

temelli ikilik, toplumsal cinsiyet ve cinselliğin mutlak temeli olarak varsayılmaktadır. Bu varsayımın gücü, rol teorisi, psikanaliz ve bazen de feminizmi biyolojizme dâhil edebilmektedir. Bu noktada da doğal cinsiyet farklılığı anlayışı bazen aşılabilir bir sınır olur. Cinsel politika ile ilgili tartışmalarda, çoğu zaman kadın ve erkeklerin temelden birbirinden farklı oldukları iddiası öne atılınca, tartışmaların ilerlemesi olanaksız bir hale gelip, karşıtlığının kanıtlanması da bir o kadar gereksizleşmektedir (Connell, 2016:109–110). Kadın kadındır, erkek erkektir ayrıştırması Connell’ın da belirttiği gibi tartışmaların ilerlemesi ve yapıcı eleştirilerin verilebilmesi noktasında engel teşkil etmektedir. Aynı zamanda bu ikilik var olan eşitsizliklerin de normalleşmesine ortam hazırlamaktadır.

Biyolojik teori, kadın ve erkek arasında var olan biyolojik farklılıklar aracılığı ile cinsiyet rollerinin şekillendiğini savunur. Farklı farklı açıklamalar olmakla birlikte bunlara bir örnek verilecek olursa, annelik içgüdüsünün beynin bir bölümünde ya da üreme organlarında yer aldığı düşüncesini savunanlar olmuştur. Bununla birlikte yüksek zihinsel işlemlerinin merkezi olarak kabul edilen ön beyin kadınlarda daha küçük olduğu ve basit işlemler için kullanılan yan lobların kadınlarda daha büyük olduğu düşüncesi ortaya atılmış ancak zamanla yan lobların yüksek zihinsel işlevlere ve ön lobun görece da az önemli işlemlerin merkezi olduğu düşüncesi kabul görmüştür. Zamanla beyne dair gerçekleşen bu değişiklikler kadınlar için de bu kez ön loblarının büyük, yan loblarının küçük olduğu düşüncesiyle yer değiştirmiştir (Dökmen, 2017:48-49).

Kadınların doğum yapabilirken erkeklerin biyolojik olarak bunu yapamamasının rolleri temelden etkilediğini savunan bu düşünce, kadının hamilelik ve doğumla birlikte özel alanda kalmak durumunda olduğunu ve erkeğin de dışarıda hem aileyi koruyacak savunmayı, hem de yaşamsal yemek ihtiyacını karşılamak için evin dışında olmak durumunda kaldığını söyler.

Toplumsal cinsiyet biyolojik kimlikten farklı olarak toplumsal ve kültürel bir şekilde belirlenen ve dolayısıyla yer ve zamana göre değişiklikler içerebilen “cinsiyet konumu” ya da “cins” kimliğidir (Berktaş, 2013:8). Biyolojik indirgemeci yaklaşım, kadınların ve erkeklerin var olan bu rollerini cinsiyet temelli bir şekilde normalleştirir.

Mevcut ataerkil yapı, toplumsal cinsiyet rollerini biyolojik sonuçlar olarak nitelendirerek normalleşmelerine ortam hazırlanmaktadır. Aksu Bora (2008:11), sivil toplum çalışanları için hazırladığı Toplumsal Cinsiyet Rehberi’nde şöyle bir tablo kullanmıştır.

KADIN	ERKEK
Doğurabilir	Zihinsel yaratıcılığı yüksektir
Sevecen ve fedakârdır	Sorumluluk duygusu güçlüdür
Sessizdir	Yönetmeyi bilir
Ayrıntıcıdır	Soyut düşünme yeteneği gelişkindir
Duygusaldır	Rasyoneldir
Tek eşliliğe yatkındır	“Bir çiçekle bahar olmaz” der
Dikkatli insanlar ve ilişkilere yöneliktir	Duygular ve ilişkilerden çok teknolojiye ve nesnelere ilgi duyar.
Dedikoducudur	Saldırgandır

Ve sorar: “Bunlardan hangilerininin biyolojik olduğunu düşünüyorsunuz?”.

Tablodaki bu basit örnekler durumu anlamak noktasında önemlidir. Biyolojik cinsiyet temeli kullanılarak yapılan bu genellemeler, kadın ve erkeğin konumu ve

toplumsal hayattaki davranış geliştirme süreçlerine dair sözde normal durumları yansıtmaktadır. Kadın için belirlenen sözde normal davranışlar kadının toplumdaki konumu açısından oldukça belirleyicidir ve görülmektedir ki bu konum erkeğinkinden oldukça düşük bir noktadır.

Steven Goldberg, yaptığı bir araştırmada özellikle testosteronun, kan yoğunluğu açısından erkeklerde ve kadınlarda farklı olduğunu bulmuştur. Yaptığı araştırmanın sonunda kan dolaşımındaki bu hormon ve diğer hormonların farklı düzeylerde olduğu hayvan ve insanlarda, bazı performanslarda da farklılık olduğunu ortaya çıkarmıştır. Goldberg, bu hormonların erkeklerin kadınlar üzerindeki saldırganlık üstünlüğüne sahip olmalarını sağlayarak, toplumsal davranışlarda farklılıklara sebep olduğunu söyler. Bu da cinsiyete dayalı iş bölümünü ve ataerkil iktidar yapısını açıklayabilir. Bir işe sahip olma noktasında erkekler kendine güven ve iddia açısından daha üstündür. Bu durumda hormonal olarak sürekli zayıf düşen kadının iktidar çekişmesinde, onlar için oluşturulan konumu kabul etmeleri doğaldır. Bu yüzden de kadınlar yuva yapar, erkekler de hormonları dolayısı ile iş dünyasının rekabetli ortamında yerlerini alırlar. Goldberg'in bu argümanına Connell tarihsel verilerle karşı çıkararak, rekabet ortamının kadınlar ve erkekler arasında var olmadığını; bunun 17. yüzyılda toplum sözleşmesi teorisyenlerince retorik olarak kullanıldığını söylemiştir. Ayrıca Goldberg'in ortalama farklılık ile toplumsal davranıştaki kategorik farklılık ile ulaşmasını eleştirmiştir. Kadın ve erkek arasındaki ortalamaya ilişkin farklılığın ancak büyük bir örtüşme ile açıklanabileceğini söyler ve psikologların saldırganlık davranışı üzerine yaptıkları araştırmaları örnek verir. Araştırmalar göstermektedir ki saldırganlık davranışı kadın ve erkeklerde çok sayıda örtüşme içermektedir. Büyük bir örtüşme içerisinde önemsiz bir farklılık üzerinden çıkarım yapmak sorgulanması gereken noktadır (Connell, 2016:114–116).

Bununla birlikte modern zamanın heteroseksüellik ve homofobi ile özdeşleşmesi ile aşk evlilikleri, cinsel ilişkilerin kayıt altına alınması gibi düzenlemeler getirilmiştir. Erkek ve kadınlara haz, cinsellik, sağlık, spor, estetik gibi ayrı konularda bedenlerine yönelik dayatmalar da söz konusudur. Bu beden düzenleme rejimlerine mekân düzenleme rejimleri de eklenmiştir. Dişil ve eril mekânlar

oluşturulmuş ve otorite, çatışma, rekabet alanları eril, estetik, duygusal anlatılı alanlar dişil mekânlar olarak kodlanmıştır (Sancar, 2014:25). Bu kodlamalar ile de kadınların mekânı kamusal alan değil özel alan olan ev olmuştur. Bu mekân ve beden rejimleri ile de kadın ve erkeklere roller biçilmiş, bu roller çerçevesi içerisinde hareket etmeleri gereklilik haline gelmiştir.

Biyolojik indirgemecilik, toplumsal cinsiyet sistemlerini sadece iki uçlu olarak düşünülmesine neden olur. Feminist teorinin ortaya çıkışına kadar toplumsal cinsiyet konusunu çoğu zaman görmezden gelen bilim ve felsefe, 17. yüzyıldan günümüze kadar kartezyen anlayış ile cinsiyetler de dâhil her şeyi iki kutuplu olarak sınıflandırma yapmıştır. Bu yüzdendir ki kadın ve erkek olarak sınıflandırılmayanlar büyük baskı ve dışlama yaşamışlardır (Berghan, 2007:11–12). Biyolojik ikili sistem insanları sadece kadın ve erkek olarak ikili bir şekilde ayırdığı için LGBTİ+ bireyler de görmezden gelinmiştir ve yok sayılmıştır. Bu yok sayma ile sadece kadın ve erkek olarak görülen LGBTİ+ bireyden toplumsal cinsiyet rollerine uygun davranışlar sergilemeleri beklenmektedir. Toplum beklentisi dışında da kişiler davranışlarını bu rollere göre şekillendirebilmektedir.

19. yüzyıl kültürel feministleri de kadınlarla erkekler arasındaki benzerliklerden çok farklılıklara odaklanarak, kadınlık niteliklerinin kişisel kuvvet, gurur ve kamusal yenilenme kaynağı olarak yorumlarlar (Donovan, 2015:71–72). Kültürel feminist hareket içerisindeki her düşünür aynı düşünceyi savunmaz. Ancak genel anlamda kültürel feminizm de kadın ve erkek arasında biyolojik temelli ayrımı kabul eder.

Kültürel feministler kadınlık ile ilgili özellikleri yüceltirler ve kadınlarla erkekler arasındaki farklılıkları (toplumsal cinsiyet farklılıklarını) değişmez olarak görürler (Taylor ve Rupp, 1998; akt. Ecevit, 2011:21). Kadın özellikleri ve etkilerinin, özellikle de anneliğin hem çok değerli hem de toplumun iyileşmesi için bir model olarak alınması gerektiğini düşünmüşlerdir. Kadın karşıtı biyoloji yerine kadın için biyoloji anlayışı temel alınır (Dökmen, 2017:52).

2.3.2. Sosyal Rol Kuramı

Sosyal rol kuramında davranışsal farklılıklar cinsiyet kalıpyargıları ve sosyal rollerle açıklanmaktadır. Sosyal rol toplumun tanımladığı ve bir sosyal kategorideki tüm bireylerden beklenen davranışlardır. Tüm toplumlarda kadınlar ve erkeklerden beklenen sosyal roller ve bu beklentilere uygun davranış örüntüleri vardır. Bir grup insan her zaman belli bir etkinlik içinde bulurken gözlemleniyorsa o insanların yaptıkları o etkinlik gereken donanımına sahip olduğuna inanılır. Yani kadınlar hep çocuk bakıyorsa onların bu bakım süreci için gerekli olan özelliklere sahip oldukları ve erkekler çocuk bakımı yapmıyorsa, erkeklerin bakım için gerekli özelliklere sahip olmadıkları düşüncesi yerleşir. Böylece bu ve buna benzer birçok etkinlik toplum içindeki sosyal rollerle belirlenir. Bu sosyal rollerin gerçekleşmesi için de sosyal baskılarla insanlardan beklenen davranışın sergilemesi istenir (Dökmen, 2017:82).

Her iki cins de toplum içerisinde başarılı olabilmek adına doğuştan getirdikleri ve sonradan öğrendikleri özellikleri birleştirmişlerdir. Toplum tarafından onaylanan davranış yakın çevre tarafından da desteklenerek süreklilik kazanmaktadır. Toplum bu noktada teşvik edici bir şekilde devreye girer. Örneğin erkeklere özgüven ve girişkenlik açısından teşvikte bulunan toplum kadın için sözsüz iletişim ve sevecenlik yeteneğini teşvik etmiştir. Böylesi bir teşvik kadınların söz söyleme hakkını günümüz toplumunda halen elinden almaktadır. Aslında tüm bunlar hem kadınlar hem de erkekler için oluşturulan kalıpyargılar aracılığı ile devam eder. Başarılı olabilmek için kişi kendisi için var olan kalıpyargılar aracılığı ile davranış geliştirir. Çocuklukta başlayan bu durum yavaş yavaş kişiliğe iyice oturur ve davranışlar ona göre şekillenir. Sosyal rol kuramı cinsiyete dayalı iş bölümünün de bu kalıp yargılar aracılığıyla oluştuğunu belirtir. Toplumun beklentisine göre meslekler de cinsler arasında dağılım yaşamıştır (Güldü ve Kart, 2009:102-103).

Ancak şu anki kadın rollerinde var olan değişim, kadına özgü kalıpyargıları dinamikleştirmekte birlikte erkek rollerinde bu değişim gözlemlenmemektedir. Yani erkekler kadınlara nazaran daha durağan bir rol tanımına sahiptirler (Adaçay, 2014:23-24). Rol değişimleri söz konusu olsa bile günümüzde kadının konumu ve tabii ki

kadınla birlikte öteki konumda yer alan LGBTİ+ bireyler de erkeğin şu an sahip olduğu konuma erişememiştir.

2.3.3. Psikanalitik Kuram

Psikanalitik kuram, Freud'un toplumsal cinsiyetin gelişimine ilişkin getirilen ilk açıklamalar biridir. Freud'un cinsiyetin oluşmasına dair kuramı libido kavramsallaştırılmasına dayanmaktadır. Libido, hem biyolojik hem de toplumsal cinsiyeti organize eder ve biyolojik temeli olan cinsel bir enerjidir. Psikanalitik kuramda cinsiyetin kazanılması için kişinin üç dönem geçirmesi gerekmektedir. Oral ve anal dönemi içine alan ilk dönemde kız ve erkek çocuklar aynı cinsiyet ve toplumsal cinsiyet deneyimleri yaşarlar. İkinci dönem olan fallik dönemde çocuklar 5 yaşından itibaren kadın ve erkek arasındaki farklılıkları anılmaya başlarlar ve cinsel kimlikleri oluşur. Bu dönemde erkek çocukta penisi kaybetme korkusu (kastasyon korkusu) yaşarlar ve babaya yönelirler. Kız çocuklar da sahip olmadıkları penis hayali ile zaten annelerinin de onlara vermediği penis hayali ile babaya yönelirler ve bir gün penise sahip olabileceklerine inanırlar. Freud'a göre kız çocuklarının bu yönelişi heteroseksüel anlamda ilk kadınsılık yoluna girişin de başlangıcıdır. Üçüncü dönemde yani ödipal dönemde erkekler kastasyon korkusu ile yaşadıkları babalarıyla olan çekişmeden vazgeçerek kendilerini onunla özdeşleştirirler. Ödipal çatışmanın sonlanması ile süperego gelişir. Ancak kız çocuklarında durum farklıdır. Kız çocuklar erkek çocuklar gibi bir özdeşleşme yaşamamaktadır. Çünkü zaten annede de penis olmayışı, anneyi eksik yapmaktadır. Bu noktada da kız çocuklarının tamamen özdeşleşme yaşamamaları ile erkeklerde olduğu kadar süperegonun gelişmesi kızlarda mümkün olmaz. Bu nedenle Freud'a göre kadınlar hem ahlaki hem de cinsel olarak erkekler kadar üstün değillerdir (Dökmen, 2017:42-45).

2.3.4. Sosyal Öğrenme Kuramı

Sosyal öğrenme kuramı günümüzde en çok Bandura ile anılır. Bandura'nın kuramında birey çevresindeki modellerin yaptığı davranışları gözlemleyerek davranış edinir. Gözlem sonucunda taklit yoluyla davranış gerçekleşir ancak davranışın gerçekleşmesi gözlem yapılan süreçte meydana gelen pekiştirme ve ceza

uygulamalarından etkilenir. Kişi gözlemleri sonucunda olumlu pekiştirecek alan davranışları taklit eder ya da ceza uygulanan davranışları yapmaktan kaçınır.

Çocuklar cinsiyetlerine uygun olarak belirlenen davranışları yaptıklarında olumlu pekiştirecekler alırlar. Ağlama davranışı kız çocukları için olumlu pekiştireç olabilirken, erkek çocuklar için olumsuz pekiştireç alır ve davranış kız çocuklarında yer edinirken erkek çocuklarda tam tersi durum söz konusu olur. Çocuklar olumlu ve olumsuz pekiştireçleri dolaylı yollarla öğrenebilir. Kendilerine model olarak belirledikleri kişilerin yaşadıkları olumlu ve olumsuz pekiştireçler çocukların davranışı öğrenmelerinde etkili olur. Kendi cinsiyetinden kişileri model alan çocuklar, toplumun o cinsiyetten beklediği davranışları uygun an geldiğinde taklit yoluyla davranışa dönüştürürler. Model alınan cinsiyet dışındaki cinsiyete sahip olunanlar da gözlemlenir ve kendi cinsiyetine uygun davranışın öğrenilmesi bu şekilde de gerçekleşebilir (Dökmen, 2017:60-61).

2.3.5. Sosyal Bilişsel Kuram

Sosyal bilişsel kuram davranış geliştirmeden evrimsel faktörleri görmezden gelmez ancak sosyal davranışın biyolojinin evrimleşmesinin bir ürünü olması gerektiği gibi tek yönlü bir evrimi de kabul etmez (Bussey ve Bandura: 1999; akt. Dikmen, 2017:63).

Sosyal bilişsel kuramda toplumsal cinsiyetin gelişimi üçlü karşılıklı nedensellikte açıklanmaktadır. Kuram içerisinde kişisel faktörler, davranış örüntüleri ve çevresel olaylar birlikte değerlendirilmektedir. Tüm bunlar etkileşim içerisinde oldukları ancak sabit bir örüntü ile işlemezler. Her birinin katkısı etkinliğe, içinde bulunan duruma, sınırlamalara ya da fırsatlara göre değişir ve kimi zaman birbirlerinden baskın bir şekilde devreye girebilirler (Dökmen, 2017:63-64).

2.3.6. Bilişsel Gelişim Kuramı

İnsanlar bilişsel tutarlılığa ihtiyaç duymaktadır. Bu ihtiyaç hayatlarında belli bir denge ile yol almalarını sağlar. Çocukların için bu tutarlılık cinsiyetleri üzerinden gelişmektedir. Yani nasıl en uygun kız ya da erkek olunur bu düşünce ile yaptıkları

etkinlikler ve kullandıkları nesnelere şekillenir. Burada asıl nokta, çevrenin davranışı ödüllendirmesi ya da cezalandırması değil, çocuğun kendi cinsiyetine uygun olarak kendisini kimliklendirmesidir. Kohlberg'e göre çocuğun cinsiyet kimliklendirme dönemi üç dönemde gerçekleşmektedir. Bunlar; cinsiyeti etiketleme, cinsiyetin kararlılığı ve cinsiyetin değişmezliği dönemleridir. Önce çocuklar iki cinsiyetten birine ait olduklarını yavaş yavaş farkına varırlar. Sonrasında cinsiyetin kararlılığını anlamaya başlarlar ve hangi cinsiyetle doğdularsa büyüdüklerinde de o cinsiyetin devam edeceğini kavrarlar. Bu dönemde fiziksel özellikler değişirse cinsiyetin de değişeceğini düşünebilirler. Yani saçları kısılan bir kız çocuğunun erkek olduğunu düşünebilirler. Cinsiyetin değişmezliğini anladıklarında artık cinsiyetin fiziksel görünümünden bağımsız olduğunu kavramış olurlar. Artık çocuklar ödüllendirildikleri için değil, cinsiyetleriyle tutarlı olduğunu düşündükleri için davranışlarını şekillendirirler (Dökmen, 2017:65-67)

2.3.7. Toplumsal Cinsiyet Şeması Kuramı

Toplumsal cinsiyet şeması kuramı, sosyal öğrenme ve bilişsel gelişim kuramlarının özelliklerini de içinde barındırır. Çocuğun, cinsiyetleri ayrıştırmasını çocukta var olan kendilik bilgisiyle birlikte kültürlerde de var olan kadınlık ve erkeklik tanımlarına göre kodlayarak bilgiyi düzenlediğini kabul eder. Bu kuramda toplumun cinsiyet ayrımcı uygulamalarının da toplumsal cinsiyet şemasında bilgi işlemede etkili olduğunu söyler. Yani kadın ve erkek ayrımına vurgu yapılan bir toplumda çocuklar, bilgileri bu cinsiyet çağrışımlarına göre işlemeyi öğrenirler. Oluşan cinsiyet şemaları ile çocuklar kadınlık ve erkeklik için uygun olan davranışı yapmaya güdülenirler. Güdüleyici güç ile çocuklar kendi cinsiyetlerine uygun olanları seçip davranışa dökerek şematik seçiciliği kendilerine uygularlar. Çocuk böylece bilgi kodlamayı ve örgütlemeyi öğrenmiş olur (Dökmen, 2017:68-70).

2.4. TOPLUMSAL CİNSİYET ROLLERİNİN ÜRETİLDİĞİ YERLER

Toplumsal cinsiyet rolleri birçok farklı mekân ve kurumla yeniden üretilmekte ve sistem çıkarları doğrultusunda şekil değiştirmektedir. Bu mekân ve kurumlar arasında devlet, aile, sokak, okul, kamu kurumları ve insanın temas halinde

olduğu neredeyse her yeri sayabiliriz. Tüm bu sayılan örnekler ve daha nice si aslında birbiriyle iç içe geçmişlerdir. Toplumsal cinsiyet rolleri üzerinden düşündüğümüzde tüm bu başlıkların kendi içerisinde oluşturduğu toplumsal cinsiyet rolleri aynı zamanda birbirini de beslemektedir.

Endüstrileşme ile gelişen modernlik insan hayatını, aile ve toplumsal yaşam olarak bölmüştür. Bununla da kalmayıp aileyi duygusallığın, biyolojik ve manevi gereksinimlerin alanı olarak tanımlarken, toplumsal yaşamı da çıkarların, çatışmaların, şiddetin ve gücün yani maddi süreçlerin alanı olarak tanımlamıştır. Birbirine zıt olan bu alanlar aynı zamanda cinsiyetlendirilmiş özellikleri de birlikte var etmişlerdir. Ailenin dışılığı ile toplumsal alanın erilliği birbirini tamamlar noktaya gelmiştir. Bu nokta da modernlik ayırarak sınıflandırma pratiğini tamamen cinsiyetlendirilmiş bir düzenle yapmaktadır (Sancar, 2014:196).

2.4.1. Aile

Modern devletin şu anki halini alabilmesinin asıl kaynaklarından biri, temelinde bir erkeğin yönettiği, evlilik ve kadın/çocuk bağımlılığı ile bir araya gelmiş hane halkıdır. Aile ve hane halkı toplumdaki tüm alanlarda olduğu gibi toplumsal cinsiyet sistemleri içerisinde aracı kurumlardan biri olmayı halen devam ettirmektedir. Hem toplumsal cinsiyet hem aile sadece “evsellik” konularında değil, askeri, diplomatik politik, mimari, din, demografik, kültürel ve daha bir çok konuda araştırılmaya dahil edilmedir (Davidoff, 2012:109).

Feminist sosyoloji ailenin kavramsallaştırılması noktasında yönelttiği eleştirilerle tek bir aile kavramını sorgulamış ve onu durağan bir tanımlama olarak görülmemesi için olanak yaratmıştır. Aile toplumsal bir mekân olarak işleyişi de ancak toplumsal alanlarla ve özel olarak da mesleki çalışma alanları ile eklemlenme biçimine bakılarak anlaşılabilir bir alandır. Bununla birlikte ailenin toplumun geri kalan bölümleriyle eklemlenme biçimlerinin incelenmesi ile alınan yanıtlar sayesinde ailenin toplumsal cinsiyet ilişkileri açısından değerlendirilmesinin önü açılmıştır ve böylece sosyoloji alanının incelediği bir başlık haline gelmiştir (Devreux, 2015:32)

Muhafazakâr düşünce yapısı aileyi “toplumun temeli” olarak tanımlarken, geleneksel sosyoloji de aileyi kurumların en basiti, daha ayrıntılı yapıların yapı taşı olarak görmektedir. Bunlara rağmen aile toplumun temeli olmasının ötesinde, toplumun en karmaşık ürünlerinden biridir. Aile ile ilgili basit hiçbir nokta yoktur. Aile yapısı, tıpkı jeolojik katmanlar gibi üst üste yığılmış katmanlardan oluşan ilişkilerden meydana gelir. Var olan hiçbir kurumda ilişkiler, zaman içerisinde bu denli yaygın, temas esasında yoğun, ekonomi, iktidar ve direniş örgüleri açısından bakıldığında da bu kadar sıkı değildir (Connell, 2016:183).

Türkiye’deki aile yapılarında muhafazakâr aile, korunması gereken bir yapı olarak görülmektedir. Medya aracılığı ile Batı kültürün Türkiye’de aile yapısını bozduğu iddiası, Arap toplumlarında da Türkiye’den ithal edilen TV dizileri için benzer şekilde iddia edilmekte ve bu noktada eleştirilmektedir. Dizilerde sınırlı da olsa erkeğe başkaldıran kadın karakterlerin kadınlara kötü örnek olduğu ve sonucunda da aile yapısının sarsıldığı iddia edilir. Ancak burada asıl olan şey erkek egemenliğinin sarsılmasına dair duyulan huzursuzluktur (Toksöz, 2012:125). Kadının davranışlarına dair nelerin doğru olduğunu dile getirmek, aile yapısı bahane ederek erkek egemenliğinin teminini sağlamaktır. Aile bütünlüğü kadın davranışları ile özdeşleşerek, ailenin geleceği de buna bağlanır. Aile kurumunun sarsılması da yapı taşı konumunda olduğu toplumun sarsılması demektir. Ancak Tokgöz’ün de belirttiği gibi asıl konu erkek egemenliğidir.

Aile yalnızca toplumsallık değil, siyasallığın da kazanıldığı bir eğitim kurumu olarak görülmektedir (Akın, 2012:4). Bu yüzden toplumun hücreleri noktasında bulunan aile ve aile haresinin korunması, muhafazakarlık açısından kritik bir noktadadır. Bu sebeple aile üzerinden geleneğin korunduğu özel alan kadın ile özdeşleştirilmektedir (Bora, 2009:244).

Aile kurumunun korunması ve sarsılmasını önleme rolünün kadına verilmiş olması başka sonuçlara da neden olmuştur. Aile ile bütün olarak görülen kadının aile alanı dışına çıkması güçleşmiş ve kamusal alanda görünmez olmasına neden olmuştur. Bu da ücretli işgücünde kadın çalışan sayısını etkilemiştir.

Aile kurumun korunması noktasında kadınların cinselliği de denetim altına alınmaktadır. Çünkü kadının iffeti ile aile, daha da geniş bir biçimde sülalenin şerefi arasında bağlantı vardır. Kadınlara, herhangi bir yanlış davranış nedeniyle, topluluğa, sülaleye ve aileye utanç ya da şerefsizlik getirecek denli büyük bir güç atfedilmiştir. Bu nedenle tamamen kadınlar, kapatılma ve örtünmelerinden, kamusal alanda yer almalarının kısıtlanması ve davranışlarına sınırlar getirilmesi noktasında baskılar yaşar (Kandiyoti, 2013:81).

Ailenin kişinin sosyalleşmesi noktasında önemi büyüktür. Sosyal çevre ile ilk temasın kurulduğu aile kurumu, toplumsal cinsiyet kavramı üzerinden analiz edildiğinde, ailenin içindeki ataerkil yapı, iktidar sahipleri, emek, üretim, yeniden üretim, cinsellik gibi konularda kadının konumu hakkında bilgileri bize sunar. Zaman içerisinde aile yapısı içerisindeki roller ve iş dağılımı değişim göstermekle birlikte, toplum tarafından oluşturulan kadının rol ve iş tanımı genel yapısı korumuştur.

Aile bir dayanışma ve birliği çağrıştırır. Ailenin kadınsı bir içeriğinin olmasıyla birlikte, birliği sağlayan erkektir. Aile bizleri dışarıdan gelen tehditlere karşı anaç bir şekilde korur. Ancak aile çoğu zaman erkek tarafından yönetilir. Erkeğin yönetimine karşılık kadının rolü, ailenin ve ona ait olan itibarın devamlılığını sağlamaktır. Böylece kadın ile aile arasındaki bağlantı, kadının sevecenliği ve anaçlığı ile bir araya getirilmiştir (Yücebaş, 2016:173–174). Evlilik dolayısı ile kadınlar, erkeklerin toplumsal sermaye ve simgesel sermaye biriktirmelerini sağlarlar. Bu noktada yeniden üretim ve sembolik sermayenin üretiminde kadınlar belirleyici bir paya sahiptirler. Bunu da her şeyden önce görünümüne (kozmetik, giyim, tavır vb.) katkı sağlayacak unsurlar aracılığı ile evcil grubun sembolik sermayesini gösterirler ve böylece görünme ve cezbetme tarafında yer alırlar (Bourdieu, 2015:124–125).

Hâkim ataerkil ve cinsiyetçi yapı, öğretilerini aile kanalı ile kişilere aktarır ve içselleştirilmelerini sağlar. Doğan kişi doğduğu andan itibaren ki günümüzde anne karnında biyolojik cinsiyeti öğrenildiği andan itibaren, kendisine giydirilen kıyafet, verilen isim, hazırlanan oda aracılığıyla toplumsal cinsiyet rolleri ile karşılaşır.

Modern toplumlarda görmezden gelinen ve kadınlara bırakılan aile ve aile ilişkileri, cinsiyet farklarının inşa edildiği ve bu cinsiyet farklarının içindeki anlamlar ile diğer toplumsal ilişkilere de cinsiyetçi anlamlar transfer edilen bir yer olması açısından iktidar stratejilerine de çok geniş cinsiyetçi anlamlar üretme olanaklarını sunar. Aynı zamanda kadına yüklenen bir görev olduğu için dışıl bir alan olarak görülmüş ve görmezden gelinmiştir (Sancar, 2014:195). Bununla birlikte modern toplum ev kadınına ortaya çıkarmıştır. Ev kadınlığı bir norm haline gelmiş ve ideal kadın olarak ev kadını gösterilmiştir. Bu norm çalışan çalışmayan tüm kadınları etkilemiştir. Çalışan bir kadın var ise eğer ortada bir sorun vardır. Bu kadın ya kimse tarafından beğenilmeyerek evlenememiş ya da çok fakir oldukları için kocası ile birlikte çalışmak zorunda kalmıştır (Bora, 2012:5).

Kişinin aile içindeki statüsü devlet içindeki statüsünü de etkiler. Kamusal kimlikler, aynı zamanda onları üreten aile kimlikleri aracılığı ile anlamlı hale gelir. Cinsiyetlendirilmiş vatandaşlığın şekillendiği toplumlarda ideal vatandaş bir birey olmaktan önce egemen koca ya da ona bağımlı bir eş/anne olarak kabul görür (Sirman, 2005; akt. Sancar, 2014:200).

2.4.2. Devlet

Devletin faaliyet alanları içerisinde demografik yapı, sağlık, eğitim, konut politikaları, istihdam, sosyal ve aile politikaları geniş yer tutar. Bu politikalarla kamu güçlerinin özel alana müdahale etmesini sağlar ve böylece toplumsal cinsiyet ilişkileri üzerine de etki eder. Bu politikalardan bazıları insanların üremesi ve özellikle de kadınların ekonomik ve toplum içindeki konumlarına yönelik konuları içerir (Heinen, 2015:267).

Devlet denildiğinde akla eril bir yapının gelmesi tesadüfi olarak yorumlanamaz. Vatanın dışı bir yapı olarak algılanması da aynı şekilde tesadüfi değildir. Devlet baba olarak tanımlanır, vatan da ana. Devlet vatani korur, gelişmesi için politika üretir, kaynak sağlar, vatan toprağını işler.

Devlet birkaç istisnai durum dışında erkeklerden oluşmaktadır. Devlet erkekleri silahlandırır, kadınları ise silahsızlandırır. Büyük devletlerin diplomatik,

askeri ve sömürgeci politikaları sertlik ve gücü özendiren erkeklik ideolojileri ile biçimlenir. Devlet cinsiyet ve toplumsal cinsiyet konularını etkileyecek pek çok ideolojik uygulamaya sahiptir. Bunlar farklı coğrafyalarda farklı şekillerde somutlaşmaktadır. Hindistan ve Çin’de doğum kontrolü, İran’da kadınların çarşaf takma zorunluluğu, Sovyetlerde kadın çalışanların artırılmasına yönelik politikalar. Devlet cinselliği de denetler: Eşcinselliğin suç olması, reşit olma yaşına dair yasalar, cinsel hastalıklar. Cinsiyete dayalı iş bölümüne, göçün desteklenmesi ve eşit fırsat politikalarına kadar hemen her şeye müdahale eder. Kamusal ve özel alanı düzenler (Connell, 2016:189–190). Anlaşılacağı üzere devlet hayatın her alanına müdahildir.

Devlet, olumlu ya da olumsuz uyguladığı politikalar ile toplumsal cinsiyet alanına müdahil olmaktadır. Kimi zaman herhangi bir politika uygulamadan da bu alana dâhil olabilir. Özellikle, özel alan olarak görülen aile konusunda müdahil olmamaya çalışabilir. Ancak bu müdahil olmama durumu da toplumsal cinsiyete dair devletin sahip olduğu ideolojik yapıyı net bir şekilde gösterir.

Devletin uygulamaya koyduğu kadına dair yasalar, direk olarak kadın yaşamını etkilerken, kadına dair değil ancak toplumsal düzen üzerine genel olarak uygulanan yasalar, kadını dolaylı ama bir o kadar da özel ve kamusal alandaki konumunu etkileyen faktörler haline gelir. Aynı şekilde erkekler de bu durumdan etkilenmektedir.

Kamusal alanda birey (erkek olarak okunmalıdır) diğer bireyler ile iradesini özgürce kullandığı anda çatışma haline girer. Bu noktada devlet müdahale etmek durumunda kalır. İşte devletin bu müdahalesi yalnızca bu çatışma ortamını engellemek amacıyla. Buna karşın birey ailenin özel alanında özgürlüğünü herhangi bir kısıtlama olmadan yaşayabilir, çünkü ailedeki patriyark odur (Berktay, 2012:37).

İşte devletin erkek çatışması noktasındaki müdahillik durumu, kadının aile içerisinde yaşadığı sorunları görmezden gelmekte ve sonucunda şiddet, ölüm, tecavüz gibi durumlar ortaya çıkmaktadır. Bu duruma örnek verecek olursak, Türk Medeni Kanunu’nda değişiklik yapılmadan önce aile içindeki reislik erkeğin görevi ve hakkı olarak kabul edilmekteydi. Bu kanun erkeğin özel alandaki ataerkil iktidarına zemin

hazırlayan bir kanundur ve devlet bunu düzenleme hakkını uzunca bir süre kullanmamıştır. Yine aynı şekilde evlilik içi tecavüz konusunda da ne Medeni Kanun ne de Ceza Kanunu'nda yer verilmemesi devletin müdahale ve değişiklik hakkını kullanmadığını göstermektedir. Her ikisinde de erkek iktidar korunmaktadır (Berktaş, 2012:39). Devletin mahkemeler kanalı ile aldığı tavır da cinsiyetçi olabilmektedir. Takım elbise ve kravata verilen iyi hal indirimleri, taciz ve tecavüz davalarında dahi erkekler için kurtarıcı olmaktadır.

Devletin cinselliği denetlemesi, tek eşli ya da çok eşli aile yapısını benimsemesi, sadece kadın ve erkek için evliliği meşru görmesi ya da eşcinsel evliliği kabul etmesi noktalarında da toplumsal cinsiyet alanına müdahil olmaktadır. Çoğu zaman ataerkil bakış açısı ile politika üreten kimi devletler homofobik yaklaşımlar sergilemektedirler. Eşcinselliği suç olarak görüp sapkınlık olarak yorumlayan ya da tedavi edilmesi gereken bir hastalık olarak gören devlet yapıları mevcuttur. Türkiye'deki mevcut devlet yapısı da homoseksüelliği suç olarak görmemekle birlikte tedavi edilmesi gereken bir sapkınlık olarak nitelendirmektedir.

2.4.3. Sokak

Connell'a (2016:198) göre sokak toplumsal ilişkilerin olduğu ve sınırları olan toplumsal bir çevredir. Bu çevre erkeklerin işgal ettiği bir çevredir:

“Sokak, ıslık çalıp laf atma gibi görece hafif tacizlerden fiziksel sarkıntılık ve tecavüze kadar, kadınlara yönelik pek çok sindirime eyleminin gerçekleştiği ortamdır. Eylemin yükselişinin nerede duracağı her zaman önceden kestirilemediğinden şehrin büyük bir bölümünde kadınlar özellikle hava karardıktan sonra nadiren sokakta yürürler”

Sokak pek çok işin gerçekleştiği bir yerdir. Çocukların bebek arabaları ile gezdirilmesi ki bu çoğu zaman kadınlar tarafından yapılır, alışveriş, yiyecek ve daha başka bir sürü şeyin satışı, arabalar, kamyonlar, otobüsler, parklar, alışveriş merkezleri, reklam panoları ve daha nice şey sokakta karşımıza çıkmaktadır. Kadınlar için sokak kimi zaman tehlikeli olmaktadır. Taciz ve tecavüzün mekânı olabilmektedir sokak. Aynı zamanda reklam panolarıyla cinsiyetlendirilmiş reklam ve ürünler de sokaklardadır. Kaldırımlar da çeşitli göstergelerle doludur. İnsanlar giysileri, takıları,

duruş ve hareketleri, konuşmalarıyla diğer kişilere kendilerine dair mesajlar verirler. Sokak büyük bir erkeklik ve kadınlık biçimleri ile doludur. Bu noktada da devlet ve ailenin göstermiş olduğu toplumsal cinsiyet ilişkileri yapılarının aynısını sokak da gösterir (Connell, 2016: 198–200).

Kadınlar tehlikelerle karşılaşmamak için evde kalmayı tercih edebilmektedirler. Kendi tercihleri olmakla birlikte onlara bu durum öğüt de edilmektedir. Sokağa çıktıklarında da saat kaçta nereden geçebilecekleri, hangi elbiseyi giyecekleri, kimlerle nasıl yürüyecekleri, etek boyları, topuk yüksekliği, gülüp gülemeyecekleri, hangi mekânlara gidebilecekleri ve daha niceleri ataerkil yapı tarafından her fırsatta dile getirilmektedir. Kurallara uymayanların tehlikelerle karşılaşacağı ve bunun da sonucuna katlanmaları söylenir. Medyada yer alan taciz ve tecavüz haberlerine baktığımızda sonucu normalleştiren dili görebiliriz. Olay saatine, kadının kıyafetine yapılan vurgu olayı normalleştirmeye ortam hazırlamaktadır.

Kadınların asıl yerinin ev olduğunu gösteren ve zorunluluk haricinde dışarı çıkmadıkları bir düzende, erkeklere ait olan “dışarıda” kadınların da bulunabilecekleri kimi aile mekânları karşımıza çıkmaktadır. Bu mekânlar isimleri ile hem dışarının asıl sahibi olan erkeklere, hem de kadınların sokakta bulunabilmek için asıl sahip olmaları gereken meşru kimliğe işaret eder. Bu mekânlar kadınlara yalnız başına oturabilecekleri ya da başka kadın ve erkeklerle birlikte oturup rahatsız edilmeyecekleri vaadini verir (Zeybek, 2011:240). Aile çay bahçeleri ve restoranların aile salonları Türkiye’deki özgül aile mekânları arasındadır. Kadınların toplumsal ve kamusal mekânlara aile kurumu ile çıkması açısından önemlidir (Yücebaş, 2016: 176). Bu örnek de göstermektedir ki kadının sokağa çıkabilmesi için gerekli olan ve eril düşüncenin belirlediği aile olma durumu, şartlardan biridir.

Son dönemde Türkiye’de gündeme gelen pembe otobüs, pembe taksi, pembe vagon uygulamaları da kadınların sokağı nasıl kullanabileceklerine dair yönlendirmelerden bazılarıdır. Bu düşünce egemen eril zihniyetin tacizi ve tecavüzü normalleştirme çabalarından başka bir şey olamaz. Yerel yönetimler bu şekilde kadınların istedikleri saatte istedikleri ulaşım aracı ile seyahat özgürlüğünü de gasp etmektedirler. Sözde kadınlar düşünülerek ortaya atılan bu uygulamalar yine aynı

mesajı içermektedir, kadının yeri evidir. Hele de hava karardıktan sonra kesinlikle evidir. Benzer şekilde bebek arabalı kadınların otobüse alınmama uygulaması da bizleri aynı mesajı verir. Eril düşünce yapısı kadına çocuğa bak ama evde bak der.

Görülmektedir ki sokak hem kadını eve yönlendiren hem de sokağa çıkan kadının başına gelebileceklerden sadece kadını sorumlu tutabilen yerdir. Sokak kadınlara seni korurum ama bunu ancak seni erkeklerden yalıtılmış hizmet araçlarımla, aile salonlarımla yaparım demektedir.

2.5. TOPLUMSAL CİNSİYET TEMELLİ AYRIMCILIK

Modern düşünce önceki zamanlardan farklı olarak, kadın ve erkek olmanın biyolojisinin birbirinden farklı psikolojik, toplumsal ve davranışsal özellikleri insana dayattığına inanır. Bu modern patriarkinin en temel ideolojisidir ve bu ideoloji de cinsiyete dayalı eşitsizlikleri diğer toplumsal eşitsizliklerle birlikte sürdürür (Sancar, 2014:23). Tüm toplumlarda doğuştan gelen biyolojik farklılıklar kültürel açıdan yorumlanır ve o şekilde değerlendirilir. Bununla birlikte de kadın ve erkeklerin hangi davranışları yapabilecekleri, hangi hak ve güce kimin hangi oranda sahip olabileceği gibi konularda toplumsal beklentiler oluşur. Bu beklentiler de toplumdan topluma ve aynı toplum içerisinde farklı gruplar arasında değişiklik gösterse de özünde ortak noktalara sahiptir. Bu öz, toplumsal cinsiyet temelli eşitsizliklerin varlığıdır (Ecevit, 2003:83). Modern düşüncenin bu bakış açısı da kadın erkek arasındaki eşitsizlikleri daha belirgin hale getirmiş ve biyolojik temelli olduğu iddia edilerek normalleştirilmiştir. Çalışma-üretim alanı ile ev-hane birbirinden ayrılmıştır. Bu ayrım piyasa ve hanenin birbirinden mekân olarak da ayrılmasına ve bu mekânlarda birbirinden farklı cinsiyet düzenleri oluşmuştur. Bu ayrılmış mekânlarda erkek kamusal, kadın ise özel alana sokularak buradaki işlerden sorumlu olmuş ve erkeğin yaptıklarına oranla görünmez olmuş ve analiz dışı bırakılmıştır (Sancar, 2013:51-53).

Kadınlar hem bedenleri hem de davranışlarıyla ufalmak durumunda bırakılmışlardır. Ancak erkekler bedenleriyle her zaman daha fazla alan kaplarlar bu alan özellikle kamusal alanda kendini gösterir. Kadınlar daha kısıtlı ve ölçülü davranmak durumunda kalırlar, örneğin sandalyede arkaya yaslanıp ayakları masanın

üzerine koymak gibi davranışlar yüksek statülü erkekler için güç ve güven gösterisi niteliğini taşıırken kadınlar için bunun yapılması hayal bile edilemez (Bourdieu, 2015b:43-44). Bunun gibi daha nice sayılabilecek örnek kadın ve erkek davranışlarına yansımıştır. Erkekler davranış değiştirmelerine gerek kalmadan sosyal hayatta kolay bir şekilde etkileşim halinde iken, kadınlar için bu durum söz konusu olamamaktadır. Erkek için normal kadın için anormal olarak yorumlanan davranışlar ailede ve toplumsal hayatta kadınların davranış değişiklikleri yapmalarına ya da Bourdieu'nun da belirttiği gibi toplumun belirlediği ölçülü davranışları sergilemek durumunda kalmaktadırlar.

Kadın ve erkeği ikili karşıt bir sistem olarak ayrılması ile kadın ve erkeğin alanları da birbirinden ayrılmıştır. İkilikler yaratan düşünce kamusal ve özel alanı da yaratmış ve kadını özel alan içerisinde konumlandırmıştır. Duygusal süreçlerin gerçekleştiği mekân olan özel alan yani aile “doğal olarak” kadın ile özdeşleşmiş yine tam tersi şekilde akla dayalı faaliyetlerin gerçekleştiği kamusal alan “doğal olarak” erkek ile özdeşleşmiştir.

Toplumsal cinsiyet rolleri özel ve kamusal alanda birbirini destekleyici beklentiler ile kurulur. Özel alanda başlayan roller toplumsal hayata da yansır. Kadınların sözde doğası gereği birçok alanda dışlanmış ve kamusal alandan özel alana hapsolmaları söz konusu olmuştur. Bu hapsoluş ve bağımlılık durumunun sürmesinin sebebi olarak geleneksel kadın rolünün devamından öte erkeklerin onları orada tutma istediğidir der Stuart Mill. Ona göre kadınların kamusal alan dışında tutulmalarının sebebi erkek cinsinin çoğunluğunun kendileri ile eşit olan bir kadınla birlikte yaşama düşüncesine tahammül edemeyişi ve bundan dolayı da kadınların ev içindeki ikincil konumlarını sürdürme isteğini devam ettirmeleridir (akt. Donovan, 2015:64). Bu istek ile de kadınlar kendilerine belirlenen alanlar içerisinde yine onlara belirlenen davranış normları ile hareket etmek durumunda kalmışlardır.

Engels'e (2003:63–64) göre ilk sınıf farklı erkek ve kadın arasında ortaya çıkmıştır. Sınıf farkları da kadınların konumunu toplumsal cinsiyet rolleri temelinde belirleyen başlıklardan biridir. Farklı sınıflar farklı kadınlık ve erkeklik beklentisi

içindedir. Bununla birlikte kadınlar kendi aralarında üst sınıf olarak tanımlansalar da erkeklerle kıyaslandıklarında yine alt sınıfta olmaktadır.

Toplumsal cinsiyet temelli ayrımcılığın en bariz göstergelerinden biri çalışma hayatında karşımıza çıkan iş bölümleridir. Ev içerisinde başlayan toplumsal cinsiyet temelli ayrımcılık, kamusal alanda da devam ederek ücretli emek alanında kadınların erkeklere oranla daha düşük statülü ve ucuz emek kollarında istihdama yönlendirildiklerini göstermektedir.

2.5.1. Toplumsal Cinsiyete Dayalı İşbölümü

Biyolojik temelli ayrımı normalleştirme sürecine iş bölümleri de dâhil olmuştur. Cinsiyete bağlı iş bölümü en basit şekilde belirli iş tiplerinin belirli insanlar arasında bölüştürülmesi ve bu bölüştürme sonucunda da sonraki pratiklerin de kısıtlanması noktasında da toplumsal bir yapıdır. İnsanlar arasında önceden oluşturulmuş bir iş bölümü, insanları işe bölüştüren kurallara dönüşür (Connell, 2016:154). Kadınlar var olan eşitsizliklerle ilgili sorular sormaya başladıklarında sosyal bilimciler tarafından yapılan açıklamaların oldukça yetersiz olduğunu görmüşlerdir. Çünkü sorunun tanımı evrimci pozitivist-işlevselci ya da Marksist bir yaklaşımdan herhangi biriyle açıklanmaya çalışılsa dahi bir şekilde sonunda biyolojik bir sorun olarak ortaya çıkmıştır. Bu yüzden iş bölümünün kökenlerine inmeden önce biyolojik önyargıları teşhis etmek gerekmektedir (Mies, 2014:102–103).

Kadının ev ile ilişkilendirilmesi gibi, ücretli emek de erkekliğin bir parçası haline gelmiştir. Aralarındaki bağlayıcı nokta, aile yuvası kavramıdır ve aile yuvasının reisi olarak erkek, kadınların ve küçük yaştakilerin geçimini sağlayan bağımsız bir erkektir. Dolayısı ile erkeklerin emek pazarında kadınların da evlilik pazarında çalışmaları beklentisi ortaya çıkmıştır (Davidoff, 2012:106). Bununla birlikte ev ve insan bakımını erkeğin üstlenmesi bir zayıflık olarak algılanmaktadır. Hatta evlere gelen temizlikçi ya da gündelikçilerin bile Türkçe'de özel bir adı yoktur ve doğrudan kadın olarak adlandırılmışlardır (Yücel, 2016:28).

Ancak ev ile ilişkilendirilmelerine rağmen kadınlar tarih boyunca farklı şart ve statülerde ekonomik faaliyetlere de katılmışlardır. Özellikle sanayi devrimi

sürecinde kadının iş gücü piyasasına katılımı önemli ölçüde artmıştır. Sanayi devrimi ile gerçekleşen ekonomik, teknolojik ve toplumsal değişiklikler kadınların annelik ve ev kadınlığı rollerinde değişiklikler yaratmıştır. Kadınlar ücret karşılığı ekonomik faaliyetler içerisinde daha fazla yer almaya başlamıştır. Bu durum “ücretli kadın iş gücü” kavramının ortaya çıkmasını sağlamıştır. Ücret kadınlar için oldukça önemlidir çünkü ücret, kadının toplum içerisinde görünür olmasına ve her alanda eşit haklar elde etmesine imkan tanıyan kavramlardan biridir (Parlaktuna, 2010:1217)

Toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanabilmesi için en önemli koşullarından biri kadınların istihdam ile kamusal alanda etkin bir şekilde varlık göstermesidir. 1970’li yıllardan itibaren kadınların üretim süreçlerine katılımıyla birlikte, kadın ve kalkınma odaklı uluslararası toplumlar bu alanla ilgilenmeye başlamışlardır. Kalkınma düşüncesine önce kadın sonrasında toplumsal cinsiyet dahil edilerek bir süreç geçirilmiştir (Toksöz, 2012:48).

Ekonomik eşitsizliğin temel kaynakları arasında sınıf temelli eşitsizlik olmakla birlikte toplumsal cinsiyet temelli eşitsizlik de başlıca etkenlerden biridir. Ekonomik alanda refah düzeyi yüksek ülkelerde bile toplumsal cinsiyet eşitsizlikleri halen sürmektedir. İş gücüne dahil olma ve ücretlerdeki cinsiyet uçurumu, meslekler arası dağılımdaki yatay cinsiyet ayrışması, ‘cam tavan’ olarak belirtilen ve kadınların karar alma konumlarındaki dikey cinsiyet ayrışması günümüzde ülke ekonomilerinin bir parçası haline gelmiştir (İlkkaracan, 2018:31–32). Kadınlar daha yüksek oranlarda iş gücüne katılmaktadırlar ancak, çalıştıkları yerde sıklıkla alt düzey kademelerde çalıştıkları görülmektedir. Kariyer basamaklarında kadınların ilerleyememelerinin sosyal, ekonomik ve toplumsal pek çok sebebi vardır (Özyer ve Azizoğlu, 2014:96). Tüm bunlar cinsiyete dayalı iş bölümünün zeminini hazırlamakla birlikte, var olan iş bölümlerini de pekiştirmektedir. "Cam tavan" olarak adlandırılan bu durum kadınların üst düzey yönetim kademelerine geçiş yapamamalarının nedenleri arasındadır. Açıkça görünmeyen ve ifade edilmeyen durumların tamamı cam tavan olarak adlandırılmaktadır (Korkmaz, 2014:1).

Bu yüzden de çoğu kişi toplumun kısa bir süre içerisinde ciddi değişimler geçirdiği noktasında hem fikir olabilir. Kadın istihdamının uzun vadeli eğilimlerini

inceleyen biri kadınların durumlarındaki bu değişimi big bang olarak yorumlayabilir. Ancak kadınların çalışıyor olması toplumda illa temelli bir değişimin gerçekleştiği anlamına gelmez. Bu yüzden kişilerin hayat tarzlarının geçmiş ile ne kadar benzerlik gösterip göstermediğine bakmak gerekir (Esping-Andersen, 2011:31).

Kadın işi ve erkek işi olarak adlandırılan meslekler ve işler hem kamusal alanda hem de özel alanda kendisine yer etmiştir. Sistem tarafından var edilen cinsiyetlendirilmiş meslek grupları toplum tarafından da benimsenmiştir. Bu benimseme pratikleri elbette ki tartışılır, kimi zaman sermayeyi elinde tutan erkek bu noktada süreci normalleştirmiş, kimi zaman biyolojik yapısının bazı işlere uygun olmadığını düşünen kadın tarafından normalleştirilmiştir.

Veblen (2015:68–69), Aylak Sınıfın Teorisi'nde yağmacı sınıfın ilk oluşumunda başlayan ekonomik farklılaşmayı güçlü kuvvetli vücuda sahip olan üstün erkek ile alt sınıfa ait çalışan, emekçi kadın arasında olan fark olarak tanımlar ve buna göre ideal yaşam şemasında kadınların ürettiklerini erkekler tüketirler. Kadınlar yalnızca kendi emeklerinin devamlılığını sağlayan şeyleri ancak tüketebilirler. Aylak sınıf, yani erkekler malların üretken olmayan tüketimi ile onurlu ve nüfuslu bir kişi olurlar. Bununla birlikte kadın konfor ve lüks gerektiren hiçbir şeyi tüketmez, bunların tüketimi aylak sınıfa aittir. Kadınlar sadece yaşamlarını devam ettirecek şeyleri tüketirler. Bu tüketilebilir şeyler içerisinde belli başlı yiyecek ve içeceklerle dair de tabular vardır. Kadınlar bunları da tüketemez.

Bu noktada kadın emeği üzerinden gelişen birçok farklı konu karşımıza çıkmaktadır. Emek gerektiren hiçbir işe elini sürmeyen aylak erkek kendini bu durum üzerinden tanımlamıştır. Emek gerektiren işleri basitlik olarak algılayarak kendi üstün sınıfına yakışmadığını düşünerek elini sürmemiştir. El sürmeme durumunu ev içinde yapılan işlerden ya da kamusal alan içerisindeki işlerden yola çıkarak da gözlemleyebiliriz. Erkekliğine yakışmadığını düşündüğü işi yapmayan erkekler ya da zaten işin erkeğe yakışmadığını düşünüp kadın çalıştıran işverenler her yerde karşımıza çıkmıştır ve çıkmaktadır. Bu durumun tam tersi şekilde meydana geldiği iş alanları da oluşmuştur. Erkeğe yakışan ve kadına yakışan işler olarak bölünmüş iş alanları bu şekilde de oluşmuştur.

Ev işi teknolojileri de cinsiyetlendirilmiş iş bölümü normalleştirme süreci içerisinde dâhil olmuştur. Elektrikli süpürge veya çamaşır makinesi gibi aygıtlar erkeklerden tarafından da çalıştırılıp kullanılabilir ancak satışı yapılan modeller sadece bir hane halkının kullanabileceği ve o hanede de tek bir kişinin sürekli emeğini gerektirecek şekilde tasarlanmaktadır. Bu sistem de tamamen cinsiyete dayalı iş bölümü tarafından oluşturulmaktadır. Bu yüzden reklamlarda, makinelerini çalıştırırken gülümseyen kadınlar kullanılır, erkekler değil. Aynı işi toplumsal düzenlemeler altında yapmak elbette ki mümkündür. İngiltere’de yerel yönetimler tarafından işletilen halka açık çamaşırhaneler 1930 ve 1940’lı yıllarda çamaşır yıkamanın mekanikleşmesine karşı alternatif oluşturmuştur. Ancak İkinci Dünya Savaşı sonrası özelleştirmelerle bu çamaşırhaneler kapatılmıştır. 1950’lerde tüketim mallarının patlaması ile ev içerisinde cinsiyete dayalı iş bölümü için de yeni araçlarla yeniden bir düzenleme oluşmaya başlamıştır (Connell, 2016:158–159). Teknolojik gelişmeler kadınların ev içerisinde yaptıkları işlerin sürelerini kısaltmış olabilir. Ancak arta kalan bu süreyi, geleneksel toplumlarda ve görece daha az olmakla birlikte modern toplumlarda kadının yine ev içerisinde devam niteliği taşıyan işlerde harcaması beklenmektedir. Zaten kadın odaklı geliştirilen bu teknolojiler cinsiyet rollerinin devamlılığına büyük oranda hizmet etmektedir.

Kadınlar hem kamusal alanda ücretli iş için emek harcamakta hem de özel alan olarak tanımlanan evde çalışmaktadırlar. Eve gelip çocuklarla, eş ile ilgilenmek, yemek yapmak, bulaşık yıkamak, ütü yapmak, temizlik yapmak çoğu zaman kadına kalır. Bu işler bu şekilde genel tanımlandığında da görünmeyen o kadar çok iş mevcuttur ki, rutin olarak yapılması gereken, havlu ve çarşafı değiştirmek, balkon yıkamak, buzdolabı temizlemek, ocağı silmek ve daha nice küçük gibi görünen ama oldukça yoğun emek harcanması gereken işler. Ücretli bir işte çalışan kadın eve gelince de tüm bunları yaptığında ister istemez oldukça yorgun düşmektedir. Bu yorgunluk beraberinde de ev dışındaki işleri de etkilemekte, çoğu zaman beden ve zihin yorgunluğu olan kadın işinde yükselme olanaklarını da değerlendiremeyebilmektedir.

İnsanlar, bakım alan ve bakım veren olarak karşılıklı bir bağımlılık içerisindeyler. Sağlıklı yetişkin bir birey kendi bakımını tamamen kendisi

yapabilmektedir. Ancak insanlar çocuk, yaşlı ya da hasta oldukları durumlarda bakıma bağımlı oldukları bir dönem geçirirler. Bu dönemlerde kişiler başkaları tarafından üretilmiş bakım hizmetlerine ihtiyaç duyarlar. Ancak bakım ihtiyacının kendi karşılayabilecek konumda olan erkeklerin çoğu eşleri, anneler ya da ailelerindeki diğer kadınlar tarafından ücretsiz bir şekilde sunulan bakım hizmetlerini tüketir konumdadırlar. Toplumsal cinsiyete dayalı iş bölümü çerçevesinde erkekler kamusal alanda ücretli işlerde çalışarak eve gelir getirme rolünü üstlenirken, kadınlar özel alanda ücretsiz bakım emeğini gerçekleştirirler (İlkkaracan, 2018:35).

Neredeyse tüm toplumlarda kadınların, emek piyasasında ağırlıklarının arttığı yerlerde bile, bakım sorumluluklarıyla birlikte daha rahat bir şekilde yürütebilecekleri iş alanlarında yoğunlaştıkları görülmektedir. Kadınlar, bu yüzden bazı Avrupa ülkelerinde de çoğu zaman kamu sektöründe çalışmaktadır. Aynı zamanda yarı zamanlı işler ve bununla birlikte de düşük çalışma saatlerini tercih etmektedirler, çünkü bu gibi işler bakım hizmetleri ile çok daha kolay bir şekilde gerçekleşmiş olmaktadır. Örneğin, kocası 9-5 çalışan bir gece vardiyalı hemşire gece işteyken kocası sadece uyusa bile evde çocuklara göz kulak olmuş oluyor. Yani bakım işini bir şekilde halletmiş oluyorlar ancak bu durum kadınların erişebilecekleri işleri bir şekilde biçimlendirmiş oluyor (Gardiner, 2011:65). Kadınlar, belli meslek gruplarını tercih etmektedirler. Annelik ve eşlik rolleri nedeni ile esnek çalışma saatleri olan ve genelde seyahat gerektirmeyen meslek alanlarını ve sektörlerini seçmektedirler. Bu seçim dolayısı ile de kadınların tercih ettiği alanlar, kadın meslekleri, kadın sektörleri ve kadın işleri olarak adlandırılmıştır. Kadınların meslek alanlarına yönelik Türkiye’de, 2009 yılında Türkiye İstatistik Kurumu Hane Halkları İşgücü Anketi verilerine göre tarımda çalışan kadınlar dışında, kadınların daha çok eğitim, sağlık gibi hizmet alanlarında yoğunlaştıkları görüşmüştür. Dört kadından biri bu alanlarda çalışmaktadır. Kadınların ev işlerinin devamı niteliğindeki eğitim ve sağlık alanında istihdama katılmaları da, cinsiyetlendirilmiş iş bölümünün emek piyasasındaki göstergelerinden biridir (İlkkaracan, 2011:42–43).

Bununla birlikte, modern ailenin yapısında olan çalışan erkek ile ev işlerini yapan kadın modelinin sürdürülmesini sağlayan kapitalist piyasa olmuştur. Çünkü

düşük ücretli kadın çalıştırma talebi yüzünden kadınlar çalışabilecekken evde kalıp ev işlerini üstlenmeyi de yeğlemişlerdir. Çünkü düşük ücretli ve yoğun çalışma koşulları yerine evde kalıp çocuk ve ev bakımı üstlenmek kadınlar için daha yeğlenebilir bir durum olmuştur (Sancar, 2014:31). Piyasa ve kadına yüklenen roller dolayısı ile kadınlar ya ev işleri ile birlikte yürütebilecekleri işleri tercih etmiş ya da ücretli bir işte çalışmayıp ev emekçisi olmuşlardır.

Kadınlara yüklenen cinsiyetçi roller onların, vasıfsız, düşük ücretli, emek yoğun, sıkıcı, rutin, dikkat gerektiren ve hünere dayalı işlerde yoğunlaşmalarına sebep olmaktadır. Toplum beklentisine göre şekillenen rollere uygun olarak güler yüz, el becerisi, cazibe gerektiren işler, toplumsal konulara dair işler veya kadınların ev içi sorumluluklarının ev dışında bir uzantısı olarak görülen eğitim, bakım ve temizlik işleri kadınların işi olarak benimsenmektedir. Çalışma hayatında var olan kadın erkek ayrımcılığı ile yüksek kazançlı ve konumlu bazı işlerin kadınlara kapalı olması, kadınların eşit işe eşit ücret alamamaları, düşük statülü ve yarı zamanlı işlerde çalışmaları ile sendikalaşma oranının düşük seviyelerde oluşu kadınların iş gücü piyasasında ikincil konumda olmalarının bir göstergesidir (Ünlütürk Ulutaş, 2009:27-28).

Ücretli kadın emeği emek piyasasında erkek ücretli emeğinden farklı şekilde var olur. Piyasaların toplumsal cinsiyet temelinde farklılaşan yapısı Ecevit'e (2011: 29) göre şu esaslar etrafında kendini gösterir: Kadınların istihdam oranları düşüktür ve emek piyasasına erkeklerden daha az katılım gösterirler; kadın ve erkekler farklı iş alanlarında yoğunlaşırlar ki buna yatay ayrışma denir; kadınlar erkekler birlikte de çalışırlar ancak erkeklere oranla statüsü düşük alanlarda yoğunlaşır; kadınların ücretleri erkeklerinkine göre düşüktür; kadınlar enformel sektörde ve kısmi zamanlı işlerde erkeklerden daha yüksek bir oranda çalışırlar.

Kadının ev içerisinde yaptığı işleri duygusal boyutu ile görüp biyolojik olarak da kendince mantıklı bir çerçeveye oturtan düşünce yapısı kadının ev içerisinde yapmış olduğu işleri normal olarak da zaten onun görevi olarak görür ve kadına yükler. Çünkü kadın beden ile bütünleşmiş, duygusal bir varlıktır ve bu beden ancak ev içerisinde bu duygusal yapısını kullanabilir. Kamusal alan aklın alanı olduğu için, akıl

da erkek ile ilişkili bir durum olduğundan yapılan işler de ister istemez erkek ve kadınlar arasında ayrıştırılmış ve özel alan kadına, kamusal alan erkeğe yönelik işler için ortam hazırlamaktadır.

Âdem ile Havva'nın hikâyesi de kadın ve erkeğin konumunu din temelli olarak doğallaştıran hikâyelerden biridir. Havva yasak meyveyi yemiş ve hem kendini hem de Âdem'i doğru yoldan çıkarmıştır. Böylece tüm insanlık lanetlenir ve artık kadın acı çeke çeke doğum yapacak ve Âdem de ekmeğini taştan bile çıkarıp çalışmak zorunda kalacaktır. Ataerkillik bu şekilde tek tanrılı dinler aracılığı ile de kurumsallaşır ve cinsiyetler arası iş bölümü de desteklenir. Kadının en önemli görevi çocuk doğurmak, erkeğin ki de çalışıp ailesine bakmaktır. Sanayi Devrimi ile iyice belirginleşen cinsiyetlendirilmiş iş bölümü bu sebeplerle doğallaştırılır ve böylece sebep sonuç yer değiştirerek cinsiyetler arası adaletsizlik doğallaştırma süreci ile görünmez olur (Silier, 2010:135–137). Sanayi Devrimi ile kadın özel alanda tecrit edilmiş ve özel ile kamusal alan birbirinden ayrılmıştır. Fabrikalardaki makineleşme ve ev içi üretimin yok olması ile birlikte kamusal alan ve özel alan daha önce hiç olmadığı kadar ayrılmıştır (Donovan, 2015:25).

Kadınların ücretli işte çalışmamlarının diğer bir sebebi de bu alandan dışlanmış olmalarıdır. Zaretsky'e (akt. Hartmann, 2006:9) göre cinsiyetçilik, kapitalizmle birlikte evde yapılan iş ile ücretli işin ayrılmasından dolayı daha tehlikeli olmuştur. Kapitalizm hem ev dışında ücretli iş yaratmaktadır hem de kapitalist sistem için gerekli olan ücretli işçilerin yeniden üretilmesi için kadınlardan evde çalışmalarını ister.

Geleneksel bakış açısı ile her iki cinsiyetin birbirini tamamladığı 'adil sorumluluk' paylaşımını olarak görülen cinsiyete dayalı iş bölümü, teknik bir yapının ötesinde çoğu zaman ayrımcılık ve ayrıcalık üreten, hakimiyet ve tabi olma ilişkisini kuran bir dayatma biçimidir. Bu yüzden de kadınların erkeklere oranla işgücüne katılmaları düşüktür. Biyoloji temelli bu iş bölümü zamanla kısıtlayıcı toplumsal ilişkiler ağına dönüşmüştür (Molyneux, 2012:147–148).

Biyolojik olarak insanların çok biçimli olduğu ve toplum tarafından tüm cinsel ifadelerine eşit olarak izin veren bir toplum örgütlenmesinde, yeniden üretim süreci sadece belli cinsel ve heteroseksüel ilişkilerin bir sonucu olabilirdi. Ancak toplumların bir buluşu olarak cinsiyete dayalı iş bölümü, birbirinden çok ayrı iki toplumsal cinsiyeti ve kadınlarla erkeklerin ekonomik sebeplerle bir araya gelmelerinin ortamını yaratır. Bu şekilde de heteroseksüel bir cinsellik yaşamalarına ve biyolojik olarak yeniden üretimin güvence altına alınması sağlanmış olur (Hartmann, 2006:33–34).

Kadınların ücretli piyasa işlerinde çalışabilmeleri için önlerine pek çok engel çıkmaktadır. Aile, sosyal çevre, eğitim olanakları, devlet politikaları gibi pek çok ataerkil yapıya sahip alan kadınların kamusal alanda iş gücüne dâhil olması önünde engeller oluşturmaktadır. Bu da kadınların ev içerisinde kalarak piyasa için de gerekli olan bakım emeğini üstlenmesine ve kadınların karşılıksız olarak hane içerisinde emek harcamasına sebep olmaktadır. Ancak bu emek piyasa tarafından da görülmemektedir.

Kadınlar hane içinde ve dışında yaptıkları emek gerektiren işlerle kalkınmaya katkı sağlarlar. Toplumsal cinsiyet boyutunun tartışmaya açılması ile birlikte hane içindeki üretime önem artmakla birlikte, kalkınma noktasında hak ettiği konuma gelebilmiş değildir. Feminist araştırmalar ile birlikte patriyarkanın tanımlanmasıyla kadınların hane içi işlerden sorumlu olarak görülmesinin erkek egemenliğinin tesisindeki önemi ortaya çıkmıştır. Kadınlar ücretli işlerde çalışsalar dahi hane içindeki besin temini, temizlik, bakım, kırsal kesim için bunlara ek olarak su ve odun temini gibi işlerin çoğunu yapmaya devam etmektedir. Gündelik yaşamın devamı için işler gereklilik arz etmektedir. Ancak maddi olarak karşılığı ödenmeyen bu çalışma biçimi ‘üretken’ olarak görülmemektedir. Bununla birlikte de üretken olarak sayılmayan bu emek, iktisatçılar ve erkekler tarafından küçümsenmiş ve ekonominin bu karşılıksız emekten sağladığı değer yok sayılmıştır (Toksöz, 2012:86).

Özel ve kamu arasında, evde parasız ve evin dışında para kazanmak arasında herhangi bir fark yokken Brunner’in “toplam hane” adını verdiği “üretim, tüketim ve üremenin bir birliği” olan köylü ev kadının görevleri, erkeğin görevlerinden daha az önemsiz değildir. Kadınlar kadın olmalarına dayanan görevleri yapmış olsalar bile, taşıdıkları özel bilgi ve yetenekler günümüzün tersine yaptıkları işi değerli kılıyordu. Kadınlar olmasa süt ve

peynir, tavuk ve yumurtalar olmazdı. Erkek ve kadının katkısı birbirine eşitti (Bennholdt-Thomsen, 2014:248).

Özel ve kamusal ayrımının keskin bir şekilde ayrılması ile kadınların hane içi ve çevresinde yaptıkları işler görmezden gelinmeye ve değersizleştirilmeye çok daha keskin bir şekilde başlamıştır.

“Tarımsal döngüde olduğu gibi üreme döngüsünde de mitsel-ritüel mantık, düğünde veya hasatta olsun her zaman kamusal, resmi ve kolektif törenlerle kendini belli eden eril müdahaleye ayrıcalık tanır ve bunu kadının veya kış boyunca toprağın gebelik dönemleri aleyhine (ki bunların ritüel edimleri daima ihtiyari ve neredeyse gizli saklıdır) yapar: Bir tarafta hayatın akışına süreğen olmayan ve olağan dışı bir müdahale vardır, bunu gerçekleştirmek riskli ve tehlikelidir ancak daima vakarla yapılır- bazen de, ilk hasatta olduğu gibi, kamusal olarak, grubun karşısına çıkarak-; diğer yanda ise, kadının yahut toprağın birer eyleyici değil de ancak birer ortam, fırsat ve takviye olduğu doğal ve edilgen bir şişme süreci vardır, kadının tek yapması gereken eşlikçi teknik ve ritüel pratiklerle iş başındaki doğaya yardımcı olmaya yönelik edimlerde bulunmaktır (çapa yapmak ve hayvanlar için ot toplamak gibi). Bu nedenledir ki kadınların yaptığı işler, öncelikle erkeklerin gözünde olmak üzere, iki defa yok sayılmaya mahkûmdurlar: tanıdık, süreğen, tekrarlayan ve biteviye, şairimizin dediği gibi “mütevazı ve basit”tirler; gözden ırak bir şekilde evin karanlık mekânlarında veya tarım yılının ölü zamanlarında gerçekleştirilirler” (Bourdieu, 2015a:63–64)

Bourdieu'nun da belirttiği gibi kadının yaptığı işler görmezden gelinmekte, evin üzerine konuşulmayan, sorgulanmayan bölümlerde kadınların yaptıkları işler değersizleştirilmekte ve iş olarak görülmeyerek de cinsiyetlendirilmiş iş alanları oluşturulmaktadır.

Ev içi emeğin maddi bir karşılığı olmadığı için kadınlar kendi gözlerinde de değersiz olmaya başlamışlardır. Kadınlar çoğunlukla ücretsiz çalışmalarda yer aldıkları için emeğin parasal değerini de düşünmeye eğilimli değildir. Bu yüzden de erkeklere göre gönüllülük gerektiren işlerde daha çok kadınlar yer alırlar (Bourdieu, 2015a:124). Ancak Sancar'ın da (2014:27) belirttiği gibi modern toplumda piyasa ve hane yönetiminden oluşan ekonomik alan, ulus, devlet, din gibi kurumların tahakkümündeki siyasal alan içerisindeki kadınların evdeki yönetim, kültürel ilişkileri düzenleme, gönüllülük işleri gibi dışıl görevleri yerine getirdiği zaman, erkeklerle eşit

oranda yaşam güvencesi ve toplumsal fırsatlardan yararlanma hakkına sahip olabilir mi tartışılır.

Aynı şekilde toplumsal fırsatlardan yararlanmama noktasında James (2010:154) de şunları dile getirmiştir:

Ev işleri ücretsiz olduğu için, işveren ile işçi arasında olduğu gibi bir para takası yoktur; Bu yüzden mesele sanki tamamen özel bir konu varmış gibi algılanır, Sanki kadınlar açısından bu, uysal ve şefkatle kadın doğasına uygun bir sevgi işinden ibarettir. Böylece kapitalist insan doğası kuramı, Kadınların yoksulluğunu yüceltir ve över, ücretsiz köleliğimizi gizler. Fakat nasıl ki ücretli çalışanların yaptığı iş zorunlu işse; nasıl ki bu iş yüzünden öğrenmeye, keşfetmeye, yaratmaya ve yeteneklerini geliştirmeye fırsatları kalmıyorsa, emek gücünü ücret almadan üretenler de zorunlu iş yapmakta kendilerine ait zamandan ve olanaklardan yoksul bırakılmaktadırlar.

Bununla birlikte kadını yaptığı işlerin ülke ekonomilerince de bir karşılığı yoktur. Ailesine her gün on beş kilometre yürüyerek odun taşıyan on yaşındaki kızın da ülke ekonomisine katkısı vardır. Ama onun bu emeği iş olarak kabul edilmez. Ülkelerin gayri safi milli hasılasında hesaba katılmaz ve ekonomi istatistiklerinde görünmez. Yaptığı iş ne ekonomi için ne de ülke büyümesi için önem teşkil etmez. Çocuk doğurup bakmak, bahçe işlerini yapmak, kardeşlere yemek yapmak, inek sağmak, kıyafet dikmek ya da Milletlerin Zenginliği'ni yazabilsin diye Adam Smith'in bakımını üstlenmek işten sayılmaz. İktisadi anlamda bu işlerin hiçbiri üretici emek olarak tanımlanmaz. Simone de Beauvoir'in ikinci cinsi gibi ikinci iktisat da mevcuttur ve geleneksel bir biçimde erkeklerin yaptıkları işler işten sayılmaktadır. Erkeklerin yapmadığı ama yaptığı işi de yapabilmek için bağımlı olduğu emek yani kadının emeği öteki emektir (Marçal, 2018:18).

Kadının ev içerisinde yaptığı şeyler taşınabilir, değiştirilebilir veya satılabilir şeyler olmadığı için 1800'lerde iktisatçılar kadın emeğinin bir refah da yaratmayacağını düşünmüşlerdir çünkü refah taşınabilir şeyler anlamı taşımaktaydı. Bu durumda da kadından beklenen ev içinde kendini ev içi işlere adanmış durumda, onun emeğini görünmez kılmıştır. Erkeklerin ürettiği şeyler üst üste yığılıp parayla ölçülebilirken, kadınların yaptıkları işler bu tanım temel alındığında işten sayılmamıştır. Ev işleri, yeniden acıkma, yeniden bulaşık, yeniden temizlik gibi bir

doğal döngü içerisinde olduğu için ekonomik faaliyet olarak sayılmamıştır. Kadının yaptığı her şey onun sevgi dolu doğasının da mantıklı bir sonucu olmuştur. Bu da zaten ekonomik bir mantık değil, kadının kendi doğasının mantığından yola çıkarak oluşan bir sonuçtur (Marçal, 2018:27–28). 1800'lere dair anlatılan bu durum günümüzde hala geçerliliği ciddi anlamda korumaktadır.

Bununla beraber feminist iktisatçılar toplumsal yeniden üretim kategorisi ile anaakım iktisat anlayışına karşı çıkmışlardır. Piyasa üzerinden metalaşmış bir alışverişin yanı sıra, ev içerisinde üretime yönelik olarak ev işleri, çocuk ve yaşlı bakımı gibi farklı üretim faaliyetlerinin de kapsama dahil edilerek yeniden üretim sürecinin daha geniş bir şekilde ele alınması gerekmektedir. Yeniden üretim üç farklı boyu ile ele alınır. Bunlar; iş gücünün yeniden üretimi, mevcut yaşamın devamlılığının sağlanması için harcanan emek anlamındaki toplumsal yeniden üretim ve sonraki kuşağın yetiştirilmesi için harcanan emek olarak insanların yeniden üretimidir. Bahsi geçen bu emeğin tamamı görünmeyen emek olan kadın emeğidir. Ev içinde gerçekleşen iktisadi faaliyetler piyasa dışı faaliyet olarak değerlendirilmiştir. Bu şekilde kadının emeği görünmez ve ikincil emek olmuştur. İktisat içerisinde kadın, bir takım örtük varsayımlar ile erkek ve kadının farklı biçimde kavramsallaştırılması sonucu görünmez kılınmaktadır. Bu varsayımlar evli ve bağımlı kadın, anne kadın, verimlilik ve rasyonalitedir. Evli ve bağımlı kadın, bütün kadınların evli ya da bir gün mutlaka evleneceği beklentisinin bir sonucu olarak, erkeklere iktisadi anlamada bağımlı olmaları ve iş gücü piyasasından ciddiye alınmamalarına zemin hazırlayıcı yönündeki varsayımdır. Anne kadın, evli kadınların yüklenmiş oldukları anne rolü ile anne kadın eğer ki ev dışında çalışırsa, ev işlerini aksatıp çocukların düzgün bir şekilde çalışmalarına engel olacağı varsayımdır. Verimlilik, sanayi sektöründeki kadın emeği vasıfsız, daha düşük beşerî sermaye donanımlı ve dolayısı ile erkeklerle eşit ücret almalarının mümkün olamayacağı varsayımdır. Rasyonalite ise kadınların doğal yani biyolojik olarak rasyonel olmadıkları için geleneksel eş ve anne rolleri gereği de hareket etmelerinin mümkün olmadığı varsayımdır (Özkaplan, 2009:15-16).

Beşerî sermaye kuramı göre kadınlar aile içindeki konumları yüzünden beşeri sermaye birikimini erkeklere göre daha az elde etmektedirler. Kadınların çocuk ve

yaşlı bakımı ile ilgileniyor oluşları erkeklerle eşit bir çalışma deneyimi ve beceri kazanmalarını etkiler durumdadır. Bu da kadınların emek piyasası içerisinde olmayışlarının kısmen nedeni olmakla birlikte ev işlerine ayrılan süreler de bu durumun kaynakları arasındadır. Ev işleri ile birlikte bu işler için de beceri kazanmalarının bekleniyor olması kadınları daha az istekli hale getirmektedir. Çünkü yeni becerilerini kullanabilecekleri zaman oldukça azdır. Ancak beşerî sermaye kurumunun sıkıntıları mevcuttur. Buna eleştiri olarak Hartmann, beşerî sermayeden bağımsız bir şekilde ücret farklarının temel kaynağının cinsiyete dayalı iş bölümü olduğunu iddia etmektedir. Çünkü Hartmann ve Treiman'nın yaptıkları çalışmada erkeklerle kadınların vasıfları arasındaki farkın yalnızca beşte birinin belirleyici olduğu sonucu ortaya çıkmıştır. Ayrıca beşerî sermayenin işverenlerin işçilere hak ettikleri ücreti verdiği gibi bir mükemmel emek piyasası olduğu varsayımı yanlıştır. (Walby, 2016:53–56). Var edilen bu iş bölümü toplumsal faydadan yararlanma durumunda kadını dezavantajlı konuma soktuğu için eğitim, sağlık, çalışma ve siyasal alanlarda da eşitsizlikler meydana getirir (Şaşman Kaylı, 2017:62). Cinsiyetlendirilmiş iş alanlarının varlığı ile erkeğin kamusal alana kadının hane içerisine yönlendirilmesi kadın ve erkeklere birbirlerinden farklı deneyimler kazanmalarına neden olmuştur. Bu nokta da kadının erkeğe oranla daha düşük bir beşerî sermayeye sahip olduğu düşünülmektedir. Kadınlar erkeklerin faydalandığı alanlardan faydalanamadıkları için aradaki fark da giderek daha derinleşmiştir. Günümüzde bu fark azalmaya başlamış olsa da etkisini halen sürdürmeye devam ettirmektedir.

Tiger (1969), yaptığı çalışmada kadın-erkek bağının üreme için ne kadar önemli ise bütün topluluğun hayatını sürdürecektir erkeklerden oluşmuş bir av grubunun da aynı derece önemli olduğunu ve cinsiyete dayalı iş bölümünün temellerinin bu noktada atıldığını belirtmiştir (Mies, 2012:130). Erkeklerle atfedilen bu önem de avcı toplayıcı zamanda kadınların evde kalıp avlanmamaları, erkeklerin avlanmak için evden çıkmaları üzerine yapılan araştırmalarda kadın emeğinin görünmez olmasına sebep olan faktörler arasında yer almıştır. Çünkü insan türünün yaşaması için gerekli olan şeyin avcılık ile bağdaştırılması ve bunun üzerinden yüceltilmesi ile avcı toplayıcı zamandaki kadının emeği görmezden gelinmiştir. Oysaki yapılan araştırmalar göstermektedir ki o dönemde asıl besin kaynağı bitkiler ve kadınların evde

hazırladıkları besinlerdir. Av yaparak elde edilen ürünlerin lüks olarak görüldüğü sonucu da ortaya çıkmıştır. Ancak hâkim erkek egemen yaklaşımlar bunun tam tersi bir şekilde avcılık ve erkek emeğini yüceltmış ve çalışmalar çoğu zaman bu sav üzerine kurularak yapılmıştır. Ancak feminist araştırmacılar sayesinde bu durum sorgulanmış ve gerçeğin öyle olmadığı ortaya çıkmıştır. İnsan yaşamının devam edebilmesi için kadınların yaptığı toplayıcılık faaliyetinin önemi de ortaya çıkarılmıştır (Mies, 2014:125–130). Ancak hala avcı erkek modeli görünürdür ve bu durum kadının hane içerisindeki emeğinin görünmez olmasına sebep olan unsurlar arasındadır. Erkeklerin avcılık faaliyetlerinin insan yaşamının devam etmesine katkısı olarak gösterilmesi, diğer tüm işleri önemsizleştirme ve bir noktada erkek emeğine insanlık yaşamının devamı açısından minnet duyulması gibi bir durum da ortaya çıkmaktadır. Böyle bir algı yaratılması da elbette erkek emeğinin öneminin artmasına sebep olmuştur.

Ancak bazı kaynaklarda avcılık ve toplayıcılığa dair kadın erkek arasındaki iş bölümüne dair farklı görüşler söz konusudur. Kimisinde erkek yüceltilmiş, kiminde görece daha eşitlikçi bir bakış açısı ile konu üzerine yorumlar yapılmıştır.

“Av peşinde koşan erkekler, gün boyu kamp yerinden ayrı kaldıklarında kadınları, en güvenceli ve temel besin kaynağı olan bitkisel ürünleri toplamak için araziye açılıyorlardı. Erkek bazen avdan eli boş gelebilir ya da bu tip tehlikeli uğraşlarda hayatlarını kaybedebilirlerdi. Tarih öncesi kadını belki de erkeğine güvenmediği için toplayıcılık denilen zahmetli uğraşı hep gündemde tuttu. Av hayvanları yeterli düzeyde olmayabilir; olanları da yakalamak öyle kolay bir iş değildi. İşin ucunda mağarada etsiz kalmak da var. Böyle umulmadık sürprizler karşısında kadının getirdiği bitkisel besinler imdada yetişir...”(Özbek, 2013:133)

Ecevit’in de (2011:28) belirttiği gibi karşılıksız emeğin özelliklerinden biri de kadınların ev içerisinde üretmiş oldukları ürünlerin reçel, tarhana, yoğurt gibi ürünlerin piyasa değeri olmamasıdır. İşte tam da bu noktada bu ürünleri piyasada satışı sunan kadınların emek algılarına dair değişim, üzerinde düşünmeyi gerektiren bir süreçtir.

“Bir toplumda iş gücünü yeniden üretmek için harcanan karşılıksız emeğin görünür kılınması ve çalışmanın ekonomik anlamının karşılıksız yeniden üretici emeği

kapsayacak şekilde genişletilmesi çok önemlidir. Aksi takdirde serbest piyasayı etkinleştirmek adına kamu kesiminin ekonomik ve sosyal alandaki yatırım ve harcamalarını kısıtlayan makroekonomik politikalar kadının hane içindeki görünmeyen emeğini arttırmakta ve iş gücü piyasasındaki toplumsal cinsiyet eşitsizliklerini pekiştirmektedir” (Çağatay, 1998; akt. Tokgöz, 2012:91).

Görülmektedir ki kadınlar ücretli iş alanlarında çalışsalar da hane içinde emek harcasalar da en yakın hane içinden küresel ekonomiye kadar yaptıkları emek görünmez kılınmaktadır.

Kadınların ücretli emek piyasasında katılımlarında artış yaşanması onların “görece” güçlenip özgürleşmesi, kapitalizm ve patriyarkayı zayıflatması anlamına mı geldiği yoksa patriyarkanın biçim mi değiştirdiği sorusu oldukça önemlidir (Acar Savran, 2018:17–18). Kadınlar erkekler gibi tam anlamıyla ücretli çalışan değillerdir. Erkeklerden farklı işlerde çalışıyor olmaları, aynı iş kolunda çalışsalar da farklı ücret alıyor olmaları, işlerinde yükselememeleri, sosyal güvenlik haklarından erkekler gibi faydalanamıyor olmaları iki farklı ücretli çalışan kategorisi olduğunu göstermektedir. Yani kadınların bakım yükümlülüğünün hafifletiliyor olması, iki farklı çalışan kategorisi olduğu gerçeğini ortadan kaldırmaz. Kadınların iş gücü piyasasına girmeleri kolaylamış olabilir, ancak bu durum o iş gücü piyasasında kalıcı olabilmelerini ve erkeklerin kadınların elinden aldıkları imkanları geri kazanmalarını sağlamamaktadır (Acar Savran, 2018:27-28). Değişimi ancak kadınların iş gücü piyasalarına katılımıyla birlikte erkeklerin hane içerisinde kadınlarla eşit oranda iş gücüne katıldıklarında görebiliriz.

Kadınların tümüyle ücretli işlerden dışlanması ortadan kalkarken, düşük ücretli endüstri kollarına, mesleklere ve yarı zamanlı çalışmaya itilmeleri çok düşük oranda bir azalma göstermektedir. Kadınlar kamusal alanda ücretli işlerde çalışmaya başlıyorlar ancak, erkeklere tabi kılınarak bu alanda olabiliyorlar. Özel alandan patriyarkal sömürüye doğru gerçekleşen bu değişimin iki temel sebebi vardır. Bunlardan birincisi kapitalist piyasanın ucuz emek talebi ikinci ise feminist mücadele ile patriyarkal dışlanmanın geriletilmesidir. Kapitalist piyasa kadınları erkeklere göre daha ucuz emek olarak kodlamaktadır. Feminist mücadele ile hem devlet kurumlarında hem de sendikalarda dışlanmanın geriletilmesi ile kurumlar en azından patriyarkal

dışlama stratejilerinin aracı olmaktan çıkıp iş ayrımı stratejisinin araçlarına bir nebze de olsa dönüşmüşlerdir (Walby, 2016:98). Toplumsal cinsiyete duyarlı değişimler ile kadın istihdam oranlarının artışı elbette önemlidir. Ancak bu noktada yaşanan değişimin toplumun ne kadarına ulaştığının bilinmesi de önemli bir gösterge olacaktır. Bu yüzden yalnızca kadın istihdamının artışı değil, istihdam edilme biçimleri, çalışma şekilleri, ücret düzeyleri, çalışma saatleri gibi toplumsal cinsiyet göstergeleri önemlidir. Kadın istihdamı, kadın rollerine dair devrimin zeminini hazırlasa da devrimin gerçekten gerçekleşip gerçekleşmediği toplumsal cinsiyet göstergelerinden anlaşılacaktır (Durmaz, 2018:68).

Kadın iş gücü arzının sınırlı olmasında aile, toplum ve devlette egemen olan patriyarkal zihin yapıları etkili olabilmektedir. Bununla birlikte kadın işgücüne talebin artmasına makroekonomik politikalar etki etmekte ve bu şekilde hane içerisinde var olan güç yapıları da değişikliğe uğrayarak patriyarkal yapılar zayıflayabilmektedir. Ancak kadınların insani çalışma koşulları, örgütlenme ve kolektif eylem kapasiteleri patriyarkal yapının zayıflayabilmesi için koşullardır (Toksöz, 2015:143).

Bu noktada da karşılıksız ev emeğinin aşındırılması ve ortadan kalkması için en temelde ücretli iş gücü piyasasının cinsiyetçi yapısı aşındırılmadığıdır. Özel ve kamusal alanda iki farklı patriyarkal süreç işlemektedir. Sylvia Walby ve Carol Brown gibi feministlerin de belirttiği gibi özel patriyarka koca ve babaların kadınlar üzerinde kurdukları ve bundan yarar sağladıkları patriyarka biçimidir. Özel patriyarka kadınların kamusal alandan dışlanmalarına dayanır. Kamusal patriyarka ise kadınları kamusal alana çeker ancak kamusal alana ayrımcı süreç ve mekanizmaları devreye sokarak kadınların dahil edilmesine neden olur. Kadınların tâbi kılınması süreci devlet ve piyasa gibi kurumlar aracılığı ile kolektif bir şekilde gerçekleşir. Kadınlar bir yandan kamusal alandan dışlanırken bir yandan çekilmeye çalışılmaktadır. Kürtaj ve boşanma sınırlandırılması ile kadınlar özel alana çekilirken, esnek çalışma biçimleriyle güvencesiz ve düşük ücretlerle kamusal alana çekilmektedir (Acar Savran, 2018:20–23).

Kadınlar çalışma saatleri belirlenmiş, emek-ücret uyumu olan, kayıtlı ve güvenceli işlerde çalıştıkları gibi, esnek, düşük ücretli, kayıtsız ve güvencesiz işlerde

de çalışmaktadır. Ancak TÜİK istatistiklerine bakıldığında bu istihdam şekillerinin eşit büyüklükte olmadığı ve daha çok dezavantajlı işlerde kadınların çoğunlukla çalıştıkları görülmektedir. Ücretli bir işte çalışan kadınların neredeyse yarısından fazlası güvencesiz ve kötü işlerde çalışmaktadır (Gönüllü Atakan, 2018:128–129).

Sonuç olarak cinsiyete dayalı iş bölümü yalnızca aile ile ilişkili bir sorun değildir. Cinsiyete dayalı iş bölümü toplumun tamamına işlemiş yapısal bir sorundur. Erkeklerle kadınlar arasındaki hiyerarşik iş bölümü egemen üretim ilişkilerinin de bütünleyici bir parçasıdır (Mies, 2014: 109-110). Bu nedenle hem aile içerisinde hem de toplumsal tüm yapılar içerisinde cinsiyete dayalı iş bölümünün temelleri eleştirilmeli ve yalnızca özel ya da yalnızca kamusal alanda çözümler üretilmemelidir. Tek taraflı gerçekleştirilmeye çalışılan çözümler görüldüğü üzere, cinsiyetlendirilmiş iş bölümleri üzerinde değişikliği sağlamamışlardır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. YEMEK

Yemek yeme eylemini sadece hayatta kalmak için gerçekleştirilen bir faaliyet olarak düşünemeyiz. Yemeğin mideye gelene kadarki geçirdiği süreç birçok farklı açıdan sosyolojik olarak anlamlıdır. Yiyeceğin temini, hazırlanması, saklanması, sunulması gibi birçok nokta yemek eyleminin sadece hayatta kalmak için gerçekleştirilen bir durum olmadığını göstermektedir. Her toplumda farklı bir şekilde işleyen süreçler mevcuttur. Mutfak etkinliğinin iki gözlem düzeyi vardır. Bunlar maddenin kendisi, yani mutfakta hazırlanan şey ve bu maddenin kurallara bağlanarak tasarımı, öte yandan da maddenin çevresi yani gerçekleşmesinin üstünde olan şey: besinlerin üretimi, ticarileşme süreci, teknikler, toplumların anlayış çerçevesi ve kurumlar vb. şeklindedir (Boudan, 2006:13). Barthes de beslenme için yalnızca istatistiksel ya da besin içeriğinin çözümlenmesi açısından incelenen bir şey olarak değil, aynı zamanda iletişim sistemi, imgeler bütünü, görenek ve davranış biçimlerine dair bir sözleşmedir der. Bununla birlikte de beslenme gerçeğinin içerisine imge ve göstergelerin katılmasıyla kapsamının genişlediğini belirtir (Barthes, 1961; akt. Bober, 2003:14). İşte bu noktada mutfak içerisinde yemek ile gelişen süreçleri incelemek oldukça önemlidir.

İnsanın başlıca şevklerinden biri olan yemek yeme istediği iletişim için birçok fırsat yaratmaktadır. İnsanlar doğadan çiğ besini seçer, mutfakta değiştirip yemekler yapar, sezonları ve ömrün evrelerini noktalamak için yemekler yaratır ve yemek performansı için etik kurallar yaratır (Goode, 2005:176). Anlaşılacağı üzere birçok farklı sebep ve sonuç ile yemek ilişkili hale gelmiştir. Yemek öyle bir hal almıştır ki üzerine turizm gelişmiş, ulusal ve uluslararası yarışmalar düzenlenmiş, televizyon kanallarında programlara konu olmuş ve birçok farklı konuda içerik belirlemede kullanılır olmuştur.

Yemek sadece kişilerin hayatta kalmak adına gerçekleştirdikleri bir eylem değildir. Yemeğe sembol ve anlamlar yüklenilmesi ile her topluma özgü yemek kültürü gelişmiştir. Beardsworth ve Keil'in de dediği gibi: “*insanların ağzıyla yediği kadar işin içine düşünceleri de katarak yediğini söylemek bir abartı olmaz*” (2011: 91). Benzer şekilde Esquivel (2010: 113-114) ise:

“Yediğimizin biyolojik bileşimleri bizim hücrelerimizin DNA’sının içine işler ve onda çok içsel tatlar bırakır. Bilinçaltının en ücra köşelerine, anıların canlandığı yerlere kadar süzülür ve sonsuza dek hafızada yer alır.”

Yemek aynı zamanda yiyecekler aracılığıyla kültürün keşfedilmesidir. Neleri tükettiğimiz, üretim yolları, yiyeceği kimin hazırladığı ve kimlerle birlikte yediği, hazırlanan bir yemeği öncelikle kimin yediği gibi faktörler sebebiyle yemek, zengin iletişim şeklidir. Yemek ile bireyler, topluluklar ve ülkeler arasındaki bağlar kuvvetlendirilebilir. Aileyi tanımak noktasında yemek oldukça önemli bir konumdadır. Yiyecekleri çevreleyen tutumlar, uygulama ve ritüeller, kendimiz ve başkaları hakkındaki temel inanışlarımıza ışık tutar (Çaycı ve Aktaş, 2018:719).

Yemek kültürünün çeşitlenerek özelleşmesinde ekolojik çevre, dinsel inançlar, kültürel birikimler, sosyal ve etnik farklılıklar, eğitim düzeyi ve kültürel miras damak zevkleri ile bütünleşmektedir. Bu bütünleşme ile de hemen her toplum belli ritüeller ve merasimler aracılığı ile zamanlarının belli kısımlarını yemeğe ayırmaktadırlar. Bu noktada yemek, toplumsal bütünleşmenin ve dayanışmanın araçsallaştırılmış bir hali olarak karşımıza çıkmaktadır. Yemeğin araçsallaştırılmasıyla gerçekleştirilen etkinlikler yemek kültürüyle paralel bir şekilde toplumda bir iletişim ağının oluşmasına katkı sağlamaktadır. Sözel iletişim ağı olarak da değerlendirilebilecek bu süreçte, yemeğin toplumsal olarak bir işlevselliğe bürünüp toplumsal dayanışmayı artırdığı ve birlikteliklere meşruiyet sağladığı görülmektedir (Sağır, 2012:2676–2677).

Yemeği pişirmek insan tarihinde oldukça önemli bir devrim olarak nitelendirilir. Ancak bunun devrim olarak nitelendirilmesi yiyeceklerin formunda yaratılan değişimle ilgili değildir, toplumu dönüştüren bir durum olması ile ilgilidir. Çiğ yiyeceklerin pişirilmesi ile kültürler oluşmaya başlamıştır. Ateş yakılarak onun

etrafında oturmak insanlara sosyal bir alan sağlanmıştır (Fernández-Armesto, 2007:17). Bu sosyal alan günümüzde evdeki yemek masalarında, yer sofralarında, sokaktaki restoranlarda, fastfood dükkânlarında, işçilerin yemek arası verdikleri kaldırımlarda, kahve molalarında, altın günlerinde, lise pilav günlerinde ve daha nice sayılabilecek durum ve mekânlarda devam etmektedir.

Toplumsallaşma süreci bebeğin anne sütünü bıraktığı andan itibaren başlar (Beardsworth ve Keil, 2011:95). Anne sütünün bırakıldıktan sonra bebek onun için hazırlanmış çevre ile yemek aracılığı ile de iletişim kurmaya başlar. Ailenin genel beslenme alışkanlıkları, ek gıda süreci ile bebeğin yaşamına da eklenmiş olur. Başta ailesinin beslenme alışkanlıklarına ve tercihlerine uygun olarak beslenen bebeğin büyüdükçe beslenme şeklinde değişiklik ve çeşitlilik artar. Bu süreç ile bebek yakın çevresi ve zamanla da diğer farklı çevreler ile iletişim kurabilir ve sosyalleşir.

Yemek için seçilen malzemeler zamanlara, coğrafi konumlara, ekonomiye, dini inançlara ve kültüre göre değişiklik göstermektedir. Yemek malzemeleri, sınıfların ve etnik grupların sınırlarını ve bireysel statülerini de gösterebilmektedir. Aynı zamanda yemek pişirmenin aşamaları, sosyal ve kültürel mesajların aktarılmasını da sağlar. Yemek yeme sosyal roller ve ilişkilerle ilgili de bir iletişim yöntemi olabilir (Goode, 2005:172).

Yemek, yeme eylemi sırasında oturma düzeni, hangi alet ile ne yeneceği kuralı, neler ile ilgili konuşulmayacağı, yemeğin hangi sıra ile yeneceği, yemeğin nerede ve kimlerle yeneceği, yemeğin ne amaçla hazırlandığı gibi birçok değişken ile toplumlar ve kişiler hakkında bilgi edinebileceğimiz bir eylem olarak karşımıza çıkmaktadır. Hazırlık aşaması da aynı şekilde değerlendirilebilir. Yemeği kimin ve kiminle hazırlayacağı, yemekte hangi malzemenin kullanılacağı, yemeğin nerede yapılacağı, malzemelerin nereden ve nasıl alınacağı gibi konular da toplumlar ve bireyler ile ilgili hem günlük hayattan hem de genel bir toplum değerlendirmesi açısından bizlere bilgiler sunar.

Yemek kültürü bir yerin ve toplumun kimliğini de oluşturmaktadır. Aynı yemeklerin yenilip içildiği yerlerde yemekler o yerin kimliğini de belirler. Örneğin

nohut Akdeniz Bölgesi'nde çok kullanılan bir malzemedir. Bununla birlikte Akdeniz Bölgesi'nde her toplum nohuda farklı anlam ve biçim katmıştır. Kimi yerde nohut yahni gibi kullanılırken, kimi yerde soğuk püre şeklinde tüketilir. Akdeniz'in tüm kıyılarında farklı şekil ve tatlarla birlikte tüketilen nohut, başka hiç bir yerde bu kadar vazgeçilmez ve farklı şekillerde kullanılmamıştır (Fernández-Armesto, 2007:168) Bunun gibi daha nice yiyecek sayılabilir ve örnek olarak verilebilir. Bu da bize şunu göstermektedir ki yemek her toplumda ayrı anlamlara ve farklı şekillere girerek tüketildiğinden aynı coğrafyada da bulunulsa toplulukların kimliği üzerinde yapılan tanımlamalarda etkilidir.

Yemek kültürü birçok farklı nedenle toplumdan topluma değişmekte ve yine birçok farklı nedenle de benzerlikler gösterebilmektedir. Göç hareketleri, ekonomi, savaşlar, turizm, din, iklim koşulları gibi nedenler hem kültürler arası benzerliklere hem de farklılıklara yol açabilmektedir. Bebeklik, çocukluk, yetişkinlik ve yaşlılık gibi dönemler de beslenme alışkanlıklarını ve kurallarını etkilemektedir. Buna ek olarak kadınların hamilelik dönemleri de söylenebilir. Bazı besinler çocukların ya da yaşlıların yemeleri için uygun görülmez. Aynı şekilde bazı yiyecekler çocuklar için uygundur ve onların damak tatlarına da hitap eder. Böylelikle çocuklara özgü bir kimlik de oluşturulmuş olur. Yaşlılık söz konusu olduğunda da bu durum devreye girer. Yaşlılar için uygun görüldüğü için ortaya çıkan besinler de söz konusu olabilmektedir (Beardsworth ve Keil, 2011:92-93).

Kimi zaman da yemekler kural öğretimi amacı ile de kullanılabilir. Özellikle çocukluk döneminde tabakta bırakılıp yenmeyen yemeğin kültürümüzde olduğu gibi çocuğun arkasından ağlayacağı şeklinde öğreti verilir. Yine başka bir kültürde de kullanılan Kırıntı Adam figürü çocukların ekmek kırıntılarını yediklerinden emin olmak adına tüm evleri kapı kapı gezip çocukların ekmek kırıntılarını yediklerinden emin olmak ister ve kırıntıları yemeyen çocukları geceleri alıp götürüleceği söylenerek çocuklar korkutulur (Beardsworth & Keil, 2011:96). Bu şekilde bir yandan yemeğin kutsallığı ve israf edilemeyeceği öğretilirken bir yandan da beslenme alışkanlığı kazanılması sağlanmaya çalışılmaktadır. Tabi bu alışkanlık kazandırma süreci de kadınlar üzerinden çoğu zaman gerçekleşmektedir. Ailenin beslenmesinden genel

olarak sorumlu olan anne çocuğun beslenme alışkanlığı kazanması sürecinde asıl kişi olarak görülmektedir.

Yemek kültürüne dair yazılan çizilen anlatılan birçok kaynak bu kültürün oluşmasını cinsiyetsiz bir temelle anlatır. Hatta çoğu zaman iktidar erkek olduğu için topluluklarla ilgili anlatılan yemek kültürü erkek üzerinden betimlenerek kaynaklarda kullanılmıştır. Kültür aktarımı oluşumu ve süreçleri genel kavramlar kullanılarak anlatılır. Ancak bu süreçlerde kadının rolü üzerine ekstra bir söz çoğu zaman söylenmez. Bitkisel besin elde etme dışındaki sürece katılmayan ya da katılması uygun görülmeyen kadın, yemeğin hazırlanış, sunum ve saklama aşamalarının en başındaki kişi olmasına rağmen geçmişe yönelik anlatılan çoğu şey kadın rolü görmezden gelinerek genel bir insan ve topluluk tanımı yapılarak anlatır. Kültürü oluşturan, devamlılığını ve aktarımını sağlayan kadın eylemi, görmezden gelinerek anlatılır.

Kadının yemek veren ve erkek ile çocuğun yemek alan rolleri birçok kültür için geçerli bir karakteristik durumdur. Bu durum yemeğin toplum için karşılıklı bir iştirak olmasından ziyade kadının zamanın büyük kısmını ve gayretini ailesine hizmet ederek yemek yapması modeline önderlik etmektedir. İslam dininde de kadının kirlenmesinin mümkün olabileceği düşüncesi ile kadın yemek boyunca erkeklerden uzak kalır (Goode, 2005:176). Buna farklı bir örnek de Gaziantep'te bir gelenek olarak karşımıza çıkan regl olan kadının turşu kavanozunu açmamasıdır. Çünkü regl olan kadın kanaması boyunca turşu kavanozunu açarsa turşunun tutmayacağı ve bozuk olacağına inanılmaktadır. Kanama halindeki kadının kirli ve pis olarak görülmesi bu durumun normalleşme sürecini yaratan en önemli faktör olarak görülmektedir. Bu durum sadece turşu kavanozu açma noktasında görülmektedir.

Akıl denilince zihinlere yansıyan erkek düşüncesi ile profesyonel denilince yansıyan erkek düşüncesi aynıdır. Profesyonel denilince akıl, akıl denilince erkek, o zaman profesyonel denilince yine erkek. Profesyonel olarak yapılan bir şeyden zaten para kazanıyorsunuz demektir. Para kazanılan bir işi toplum içerisinde kim yapar? Yine erkek. Bu yüzden evdeki mutfak ile profesyonel mutfak arasındaki fark birçok yönden toplumsal cinsiyet perspektifi ile açıklanabilir.

Tüm bunlar göz önüne alındığında evdeki mutfak denilince akla ilk olarak kadın gelmektedir. Çünkü ataerkil sistem içerisinde evde yemek yapmak ve tüm aile bireylerinin beslenmesi için gerekli çalışmayı yapacak olan kişi kadındır. Ancak profesyonel mutfak dediğimizde aklımıza kim gelmektedir? Tabii ki erkek. Çünkü kamusal alan içerisinde her yerde olduğu gibi mutfakta da kadının yer edinmemesi için ataerkil sistem devreye girmiştir. Doğası gereği kadın özel alan içinde kalmak durumundadır.

Profesyonel hayata bakıldığında meslek olarak mutfağı seçen kadın sayısı oldukça azdır. Profesyonel mutfaklar neredeyse erkeklerin egemenliği altındadır (Karaca ve Altun, 2017:339). Bu duruma neden olarak kadınların ancak Sanayi Devrimi sonrasında kamusal alanda görünür olmasıyla da açıklanabilir.

Profesyonel mutfaklarda erkeklerin baskın olmasıyla birlikte kadınlar nadir olarak “büyük şef” unvanını almaktadırlar (İnce, 2016:411). Bunlarla birlikte kadınların kamusal alanda aşçı olarak çalıştıkları çoğu yer “anne mutfağı” olarak da tabir edilebilen geleneksel ev yemeklerinin yapıldığı yerlerdir.

Yeme alışkanlıkları ve tercihleri toplumdan topluma değişebildiği gibi cinsiyetler arasında da değişiklik göstermektedir. Bunun sebebi olarak cinsiyetlendirilmiş yiyecekler gösterilebilir. Kadın ile birlikte düşünülen yiyecekler ve erkek ile birlikte düşünülen yiyecekler mevcuttur. Bunlar illaki kadınlar belli yiyecekleri yer erkekler belli yiyecekleri yer şekilde değil, yiyeceğin hazırlanış ve elde edilme süreçlerinde devreye giren bir toplumsal cinsiyet rolleri düşüncesi ile de şekillenir. Aynı şekilde yiyeceklerin adlandırılmasında da toplumsal cinsiyet rollerine uygun şekilde adlandırmalar da yapılabilmekte ve kimi zaman bu isimler kadını aşağılayıcı nitelikler taşıyabilmektedir.

Ataerkil anlayışın en basit şekilde kadın ve erkek arasındaki farkı fiziksel boyutu ile şekillendirmesi, cinsiyetlerin tercih edecekleri yiyecekleri ve yeme pratiklerini de şekillendirmiştir. Bunun sonucunda da kadın ve erkeklerin kendilerine uygun yiyecekleri yemesi gibi bir beklenti ortaya çıkmıştır. Böylece gücü ve güçsüzlüğü temsil eden yiyecekler ortaya çıkmıştır. Güçlü olarak nitelendirilen

yiyecekler erilliği ve erkekleri, zayıf yiyecekler dişiliği ve kadını temsil etmektedir. Et ve ete dayalı yiyeceklerde erillik ön plandayken, sebze ve meyvelerde dişilik ön plandadır (Beşirli, 2012:23).

Levi-Strauss (1995; akt. Orkun, 2009:16–17) mutfak üçgeni teorisinde yemeklerin pişirilme teknikleri ile sınıf ve cinsiyet arasında bir bağ olduğunu söyler:

“Haşlamanın içerde, ateşte kızarmanın dışarda pişirildiği, haşlamanın iç mutfığa, küçük kapalı bir gruba ait olduğunu, tersine ateşte kızarmışın dış mutfığa, yabancılara misafirlere ait olduğunu belirtir. İncelediği pek çok mit sonucunda farklı kültürlerin bu karşıtlığı farklı şekillerde devam ettirdiklerini tespit etmiştir. Haşlama köy yaşamı ve diş cinsiyeti ile bağdaşır, ateşte kızarmış münzevi yaşam ve erkek cinsiyeti ile bağdaşır. Haşlama eti bütüncül nitelikte sunduğu için tasarrufu çağrıştırır, ateşte kızartmak yok olma ve kayıpla birlikte geldiğinden müsrifliği çağrıştırır”.

Tüm bunlarla birlikte yemek ve kadın bendeni üzerinden de çıkarımlar yapabiliriz. Kadınların bedenleri üzerinden kurulan tahakküm alanlarına yemek de aracılık edebilmektedir. Yemek ve mutfak ile bu kadar ilişkilendirilmişken aynı zamanda da ideal vücut bedenine sahip olması da kadından beklenir.

Rejim, yağ ve beden imgesi üzerine en az dört önemli mesele göze çarpmaktadır. Bunlardan ilki besin maddelerinin hem daha bol hem de daha güvenilir hale gelmesi ile nüfusun önemli bir kısmının kilo vermek amacı ile rejime başlaması ve kolay bir şekilde ulaşabileceği besinleri tüketmekten vazgeçmesidir. İkincisi medya ve eğlence sektörünün de gösterdiği üzere zayıf ve narin olmanın önem kazanmasıdır. Üçüncüsü sağlığı ve hayatı tehdit eder konuma gelen anoreksiya nevroza ve bulimia nevroza gibi yeme bozukluklarıdır. Dördüncü olarak da rejim yapma ve yeme bozuklukları yüzünden rahatsızlık yaşayanların, hepsi olmamakla birlikte çoğunun, besinlerin tercihi, hazırlanması ve sunulmasından sorumlu olan kadınlar olduğunu gösteren meselelerdir (Beardsworth ve Keil, 2011:291).

Tıbbın ve sağlık alanında yapılan çalışmaların gösterdiği üzere kilolu olmanın getirdiği bir takım sağlık problemleri mevcuttur. Bu problemler tüm cinsiyetler için

geçerlidir. Kişiler kendi fiziksel yapılarına ve sağlık sorunlarına yönelik olarak beslenme alışkanlıklarında değişiklik yapabilir, çeşitli rejimler uygulayarak sağlık açısından ideal beden görüntüsüne ulaşabilirler. Ancak bu noktada kadınlar açısından oluşturulan ideal beden sadece sağlık temelli olarak yaratılmamaktadır. Zamanlara ve mekânlara göre değişebilen ideal kadın bedeni algısı söz konusudur. Önceden kilolu ve etine dolgun olmak makul iken günümüzde bu makullük zayıf olan kadınlar için geçerli olmaktadır. Bu durumu yaratan birçok sebep sıralanabilir elbette ki ancak burada söylemek istediğim şey bu durumun çelişkileri üzerine olacak.

Kadınlar bir ikilem içerisine sokulmaktadır. Bir yandan ailelerinin sağlıklı beslenmelerinden sorumlu olurken, diğer yandan kocalarına çekici, zayıf ve narin görünmek durumundadırlar. Toplumda cinsel cazibe olarak görülen bir incelik söz konusudur. Zayıflık durumu tıbbi çalışmalar aracılığı ile de meşrulaştırılmaktadır. Ancak bu durum annelik görevi ve anne bakımının getirdikleri ile uyumlu değildir. Hem ince olmak hem de hamilelik, hem aile üyelerini besleme hem de narin kalmak arasında çelişkiler mevcuttur (Beardsworth ve Keil, 2011:299–300). Kadınlardan hem bu kadar mutfakla alakalı olmaları hem de bu alakalı olma durumu içerisinde zayıf kalmaları beklenmektedir.

Erkeklerle dair böylesi bir zayıflık narinlik beklentisi sağlık durumları söz konusu olmadığı durumlarda mevcut değildir. Mutfakla haşır neşir olan, yemek yapmayı seven, ailesine çoğu zaman yemek yapan hatta yemek yapma işini meslek edinen erkeklerin iri yapılı, göbekli, yemek yemeyi seven tipler olması şaşılacak bir durum olmazken, kadınlarda durum tersi bir şekilde işlemektedir. Kadının göbekli görünüşü karşısındaki dehşete kapılma hali erkeğin göbeği karşısında aynı tepkiyi çoğu zaman vermemektedir.

Antik Yunan'a kadar gittiğimiz de bile bu anlattığımız bu durumu görebiliriz. Antik Yunan'da ideal güzellik anlayışına ters bir şekilde aşçının görüntüsü şişkin göbeği ve kaba yüz hatlarına sahip şekildedir (Rigotti, 2012:56). Bugün de bu görüntüye sahip erkek aşçı bizi şaşırtmamaktadır. Mesleği aşçılık olan kadında da belki de bu durum söz konusudur. Kilolu olan bir kadın aşçı da göze garip gelmeyebilir. Ancak bu noktada sorgulanması gereken orada biyolojik cinsiyeti ile

görülen bir kadın aşçı mıdır, yoksa bu mesleği mesleğin de getirmiş olabileceği erkekleri yönlerine de beden olarak ulaştırmış biri mi?

Buna karşın yemek yapmak geleneksel olarak kadın işi olarak görülmesine rağmen televizyonlarda program yapan aşçı Jamie Oliver'ın kadın cinsinin rolüne adapte olarak davranması beklenmez. Jamie, programında fesleğini doğramayıp, mutfak bezinin içine doldurarak masaya vurur ve fesleğini yener, ona pes ettirip sonra tencerenin içine atar (Marçal, 2018:130). Bununla birlikte Jamie Oliver'ın narin ve zayıf bir beden yapısı da yoktur. Erkek bedeninin "normal" hali ile hem yemek yapabilir hem sosyal hayatta var olabilir. Herhangi bir değişiklik çoğu zaman erkekten beklenmez. Kadın sosyal hayatta ondan beklenen narinlik zayıflık durumu karşısında, profesyonel olarak para kazanarak aşçı olduğunda bu beklenti de değişebilmektedir. Yani kadın kamusal alanda ücretli bir işte çalıştığında erkekler için normal olarak karşılanan beden görüntüsü kadınlar için de normalleşebilmektedir. Ancak burada önemli olan nokta erkek para kazandığı aşçılık mesleğinde herhangi bir değişime uğramadan var olabilirken kadın var olmakla birlikte normalde ondan beklenen zayıflık beklentisini karşılamayıp, erkekler için "normal" kabul edilen göbekli bir hale bürünebilir.

3.1. EVDEKİ MUTFAK

Aile içindeki bireyler toplum ile ilişki kurarken aile üzerinden de sosyalleşme süreçlerine dahil olurlar. Bu sosyalleşme süreçlerinden biri de yemektir. Yemek yeme alışkanlıkları ve hazırlama süreçleri, aile bireylerinin toplum ile olan iletişim ve temas kurma noktasında devreye giren unsurlardan biridir.

Yemek yeme eylemi aile ilişkileri açısından da incelenmesi gereken bir noktadır. Özel alanda gerçekleşen bu eylem bizlere ailenin devamı ve kişilerin aile içerisindeki rolleri açısından bilgiler verir. Sabah, öğle ve akşam yemeği olarak ayrılan öğünler arasında akşam yemeği ve pazar kahvaltısının oldukça önemli bir konumu vardır. Bu öğünler tüm aile üyelerinin bir araya gelerek yediği öğünlerdir. Bununla birlikte çoğu zaman herkesin katılması da zorunludur. Bu zorunluluk değişen çalışma koşulları ve iş yaşamına katılan aile üyelerinin artışı ve dışarıda yemek yeme

olanaklarının artması ile değişikliklere uğramıştır. Ancak genel anlamda bu bir araya gelerek yemek yeme eylemi devam etmektedir. Yemek sırasında aile bireylerinin gün içerisinde yaptıkları şeyler, sosyal hayattaki deneyimleri, alınacak olan kararlar, başlarından geçen olaylar gibi konular sofranın ortasında gündeme gelerek genel bir aile değerlendirmesi yapılır. Aile üyelerinin neler yaptıkları hakkında bilgiler edinilir. Yemek ile aile arasındaki statü farklılaşması ve iş bölümünün devamı da gerçekleşir (Beşirli, 2010:162).

Akşam yemeklerinin ailece yenmesi yemeğin sosyal yapısını işaret etmektedir (Özhan Dedeoğlu ve Savaşçı, 2005:81). Aile içerisindeki bu sosyalleşme zamanı, geleneksel ailede kadın emeği ile olduğu gibi modern ailede de çoğu zaman kadın emeğiyle oluşturulur. Baba eve ekmeği getirir anne bu ekmeği sofraya dönüştürerek taşır. Mutlu aile tablosu da bu sözlerin içerdiği süreçler üzerinden kurulur.

Evdeki mutfak denilince akla kadının gelmesi, kadının konumu açısından bakıldığında çok da masum olmayan bir durumdur. Bu şekilde normalleşen konum alternatif bir durumun ortaya çıkmasına da engel olabilmektedir. Kadının evde mutfak ile tanımlanması, buna ek olarak eve dair tüm işlerin de kadının üzerine yüklenmesi ile süreç iyice karmaşık ve içinden çıkılması zor bir hale doğru sürüklenmiştir. Bu durum birçok farklı kanal aracılığı ile desteklenir ve yeniden üretilerek kadının ev içerisindeki konumu sabitlenerek kamusal alana bir şey bırakılmaz.

Aynı zamanda ailenin beslenmesinden sorumlu olarak görülen ve tüm yemek hazırlama sürecinde asıl eylem sahibi olan kadın tüm bunlara rağmen karar verme aşamasında ne kadar etkindir tartışılır. Çünkü ne yemek yapılacağına karar veriyor gibi görünse de aslında çoğu zaman evdeki erkeğin damak zevkine yönelik yemekler yapıldığı da görülmektedir. Çoğumuz kendi evlerimizden, büyüklerimizin evlerinden gözlemlemiştir belki de. Kadının yaptığı yemeği beğenmeyip yemeyen, sofradan kalkan, kimi zaman sözlü hakaret eden, kimi zaman fiziksel şiddet uygulayan bir erkek mutlaka deneyimlediğimiz ya da duyduğumuz bir durumdur. Böyle de bir durum söz konusu iken kadınların yemek yapma süreçlerinde asıl söz sahibi olduğu düşüncesi çok da gerçeği yansıtmayabilir.

Ellis'in 1983'te (akt. Beardsworth ve Keil, 2011:144) yaptığı araştırmada bu şiddet durumuna örnek olabilecek niteliktedir. Ellis, İngiliz işçi sınıfına mensup bir ailede bir kadının eşi için işten döndüğünde evde sıcak bir yemek olması gerektiğine dair bir beklentiye dikkat çekmiştir. Bu beklentinin karşılık bulmadığı durumlarda şiddet olayları gerçekleşebilmektedir. Hatta daha da uç bir noktada erkek eve herhangi bir zamanda geldiğinde de sıcak yemeği önüne gelmelidir. Karşılığının şiddet olacağını bilen kadın itaat etmek zorunda kalabilir. Yine aynı şekilde erkeğin yemeği beğenmeme ya da çeşidi beğenmeme durumlarında da sonucun şiddet olduğu görülebilmektedir. Böyle bir olayın şiddetin önemsiz şeyler yüzünden çıktığına dair var olan algıyı Ellis yanlış bulmaktadır. Çünkü yemek hazırlama ve hizmet etme kadının rolü olarak görülmekte ve bunun sıradan bir şekilde algılanması ile kadının itaatsiz bir şekilde davranması onun görevlerini ciddi bir şekilde inkâr ettiği anlamına gelmektedir. Ellis de yemekle ilişkili olan bu şiddeti patriarkal egemenlik biçimlerinin en bariz dışa vurumu olarak nitelendirmektedir. Burada anlatılan araştırma bizim toplumumuzla da oldukça benzer yanlar içermektedir.

Karşılığının şiddet olmadığı durumlarla birlikte kadının ailesi için yemek hazırlaması ve bunu sunması kadının şefkat ve ailesine olan ilgisi ile ifade edildiği gibi bu durumu eve ekmek getiren kişiye yani kocaya olan itaatin de bir göstergesi olarak yorumlayan bakış açıları mevcuttur. Bu açıdan da bakıldığında toplumsal rollere yönelik çıkarım yapmak için yemek konusunu incelemek önemlidir. Beslenme sürecindeki eylemlerin toplumsal devamı sağlayan çekirdek aileyi temel alarak cinsiyet farklılıklarını pekiştirdiği de savunulan düşünceler arasındadır (Beardsworth ve Keil, 2011:92–102).

Kadınların evde aileye yemek yapmak eylemini itaat olarak dile getirmesi, uygun konuşabilme ortamları sağlandığında mümkün olabilir belki ancak, bunu itaat olarak dile getirmek belki de kadınlar için yıkıcı ve can yakıcı olabilir. Birçok kadın, özellikle ev emekçisi kadın kendi iktidar alanı olarak tanımladığı mutfak üzerinden konunun itaat sürecine dönüştürülmesi ile ne kadar hoşnut olur bilinmez. Lindisfarne'nin Kaplumbağa adlı öyküsünde Omn isimli kadının kendini özgür hissettiği tek mekân mutfağıdır. Bu durum Türkiye'de de pek çok kadın için geçerli

bir durumdur. Kadın zamanın büyük bir kısmını evde mutfakta geçirir. Bu süre içerisinde sadece yemek yapmaz, yemeği yaparken aynı zamanda düşünüp sorunlarına çözümler üretmeye çalışır. Mutfağında arkadaşlarını ağırlar (Kaplan, 2011). Aynı şekilde İnce (2014) yaptığı araştırmada görüştüğü kadınların mutfağı bir güçlenme mekânı olarak da kullandıkları şeklinde bir sonuca da varmıştır. Ancak elbette ki bu sürecin toplumsal cinsiyet rolleri açısından eleştirisi yapılmalıdır. Bu noktada kadın kendini özgür ve gerçekleştirmiş olarak hissedip o şekilde durumunu tanımlasa da toplumsal cinsiyet rolleri tekrara düşmüş ve yeniden üretilmiş de olmaktadır. Erkeğin sevmediği yemekleri yapmamak da durumu gösteren nedenlerden biridir.

Çalışan kadın da kendisine yüklenmiş olan ailevi sorumluluklarını yerine getirmeye çalışmaktadır. Bu durum hem kapitalist sistem içerisinde kadının sömürülmesi hem de ataerkil aile yapısı ile ev içerisinde kadın emeğinin sömürülmesi demektir. Bu yüzden de kadınlar kimi zaman kamusal alanda düşük ücretler ile çalışmak yerine evde ücretsiz ev işlerini yapmaktadır. Çünkü kadınlar erkeklere oranla hem daha düşük statülü hem de daha düşük ücretli işlerde çalışmaktadır. Esnek çalışma koşulları da kadınlara dayatıldığı için kadınlar çalışmayı kimi zaman tercih etmemektedir. Bunun yerine evde kalıp ev işlerine zaman ayırmaktadır. Beslenme, temizlik, bakım gibi ihtiyaçlar çalışmayan kadın üzerinden giderilmektedir. İşte bu noktada da ev emeğini direk olarak itaat şeklinde yorumlamak hem kadınlar açısından kimi zaman sert olmakta hem de zaten kamusal alanda kendine iş ortamı sağlanmayan kadınlar için yanlış bir yorum da olabilmektedir. Bu durum evliliğin bir kurtuluş yolu olması ile sonuçlanabilmektedir.

Kadınların kamusal alana çıkışları ve kamusal alanda ücretli işlere sahip olmaları ile birlikte, evde yemek yapma eğilimleri de azalmaya başlamıştır. Evdeki yemeklerde yaşanan aksaklıklara çözüm bulmak adına kimi zaman kadın dostu gibi görünen ama aynı zamanda da kadınların özel alandaki işlerden asıl sorumlu olduğunu hatırlatan ürünler ve mutfaklar tasarlanmış, erkeklere yüksek ücretler verilerek kadınların çalışmasına gerek yok algısı yaratılmış, esnek çalışma koşulları dayatılarak kadınlar çalışma hayatından uzaklaştırılmaya çalışılmıştır. Tabii bununla birlikte ev araç ve gereçlerinde yaşanan değişim ve kullanılabilirlik ev işlerinin süresinin azalmasına

ciddi katkı da sağlamıştır. Ancak tüm bu ürünlere yönelik yapılan reklam kampanyaları kadınlar üzerinden topluma sunulmuştur ve bu bir yerde çamaşır makinesi, bulaşık makinesi, fırın, ocak, elektrik süpürgesi gibi daha sayılabilecek birçok ürünün sanki kadın bedeninin tamamlayıcıları algısı yaratılmıştır.

Toplumsal cinsiyet rolleri ve mutfak arasındaki ilişki tarihi olarak da kurgulanarak, mutfak alanının kadınlara ait bir alan olduğu belirlenmiştir. Eğer erkek yemek yaparsa erkekliğinin kaybolmayacağına emin olmalıdır ve erkeklere özgü yemekler pişirmelidir. Kadın da kendine atfedilmiş olan yemek yapma eylemini reddederse bu anormal bir durumdur. Bazı yemekler eril bazı yemekler dişildir ve bazıları da cinselliği çağrıştırabilir. Et erkeklere ait bir yemek olarak görüldüğü için, eril gücü de simgelen bir göstergedir.(Öztarhan, 2018:65).

3.2. KAMUSAL ALANDA MUTFAK

Günlük rutinlerin en bariz olanı yemek yeme eylemi içerisinde birçok farklı simgeyi de barındırır. Bu noktada yemek servisi yapılan yerlere sadece beslenmek için gidildiği düşünülse de diğer faktörler göz önüne alındığında bunun böyle olmadığı söylenebilir. Sosyal ilişki, statü ve merak giderme gibi amaçların da önde geldiği görülmektedir (Gürsoy, 1995:78).

Bununla birlikte yemek servisi yapılan yerlere gitmek noktasındaki artış sanayileşme süreciyle de hız kazanmıştır diyebiliriz. Sanayileşmeyle birlikte artan iş gücü ihtiyacına kadınların dâhil olmaları ile evdeki mutfakta sarsılmalar yaşanmaya başlamış ve hem daha hızlı hazırlanıp tüketilebilecek ürünlere hem de bunların tüketilebileceği mekânlara ihtiyaç artmıştır. Çünkü kadınların da iş gücüne dâhil olmaya başlaması ile evdeki bakım, beslenme, temizlik gibi kadına yüklenen görevler aksamaya da başlamıştır. Bu aksaklıkları çözmek adına da kamusal alanda yemek yeme mekânları artmıştır.

Evde yemek işlerinden asıl sorumlu olarak kadın görülürken, kamusal alanda bu sorumluluk erkekte görülmektedir. Cinsiyetlendirilmiş iş bölümleri ile oluşan meslekler, mutfak söz konusu olduğunda farklı şekilde işlenerek cinsiyetlendirilmiştir. Çünkü tamircilik, doktorluk, futbol hakemliği, madencilik, itfaiyecilik, askerlik gibi

meslekler tamamen erkeklere atfedilen özellikler üzerinden tanımlanan mesleklerdir. Yemek yapma eylemi de bu denli kadın ile ilişkilendirilip onun için doğallaştırılmışken, kamusal alandaki bu ilişki bir anda ortadan kaldırılmıştır. Neden erkeklerin kamusal alandaki mutfaklarda çalıştıkları sorgulandığında sebepler erkek bedenleri üzerinden ilişkilendirmeler ile değil kadınların bu meslek için yetersizlikleri üzerinden anlatılmıştır. Kadının beden olarak güçsüzlüğü, hamile kalabiliyor olması, gece mesaisinin kadına uygun olmaması, ayakta fazla duramaması gibi sebepler yaptığım görüşmelerde kadınların da onayladığı sebeplerden birkaçıdır.

Bu noktada kadınların ev içerisinde asıl sorumlu olarak görüldüğü mutfak alanı kamusal alanda kadınların çalışmalarına uygun bir alan olarak görülmemiş ve görülmemeye de devam etmektedir.

Tarihi okumalara bakıldığında Çatalhöyük'te geçmişte mutfakta çalışanlar kadınlar ve kölelerdir. Bununla birlikte tören yemeklerini ve sıra dışı yemekleri (kitapta bu şekilde belirtilmiştir) erkekler hazırladıkları görülmektedir (Bober, 2003:37). Ayrıca Antik Yunan'da da benzer bir durum söz konusudur. Günlük ve alışılmış yemekleri kadınlar, etli yemekleri ise erkekler hazırlardı ve bu onlar için özel bir görevdi. Özel olmasının sebebi ise görevin kurban töreni ile ilgili olmasıdır. Tanrıların da törene katılmaları ve hem kurban eden kişi hem de aşçı tarafından yapılan et kesimi ve pişirilmesi eyleminin kutsal törenlerin özelliği olarak bir erkeğe verilmek istenmesidir (Rigotti, 2012:55–56). Görüldüğü üzere güç, kan, et ve kamusal alan geçmişten günümüze erkek ile bağdaştırılmıştır.

Yapılan bir araştırmanın sonucunda ortaya çıkanlar aşçılık mesleğinde erkek egemen durumu bizlere İstanbul özelinde göstermektedir. 385 aşçı ile yapılan anket çalışmasında aşçıların sadece 46'sının (%11,9) kadın ve 339'unun (%81,1) erkek olduğu görülmüştür. Çalışma İstanbul'da bulunan beş yıldızlı otellerde çalışan aşçıları ile yapılmıştır. Erkeklerin yoğunlukta olmaları çalışma saatleri, zorlu çalışma koşulları gibi sebepler belirtilerek yorumlanmış ve İstanbul'daki beş yıldızlı otellerde çalışan aşçıların toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin bir göstergesi olduğu da belirtilmiştir (Aslan ve Pekerşen, 2019:113)

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. ARAŞTIRMANIN KONUSU, AMACI VE ÖNEMİ, ÖRNEKLEMİ, YÖNTEMİ

4.1. ARAŞTIRMANIN KONUSU

Bu araştırmada kadınların İstanbul, Hatay ve Gaziantep'te bir araya gelerek kurmuş oldukları mutfaklardan üç tane örnek üzerine inceleme yapılmış ve buradaki kadınlarla görüşülmüştür. İstanbul'da Kadın Kadına Mülteci Mutfağı, Hatay'da Vakıflı Köyü Tarımsal Kalkınma Kooperatifi ve Gaziantep'te Mutfak||Matbakh Kadın Atölyesi'ndeki kadınlarla derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Toplam 14 kadın ile bu görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Kadınların hem özel alandaki mutfak hem de kurmuş oldukları dayanışma mutfaklarında yaşadıkları deneyimler incelenmiştir. Kadın Kadına Mülteci Mutfağı ve Mutfak||Matbakh Kadın Atölyesi, Suriye'de yaşanan savaş sonrasında gerçekleşen göç süreci ile kurulmuşlardır.

Mutfağı ve yemek yapma eylemini ataerkil normlar düşünülmeden bu çalışmaya dâhil etmek mümkün değildir. Toplumsal cinsiyet rolleri açısından mutfak ile özdeşleşmiş bir şekilde gösterilen kadının, konu ev dışı mutfağa geldiğinde, yapılan eylem aynı olmasına rağmen, kendini var edemeyeceği ve etmemesi gerektiği ataerkil sistem tarafından dayatılmaktadır. Özel alanda kadına ait olarak görülen mutfak, kamusal alanda erkek egemen bir şekilde karşımıza çıkar. Birçok biyolojik temellendirme yaparak kadınların aşçılık mesleğini yapmamaları ataerkil sistem tarafından normalleştirilmeye çalışılmıştır. Bu noktada ataerkil sistem ve kapitalist sistem arasındaki ortaklık da görmezden gelinemez. Ancak bu çalışmanın konusu olan mutfakları kuran kadınlar aşçılığı bir meslek olarak görmek dışında manevi bir dayanışma yaratmak, göç sürecinin de getirmiş olduğu maddi sıkıntılara çözüm bulmak ve kimliklerini korumak motivasyonu bir araya gelmişlerdir. Kurulan bu mutfaklar restoran, kafe gibi işletilmemekte; kadınlar zaman zaman bir araya gelerek ambalajlanabilir ürünler yapmakla birlikte, toplantı, açılış gibi etkinliklere yemekler

de yapmaktadırlar. Tüm bunlardan farklı olarak Gaziantep'te kurulan Mutfak||Matbakh Kadın Atölyesi maddi bir gelir elde etmeden, Türkiyeli ve Suriyeli kadınların bir araya gelip birlikte yemek yapıp sonrasında da hep birlikte yedikleri bir etkinlik programı yürütmektedir.

Elbette ki kadının ücretli emek süreçlerine dâhil olması kadının tamamen özgürleşeceği anlamına da gelmemektedir. Öyle ki ücretli işlerde çalışan kadınlar bu sefer de iş yerleri içerisinde toplumsal cinsiyet temelli ayrımcılıklara maruz kalmaktadır. Ancak bu noktada yapılan araştırma da göstermektedir ki kadının ekonomik özgürlüğünü ele geçirmesi yaşam pratikleri içerisinde söz sahibi olmasına katkı da sağlamaktadır. Araştırmaya konu olan mutfaklardaki kadın deneyimleri de bizlere bu pratikler hakkında bilgiler vermektedir.

Kurulmuş olan mutfakların en önemli özelliklerinden biri de içerisinde dayanışma barındırıyor olmasıdır. Bu dayanışma kiminde maddi gelir de elde edecek şekilde kurulmuş, kiminde de yan yana olabilme hali önemsenerak kurulmuştur. Kadınların dayanışma adına kurmuş oldukları mutfaklarla birlikte elde ettikleri deneyimleri anlayabilmek adına araştırma gerçekleştirilmiştir.

4.2. AMACI VE ÖNEMİ

Kadınların yaşamış oldukları toplumsal cinsiyet temelli eşitsizlikler kendini mutfak mekânında da göstermektedir. Doğallaştırılmış bir şekilde kadına atfedilen yemek yapma eylemi, kamusal alan söz konusu olduğunda erkeğe atfedilir bir hal alır. Araştırmaya konu olan mutfaklar kamusal mekânlarda kurulmuşlardır, ancak mutfakları kuran kadınların yemek yapma eylemi üzerine profesyonel olarak yemek yapma gibi bir hedefleri yoktur. İşte bu noktada da yemek yapma eyleminin kadınlar için ev dışında gerçekleşmesinin nasıl bir anlam ifade ettiği öğrenilmek istenmiştir.

Toplumsal cinsiyet rolleri düşünüldüğünde yemek yapma eylemi kadına atfedilmişken, kurulan bu mutfakların da rolleri tekrarlama noktasında nerede yer aldığını öğrenmek araştırmanın amaçlarından biridir. Rollerin tekrarı ile birlikte kadınların maddi bir gelir etmelerinin yaşamlarında yarattığı değişim gösterilmek istenmiştir. Bununla birlikte toplumsal cinsiyet rollerine dair kadınların yemek yapma

eylemine görev olarak algılama hallerini görmek için sorulan sorular ile doğallaştırılmış kadınlık rollerinin bu mutfaklardaki kadınlarda nasıl bir yerde olduğu öğrenmek araştırmayı önemli kılmaktadır.

Araştırmanın amaçlarından biri göç süreci yaşayan kadınların geldikleri yeni şehirlerde uyum sağlama süreçlerine mutfaklar nasıl bir katkı sağlamış, karşılıklı uyum için mutfaklar nasıl bir araç olarak kullanılmış göstermektir. Aynı zamanda Vakıflı Köyü'nde kurulmuş olan kooperatifin kadınlar aracılığı ile köyün kimliğini koruma noktasında sahip olduğu rol ve katkı ortaya çıkarılmak istenmiştir. Tüm bunlarla birlikte kadına atfedilen yemek yapma görevinin kurulan bu mutfaklarla nasıl bir dönüşüme ya da rol tekrarına sebep olduğunu ortaya çıkarmak bu araştırmanın asıl amacını oluşturmaktadır.

Yemek yapmak kişileri sosyal, psikolojik ve bilişsel olarak etkilemektedir. Birbirinden bağımsız malzemeleri bir araya getirme aşamasında, kişinin duyguları, geçmiş yaşantıları, malzemelerin onda yarattığı duygusal etki, malzemelerin bir araya gelerek sonunda bir yemek haline gelmesi için gereken sıra, yemeğin paylaşılması, yemek ile gerçekleşen üretim hali gibi boyutlar göz önüne alındığında kadınların yemek ile kurdukları deneyimi aktarabilmeleri açısından araştırma önem taşımaktadır. Ayrıca tüm bu süreçler gerçekleşirken göç deneyimi yaşamış kadınların yemek ile kurdukları bağı da bizlere gösterecek olması oldukça kıymetlidir.

Bu çalışma dayanışma amacı ile kurulan mutfaklardaki kadınların toplumsal cinsiyet rolleri göz önüne alındığında yaptıkları işe bakış açılarını bizlere gösterir niteliktedir. Öyle ki bu dayanışma hali, kimi zaman toplumsal cinsiyet rollerinin tekrarı haline gelirken, kimi zaman maddi gelir elde etmenin kadınlarda yarattığı gücün temsili ya da bir arada olmanın verdiği güveni bizlere gösterebilmektedir. Maddi gelir elde edilmesi ile toplumsal cinsiyet rolleri açısından kadınların hayatlarında gerçekleşen deneyimleri görebiliyor olmak bu çalışma açısından oldukça önemlidir.

Farklı mutfakların araştırma konusu olarak seçimi, amaçlar farklı olsa bile mutfakta gerçekleşen eylemin kadınlar açısından hangi noktalarda benzer hangi

noktalara ayırım yarattığını göstermek adına önemlidir. Gaziantep'te Mutfak||Matbakh Kadın Atölyesi ve İstanbul'da Kadın Kadına Mülteci Mutfağı; içinde göç deneyimini de barındırdığı için oldukça kıymetli olmakla birlikte; Hatay'da Vakıflı Köyü Tarımsal Kalkınma Kooperatifi, Türkiye'de tek Ermeni köyü olan Vakıflı'nın kimliğini koruma noktasında oldukça önemli bir yerdedir.

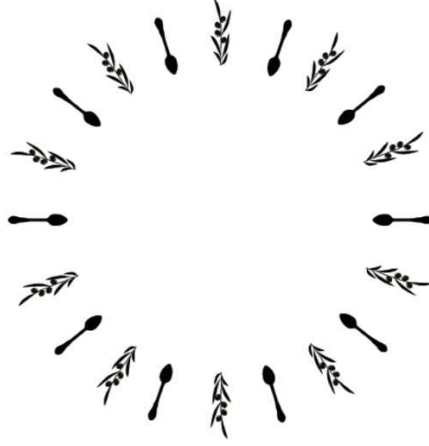
Tüm bunlarla birlikte yapılan araştırmada en önemli unsurlardan biri araştırma konusu olan mutfakların kadınlar tarafından kurulmuş ve yürütülüyor olmasıdır. Cinsiyet temelli ayrımcılıkla yüz yüze kalan kadınlar, kurmuş oldukları mutfaklar sayesinde kendilerine atfedilen yemek yapma eylemini kendileri için bir özgürlük aracı olarak kullanıyor olmaları ve bu mutfaklarda sadece yemek yapma eyleminin gerçekleşmiyor oluşu çalışmanın önemini artırmaktadır.

Öte yandan bu mutfaklarda bir araya gelen kadınlar farklı sosyo-ekonomik, kültürel, etnik ve demografik özelliklere sahip olduklarından mutfak ile kurdukları ilişki de birbirinden farklı olmaktadır. Ancak araştırma mutfağın sıradan bir mesele olarak görüldüğü düşünüldüğünde tüm farklılıklara rağmen kadınların toplumsal cinsiyet rolleri söz konusu olduğunda birbirlerine benzer deneyimleri yaşıyor olmaları, mutfak konusunun incelenmeye değer oluşunun önemli bir yanıdır. Tüm farklılıklara rağmen doğallaştırılmış kadın rolleri, kadınların ortaklaşabildikleri deneyimleri de bizlere sunmaktadır.

4.3. ÖRNEKLEM

Araştırmanın örnekleme için seçilen mutfaklar, mutfağın nasıl farklı amaçlarla kullanılabilir olmasını göstermesi açısından, üç farklı şehir ve üç farklı amaç doğrultusunda bir araya gelmiş kadınların kurdukları mutfaklardır. Bu mutfaklar Gaziantep'te Mutfak||Matbakh Kadın Atölyesi, İstanbul'da Kadın Kadına Mülteci Mutfağı ve Hatay'da Vakıflı Köyü Tarımsal Kalkınma Kooperatifi Kadın Kolu'dur. Gaziantep'te kurulan mutfak, göçmen ve yerli kadınların dayanışması amacıyla kurulması açısından; İstanbul'da kurulan mutfak, göçmen kadınların göçle yaşadıkları maddi sıkıntılara çözüm bulması noktasında; Hatay'da kurulan mutfak maddi kazanç ve kimliğin korunması amaçlı kurulduğu için araştırmaya dahil edilmiştir.

MUTFAK مطبخ

Kırkayak Kültür Sanat ve Doğa Derneği bünyesinde çalışan Mutfak||Matbakh Kadın Atölyesi'nde kadınlar maddi bir kazanç elde etmemektedirler ve kadınlar her zaman aynı kişiler değildir. Ulusal ve uluslararası kurumlara kısa ve düşük bütçeli projeler yazarak göçmen ve yerli kadınlar arasında sosyal uyumu sağlayacak atölyeler düzenlemektedirler. Konferans, çalıştay, mutfak atölyesi, şehir gezileri gibi çeşitli atölyeler düzenlemektedirler. Bu yüzden de her atölyeye farklı kadınlar katılabildiği gibi aynı kadınlar birden çok atölyeye de katılmaktadır. Genel olarak bu atölyeler üzerinden göçmen ve yerli kadınların şehirde sosyal uyumlarını sağlayabilecek ortamları yaratmak olmakla birlikte, kadınların kent içindeki görünürlüklerini de artırmak hedefler arasındadır. Fiziki bir mutfakları olmakla birlikte, mutfak ismini üretim yapılan yer olarak kullanmaktadırlar.

Mutfak||Matbakh Kadın Atölyesi'nin logosu da dayanışmayı kurma fikri ile oluşturulmuştur. Logoda yer alan zeytin dalları, barışı ve birlikte yaşamı bizlere anlatırken; kaşıklar kültürel çeşitliliği sembolize etmektedir. Aynı zamanda herkesin birbirini görebileceği ve eşit ilişki kurabileceği bir yuvarlak masa temsili de logo da yer almaktadır.

Yemek atölyelerinde Arapça-Türkçe, Türkçe-Arapça ardıl çeviri gerçekleştirilmektedir. Yemek atölyeleri dışında gerçekleştirdikleri etkinliklerde çok dilli duyurular yapmakla birlikte (Türkçe, Arapça, İngilizce), yapılan çalışmalar sırasında

Arapça-Türkçe, Türkçe-Arapça simültane çeviri yaptırmaktadırlar. Böylece gerçekleşen tüm etkinliklere Türkiyeli ve Suriyeli herkes katılabilmektedir.

Mutfak||Matbakh Kadın Atölyesi'ne bireysel katılım da göstermekle birlikte hali hazırda başka sivil toplum örgütünde aktif çalışma yürüten kadınlar da katılmaktadır. Bu kadınların da dahil olduğu bir Whatsapp grubu ile iletişimlerini etkinlikler dışında da devam ettirmektedirler. Bu grupta birbirlerinin etkinliklerini, mültecilerle ilgili bir haberi konuştukları gibi, günlük sohbetler de etmektedirler.

Mutfak||Matbakh Kadın Atölyesi'nden görüşülen kadınların demografik ve sosyokültürel özellikleri şu şekildedir:

Leyla, 40 yaşında ve üniversite mezunudur. Uzman aile hekimi olarak çalışmaktadır. Aynı zamanda kadın çalışmaları anabilim dalı yüksek lisans öğrencisidir. Evli ve çocuğu yoktur. Malatyalı ve çocukluğundan beri Gaziantep'te yaşamaktadır. Kırkayak Kültür sanat ve Doğa Derneği'nin kurucularından olan Leyla, Gaziantep'te gerçekleştirilen Zeugma Film Festivalinin de koordinatörlüğünü yapmaktadır. Leyla, Türkçe konuşmaktadır.

Merve, 40 yaşında ve üniversite mezunudur. Aile hekimi olarak çalışmaktadır. Evli ve üç çocuk annesidir. Uzun yıllardır Gaziantep'te yaşamaktadır. Merve, Türkçe konuşmaktadır.

Silva, 55 yaşında üniversite mezunu ve ziraat mühendisi olarak Suriye'de çalışmıştır. Aynı zamanda Almanya'da su üzerine yüksek lisansını tamamlamıştır. 25 yıl boyunca çalışma hayatında kalmış sonrasında yaşadığı rahatsızlık dolayısı ile işten ayrılmak zorunda kalmıştır. Savaş öncesi Suriye'de Humus şehrinde hayatını sürdürmüştür. Silva, evli ve iki çocuk annesi, ancak eşini ve oğlunu kaybetmiştir, şimdi kızı ile yaşamaktadır. Savaş sonrası önce Dubai'ye gitmiş sonrasında Gaziantep'e gelerek yerleşmiştir ve 5 yıldır Gaziantep'te yaşamaktadır. Silva, Arapça ve İngilizce konuşmaktadır.

Hala, 50 yaşında üniversite mezunu ve İngilizce öğretmeni olarak Suriye'de çalışmıştır. Savaş öncesi Suriye'nin İdlip şehrinde yaşamıştır ve Gaziantep'te 3 yıldır

yaşamaktadır. Savaş sonrası Gaziantep'te uluslararası bir sivil toplum örgütünde 3 ay kadar çalışmıştır ancak çalışma koşullarını beğenmediği için çalışmayı bırakmıştır. Eşini savaş sırasında kaybetmiştir. Bir oğlu ve bir kızı vardır ve onlarla yaşamaktadır. Kanada'dan kabul almıştır ve şu an Kanada'ya çocuklarıyla birlikte yerleşmiştir. Hala, Arapça ve İngilizce konuşmaktadır.

Fatma, 60 yaşında ve üniversite mezunudur. Üniversitede felsefe bölümü okumuş ve kendine ait 12 sınıflı bir anaokulunda öğretmen olarak çalışmıştır. Savaş öncesi Suriye'de Şam'da yaşamıştır ve Gaziantep'te 6 yıldır yaşamaktadır. Eşi vefat etmiştir bir kızı ve iki erkek çocuğu vardır. Oğullarında biri Almanya'da diğeri Yunanistan'da yaşamaktadır. Kendisi kızı ile yaşamaktadır. Savaş sonrası 2 yıl Malatya'da kampta kalmıştır, sonrasında kızının Gaziantep'e gelmesiyle o da Gaziantep'e yerleşmiştir. Şu an kızı ve damadıyla birlikte yaşamaktadır. Suriyeli Türkmen olan Fatma, Arapça ve Türkçe konuşmaktadır.

KADIN KADINA *mülteci mutfağı*

Okmeydanı Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği altında faaliyet gösteren Kadın Kadına Mülteci Mutfağı'nda 17 Suriyeli kadın sabit olarak yemek yapmaktadır ve yaptıkları yemekler satışa sunulmaktadır. Zaman zaman bu sayı 30 kişiyi bulabilmektedir ancak sürekli olarak çalışan kadın sayısı 17'dir. Başta evlerinden çalışan bu kadınlar sonrasında sağlanan bir bütçe ile kurulan mutfakta

yemeklerini yapmaya başlamışlardır. Evde kalıp yemek yapan kadınlar profesyonel mutfak kurulmasıyla kamusal alana çıkarak hem mahalleli ile iletişime geçmiş hem de çocuklarıyla birlikte dahil olabilecekleri bir mekâna sahip olmuşlardır. Sabit olarak çalışan 17 kadın aynı zamanda mahalledeki her sokağın temsilcisi olarak da çalışmakta ve mahalleli ile Suriyeli ailelerin arasında bir iletişim kanalının gerçekleşmesini sağlayan kişiler de olmuşlardır.

Kurulan mutfak aynı zamanda çocuk dostu bir alan olduğu için mahallenin Suriyeli ve Türkiyeli çocuklarına mutfak içinde hafta sonları etkinlikler de düzenlenmektedir. Bu etkinlikler gönüllü öğrenci ve öğretmenler aracılığı ile yapılmaktadır.

Kadın Kadına Mülteci Mutfak'ından görüşülen kadınların demografik ve sosyokültürel özellikleri şu şekildedir:

Rojin, 56 yaşında ve ortaokul mezunudur. Suriye'deyken ev emekçisi olarak hane içinde çalışmış ve ücretli bir iş kolunda çalışmamıştır. Evli ve 10 çocuğu vardır. Çocuklarının 4'ü halen Suriye'dedir, 4'ü Almanya'da ve 2'si şu an kendisiyle birlikte İstanbul'da yaşamaktadır. Savaş öncesinde Suriye'nin Haseke şehrinde yaşamıştır. 4 yıldır İstanbul'da yaşamaktadır. Rojin, Kürtçe ve Arapça konuşmaktadır.

Bazin, 41 yaşında ve ortaokul mezunudur. Bekar ve çocuğu yoktur. Suriye'de bir fabrikada müdür olarak çalışmıştır. Savaş sonrasında önce Hatay'a ardından 2013 yılında kardeşinin yanına gelmek için İstanbul'a gelmiştir. İstanbul'da bir süre overlokçuda çalışmış ve çalışma koşulları yüzünden işi bırakmıştır. Savaş öncesi Suriye'nin Şam şehrinde yaşamıştır. Bazin, Kürtçe ve Arapça konuşmaktadır.

Canan 26 yaşında ve ortaokul mezunudur. Evli ve iki çocuğu vardır. Suriye'deyken ev emekçisi olarak çalışmış ve ücretli bir iş kolunda çalışmamıştır. Canan savaş öncesi Suriye'nin Haseke şehrinde yaşamıştır. 4 yıldır İstanbul'da eşi ve çocuklarıyla birlikte yaşamaktadır. Canan, Kürtçe ve Arapça konuşmaktadır.

İlknur, 50 yaşında ve işçi emeklisidir. Evli ve bir çocuğu vardır. Erzincanlı olan İlknur uzun yıllardır İstanbul'da yaşamaktadır. Okmeydanı Sosyal Yardımlaşma

ve Dayanışma Derneği'nin kurucularından olduğu gibi aynı zamanda yaşadığı mahalleye bir dönem muhtar adayı olmuştur. İlknur, Kürtçe ve Türkçe konuşmaktadır.

Vakıflı, Hatay'ın Samandağ ilçesine bağlı Musa Dağı eteklerinde yer alan bir köydür. Şu anda mahalle olarak geçse de köy olarak anılmaktadır. Vakıflı Köyü Tarımsal Kalkınma Kooperatifi Kadın Kolu, köyde bulunan kilisenin kadın kolu olarak kooperatif içerisinde çalışmalarını sürdürmektedir. Başta kiliseye katkı olarak kurulan kooperatif zamanla kadınların geçimlerini de sağlayan bir yer haline gelmiştir. Kadınların kooperatif içerisinde aktif olarak çalışmaları ile köyden başka yerlere gerçekleşen göçün de azalmasında katkı sağlanmıştır. Türkiye'deki tek Ermeni Köyü olan Vakıflı, kooperatifteki kadınlar sayesinde hem turistik de bir yer haline gelmiştir. 18 çeşit likör, konsantre ürünler, şarap, reçel, zeytinyağı, nar ekşisi ve meşhur defne sabunu kadınların üretimleri yaptığı ürünler arasındadır. Elde edilen gelir üretim yapan kadınlara verildiği gibi, ürünler üzerine eklenen fark da kooperatife, köye ve pansiyonda çalışan kadınlara gelir olarak geri dönmektedir. Ayrıca bu para ile pansiyonun giderleri de karşılanırken, öğrencilere de burs sağlanmaktadır. Yılda yaklaşık 10 öğrenci, ki kimi zaman bu sayı artmaktadır, kadınların satışları sonucu elde edilen gelir ile burs almaktadır. Evde üretim yapan kadınlar, belediyenin bir

projesi ile kilisenin bulunduğu alanda yaptırılan mutfak içerisinde artık ürünlerini yapmaktadırlar.

Vakıflı Köyü Tarımsal Kalkınma Kooperatifi Kadın Kolu'nda görüşülen kadınların demografik ve sosyokültürel özellikleri şu şekildedir:

Şule, 45 yaşında ve üniversitede biyoloji bölümünden mezun olmuştur. Evli ve bir çocuğu vardır. Sinoplu olan Şule, evlenerek eşinin memleketi olan Vakıflı'ya yerleşmiştir. Kooperatifin kadın kolunun kurucularından biridir. Şule kadın kolunda ürün yapan kadınlardan biri olmakla birlikte kendisini ücretli bir işte çalışmıyor olarak anlatmıştır. Şule Türkçe konuşmaktadır.

Nurgül, 51 yaşında ve ilkokul mezunudur. Evli ve bir çocuğu vardır. Arap kökenli olan Nurgül evlenerek eşinin memleketi olan Vakıflı'ya yerleşmiştir. Nurgül kadın kolunda ürün yapan kadınlardan biri olmakla birlikte kendini ev hanımı olarak tanıtmıştır. Nurgül, Arapça ve Türkçe konuşmaktadır.

Mina 55 yaşında ve lise mezunudur. Evli ve 3 çocuğu vardır. İskenderun'da bir dönem santral memurluğu yapmıştır. Kooperatifin kadın kolunun kurucularından biridir. Eskiden ürünlerin satış ve alımı ile ilgilenirken şimdi bu işi devrettiğini belirtmiştir. Mina, Ermenice ve Türkçe konuşmaktadır.

Muna, 54 yaşında ve ilkokul mezunudur. İlkokulu Vakıflı köyünde okuduktan sonra ailesiyle birlikte İstanbul'a göç etmiştir. İstanbul'da öğrenim hayatını bırakarak çalışmaya başlamıştır. Konfeksiyoncu da yerleri süpürmekle başlamış, sonrasında makinecilik yapmış ve şefliğe kadar yükselmiştir. Çocukları doğduktan sonra çalışmayı bırakmış ve ev emekçisi olmuştur. Bir dönem kısa bir süreliğine tekrar çalışmaya başlamış ve bir doktorun yanında sekreterlik yapmıştır. Emekli olduktan sonra eşiyile birlikte Vakıflı'ya tekrar taşınmıştır. Muna, Ermenice ve Türkçe konuşmaktadır.

Anna, 47 yaşında ve ortaokul mezunudur. Evli ve bir çocuğu vardır. Karşılı olan Anna evlenerek Vakıflı'ya yerleşmiştir. Kadın kolunda ürün yapan Anna Vakıflı'da açmış oldukları restoranın da şefliğini yapmaktadır. Restoranında kadın

kolunun yapmış olduğu ürünlerin satışını da yapmaktadır. Anna, Ermenice ve Türkçe konuşmaktadır.

4.4. YÖNTEM

Araştırmada Gaziantep, İstanbul ve Hatay’da toplam 14 kadın ile görüşülmüştür. Görüşmeler için Gaziantep’te Mutfak||Matbakh Kadın Atölyesi, İstanbul’da Kadın Kadına Mülteci Mutfağı ve Hatay’da Vakıflı Köyü Tarımsal Kalkınma Kooperatifi ile iletişime geçilmiş ve görüşmeler bu yerlerde bir araya gelen kadınlar ile yapılmıştır. Görüşmelerin ayarlanması için öncesinde bu yerlerin temsilcileri ile iletişime geçilmiş ve görüşmeler yapılmadan önce hem kendimi tanıtmak, hem de çalışmanın amacını anlatmak adına ön ziyaretlerde bulunulmuştur.

Mutfak||Matbakh Kadın Atölyesi’nden 5 kişi, Kadın Kadına Mülteci Mutfağı’nda 4 kişi ve Vakıflı Köyü Tarımsal Kalkınma Kooperatifi’nden 5 kişi ile görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Kadın Kadına Mülteci Mutfağı’nda da 5 kişi ile iletişime geçilmiş ancak son anda bir kişi ile randevuda sorunlar yaşanmış ve görüşme talep edilen kişi görüşmekten vazgeçmiştir.

Kadın Kadına Mülteci mutfağı hem göç deneyimini yaşamış kadınlardan oluşması hem de maddi bir gelir elde edilen bir mutfak olduğu için; Mutfak||Matbakh Kadın Atölyesi göç deneyimi yaşamış kadınlarla birlikte, Gaziantep’te yaşayan kadınlardan oluşması ve maddi bir kaynak olmadan dayanışma mutfağı olarak kurulduğu için; Vakıflı Köyü Tarımsal Kalkınma Kooperatifi de, Vakıflı Köyü’nde yaşayıp hem kendilerine hem de köyelerine katkı sağlaması için kurulmuş bir mutfak olduğundan çalışmaya dâhil edilmiştir.

Görüşmeler öncesi bu üç yerde de kadınların bir araya gelerek yaptıkları çalışmalara katılımcı gözlemci olarak dâhil olunması ile, görüşme yapılacak olan kişiler gönüllülük esasını ile belirlenmiştir. İstedikleri her an görüşmeden vazgeçebilecekleri ve çalışmanın amacı, her görüşme öncesi kişilere bildirilmiştir.

Görüşmeler, Mutfak||Matbakh Kadın Atölyesi’ndeki kadınların 3’ü ile evlerinde 2’si ile Mutfak||Matbakh Kadın Atölyesi’nin mekânında; Kadın Kadına

Mülteci Mutfağı'ndaki kadınların tümü ile yaptıkları çalışma sonrası Kadın Kadına Mülteci Mutfağı'nın mutfağında ve Vakıflı Köyü Tarımsal Kalkınma Kooperatifi'ndeki kadınların tümü ile de kooperatifin mutfağında görüşmeler yapılmıştır. Vakıflı Köyü Tarımsal Kalkınma Kooperatifi ve Kadın Kadına Mülteci Mutfağı'ndaki kadınlarla o an mutfakta zaten bir çalışma yürütülürken; görüşmeyi kimsenin duyamayacağı ve yapılan çalışmayı engellemeyecek şekilde görüşmeler tamamlanmıştır.

Görüşme tekniği için derinlemesine görüşme yöntemi kullanılmış ve yarı yapılandırılmış sorularla görüşmeler tamamlanmıştır. Görüşme sırasında kişilerden izin alınarak, ses kaydı yapılmıştır. Kayda geçmesini istemedikleri yerlerde kaydı durdurup devam edilebileceği belirtilmiştir. Derinlemesine görüşme tekniği ile görüşme gerçekleştirilen kadınların sorulara ayrıntılı bir şekilde düşünerek cevap vermeleri ve sorulardan yola çıkarak tek cevap olacak şekilde değil, sürece dair de cevaplarını aktarabilecekleri bir ortam yaratılmıştır. Yarı yapılandırılmış sorular görüşmeler sırasında görüşülen kişinin içinde bulunduğu durum dolayısı ile zaman zaman sorulamamış ya da sorulan sorular başka soruların da görüşme esnasında görüşmeye eklenmesine ortam hazırlamıştır.

Suriye savaşı sonrası göç etmek zorunda kalan kadınlarla yapılan görüşmeler, hem dil bariyeri hem de sorular aracılığı ile geçmiş günlerdeki anıların canlanması ile yaşanan duygusal ortam yüzünden oldukça zor olmuştur. Halen Türkiye'de geçici hissetme hali kendi mutfakları ile ilgili sorulan sorulara Türkiye'deki mutfakları ile ilgili değil Suriye'deki evlerinin mutfakları ile ilgili cevaplar vermelerine neden olmuştur. Bu durumda zaman zaman duygusal anlar yaşanması ve görüşme yapılan kişinin ağlayarak görüşmeye ara vermek istemesine neden olmuştur.

Görüşülen kadınlardan 6'sının Suriye'deki savaş sonrası göç eden kadınlar olması dolayısı ile Gaziantep'te ve İstanbul'da yapılan görüşmelerden üçer tanesinde çevirmen yardımı ile görüşmeler tamamlanmıştır.

Görüşmeleri evlerinde yapılan kadınlardan sadece birisi araştırmacı ile evinin mutfağında görüşmüş olup, diğerleri evlerinin salon ya da oturma odasında

görüşmeleri gerçekleştirmek istemiştir. Bu durumun en önemli nedenlerinden biri de mutfak mekânının görüşme için yeterince geniş alana sahip olmaması ile birlikte görüşmeciler için araştırmacının çok yakın bir misafir olarak görülüyor oluşudur. Evlerinde görüşme yapılamayan Suriye'den göç etmiş kadınlar için ise durum biraz daha farklıdır. Hem maddi yetersizlikler hem de yeni mutfaklarına aidiyet hissetmeme hali bu kadınların evlerinin yerine diğer kadınlarla birlikte dâhil oldukları mutfakta görüşmeyi kabul etmelerine neden olmuştur.

Görüşme gerçekleştirilen kişiler yaş, öğrenim durumu, meslek ve ekonomik koşulları farklı, halen çalışmakta olan ya da emekli olmuş ya da hiç çalışmamış olmakla birlikte; göç süreci yaşayan kadınlarda Suriye'deyken meslek sahibi olan ancak Türkiye'ye geldiğinde çalışma imkânı olmayan kadınlardan oluşmaktadır.

Hazırlanmış olan sorular, hem kendi evlerindeki mutfağa hem de diğer kadınlarla birlikte dâhil oldukları mutfağa yönelik olduğu için, yemek yapma eylemi her ikisinde de aynı olmasına karşın, eylemin anlamının nasıl değiştiğine dair bir içeriğe sahip olması, özel alan ve kamusal alan arasında bir karşılaştırma yapılabilmeye ortam hazırlamıştır. Bununla birlikte ev içerisindeki mutfakta yemek dışında gerçekleştirilen eylemler de sorgulanarak, mutfağa yüklenen anlamlar da sorgulanmıştır. Böylece yemek yapma eylemi dışında kadınların mutfak ile olan deneyimleri de görülebilir olmuştur.

Derinlemesine görüşmeler öncesi kadınları grup içerisinde gözlemlemek de birlikte yemek yaparken kadınlar arasındaki dengeyi ve kimi zaman çekişmeleri de görme şansını sağlamıştır.

BEŞİNCİ BÖLÜM

5. BULGULAR

5.1. YEMEK YAPMA GÖREVİ

Yemek yapma eylemi hane içerisinde cinsiyetlendirilmiş iş bölümü açısından kadının görevi olarak görülmektedir. Yaşadığımız coğrafya ve tabii diğer ülkelerde oranların değişmesi söz konusu olsa bile evdeki mutfak denildiğinde kadın, profesyonel mutfak denildiğinde de erkek ilk olarak akla gelmektedir. Yapılan çalışmada da araştırmaya konu olan mutfaklardaki kadınların evdeki mutfak ve profesyonel mutfak algıları öğrenilmek istenmiştir.

Görüşülen kadınların hemen hemen hepsi evdeki mutfak denildiğinde kadının akla geldiği söylese de bir görev olarak yemek yapma eylemine farklı cevaplar vermişlerdir. Bu noktada sosyo-ekonomik durum ve öğrenim durumu verilen cevaplarda farklılıklar yaratan etmenler olarak değerlendirilebilir. Bununla birlikte çocuk sahibi olma durumu da yemek yapma eylemini bir görev olarak algılamaya sebep olabiliyor.

Evliliği ayakta tutmak adına kadın çoğu zaman evdeki bakım işlerini üstleniyor. Bu bakım işleri çocuk, yemek, yaşlılar ve temizlik gibi noktalarda karşımıza çıkıyor. Yapılan araştırma sırasında da bu nokta göze çarpan bir yerdedir. Şöyle ki; görüşme yapılan kadınlar yemek yapma eylemini bir görev olarak yaptıklarını belirttiler. Görüşmecilerden Şule:

“Tabii bizim geleneksel kültürümüzde annenin görevidir bu, böyle bize nakşedilmiştir neredeyse. Ama bence bu böyle değil kadınlar için bir görev olmamalı yemek yapmak.”

Benzer şekilde Nurgül de:

“Hem evde yemeği kadın yapar düşüncesiyle hem de görevimiz yani. Tabii ki erkekler yapmadığına göre kadınlar. Genelde biz yapıyoruz. Valla yapsa arada bir memnun oluruz ama olmuyor bizim erkekler kesinlikle bunu hiç düşünmezler yapmayı.”

Burada “erkekler yapmadığına göre kadınlar yapar” söylemi, bizlere cinsiyetlendirilmiş iş bölümünü tekrar düşündürmektedir. Ancak, “erkekler yapmadığına göre” diye belirtilmesi var olan bir yeti ile alakalı değil, öğrenilmiş ve davranış haline getirilmiş bir durumu bizlere göstermektedir. Bizim erkekler derken de aslında farklı toplumlarda bu rollerin değişkenlik gösterebileceğini ancak kendi toplumlarında bunun pek de mümkün bir şekilde görünmediğini dile getirerek serzenişini dile getirmiştir. Aynı şekilde Fatma da şunları söylüyor:

“Annelerin görevi (*Gülüyor bunu söylerken*). Öyle gördük, öyle devam ediyoruz, erkekler de yapar kadınlardan daha güzel yapabilir yani, ama hep kadınlar yapıyor. Öyle olduğu için öyle devam ediyor.”

Muna da yemek yapmayı kadının görevi olmakla birlikte, erkek çocuklarının yemek ve ev işi yaptıklarını dile getiriyor. Ancak bu noktada çocuklarının eşlerinin çalışıyor olduklarını da göz önüne alarak belirtiyor:

“Evet, aynen, öyle gelmiş öyle gitmez ama yani benim çocuklarım yemek yapıyor ikisi de, eğer eşinin işi varsa ikisi de çok güzel mutfak işlerini yapabiliyorlar. Bulaşıkları makineye dizmek makineden çıkarmak, çamaşırları asmak, yemek yapmak ve çok mutlu oluyorum ben ki ben öyle bir eğitim vermedim çocuklarıma açıkçası, tabii evdeyken iş yapmak istediklerinde yapmayın demezdim, tabak kaldırdıklarında: “Kırsınız, yapmayın etmeyin.” demedim. Beni gördükleri için de bana yardımcı olmak için yaptılar, küçükken bulaşık yıkadığımda onlar da yanıma bir sandalye koyup, yıkarlardı benim gibi, keza temizlik işini de öyle ellerine bez alıp yaparlardı, ama şimdi de elleri yatkın.”

Yemek yapma eylemi kadınlar için başta görev gibi olmayabiliyor. Yapılan çalışmada da bunun örneklerine rastlanıldı. Evlenip çocuk sahibi olduktan sonra bakım işlerinin kadının söylemlerinde görev olarak yer aldığını söyleyebiliriz. Canan: “Hayır sevmiyorum. Ama mecbur yapıyorum çocuklarım için bir görev olarak”

Benzer şekilde Merve de bu durumu şöyle dile getiriyor:

“Görev gibi oluyor, ama bizde şu kural vardı; annem de öyleydi ben de öyleyim: Evde olduğum gün dışarıya çıkacaksam eğer, sabahtan yemeği ayarlayıp öyle çıkarım. Aslında biraz da göreve dönmüş gibi oldu. Sevgi var evet ama artık görev. Belli bir süre sonra görev oluyor; eşine yemek yapman gerekiyormuş gibi, çocuklara keza, bir his oluyor. Eve gelir gelmez mutfağa koşuyorsun.”

Annelerinden öğrendiklerini kendi hayatlarına uygulayan kadınlar, yine görev olarak adlandırmakla birlikte severek de yaptıklarını dile getiriyorlar. Önceden “kocam için yemek yapıyorum” söylemi anne olduktan sonra “çocuklarım için yapıyorum”a dönüyor. Anneliğin kutsallaştırılması bu görevin de kutsallaşmasına sebep oluyor.

Bunlarla birlikte yemek yapmayı bir görev olarak görmeyen ya da zamanla görevleşmiş olarak görmeyen kadınlar da var. O kadınlardan Anna, yemek yapmayı çok sevdiği için bir görev olarak da görmüyor. Bu sevgisi ona bir restoran da açtırmış Vakıflı’da. Yemek yapmayı görev olarak görmemekle birlikte eşinin yemek yapmayı bilmediğini de ekliyor konuşma sırasında:

“Eşim bilmiyor ama oğlum biliyor. Yapar yani pratik yemeklerde yardımcı olur. Hamur açıp, sarma yapmaz ama elinden geldiğince yardımcı olur.”

Buradaki “yardım eder” ve “pratik yemek” sözleri, aslında kadının evde yine asıl sorumluluk sahibi olan kişi olduğunu göstermektedir. Anna kendi restoranın mutfağında da asıl sorumlu kişi olduğunu ve evini otel olarak kullandığını dile getirmiştir. Yemek yapmayı sevip sevmediğini sorduğumda da: “Tabi seviyorum, severek yaptığım için de bir görev olarak görmüyorum” demiştir. Burada severek yapma ve sevmeyerek yapma hali Anna için kamusal alana çıkışının da bir kaynağı olarak karşımıza çıkıyor. Öyle ki yemek yapma sevgisi onda bir restoran açma fikrinin oluşmasını sağlamış ve bu fikri hayata geçirebilmiş.

Yemek yapma görevini görüşme yaptığım kişilerden Silva farklı bir şekilde yorumlamıştır:

“Geçmişte ben bir şey yaşadım bir çocuğum vardı ve çok hasta oldu ve vefat etti bu yüzden işten ayrıldım. Ölmeden önce zevkle yapıyordum yemek ve farklı çeşitler yapıyordum her gün ve yemeği çok severdim. Ama o vefat ettikten sonra çok değiştim ve

iştahım çok kesildi. Bu yüzden artık görev olarak yapıyorum yemek yapmayı kızım için. Bu benim için; özel bir durum ama birçok kadın bunu severek yapıyor. Yemek benim için hayat devam ettiği için, yemek yiyorum bir hedef olarak görmüyorum yemeği. Yaşamak için yemek yiyorum ben toksam önümde bin tane sofraya aç yiyemem. Bu yüzden kilo almıyorum”

Geçmişte çocukları için severek yaptığı bir eylem, çocuklarından birini kaybetmesi ile göreve dönüşmüş. Görüşme yapılan kadınların hemen hepsi yemek yapmayı çocukları ya da eşleri için bir görev haline geldiğini belirtmesine rağmen Anna severek yapma halinin yaşadığı kayıp sonrasında bir ihtiyaç sebebi ile görev haline gelmesine evrildiğini belirtmiştir. Yani yemek ile kurulan anlamsal ilişki her kişi için farklılık göstermektedir.

Yemeği kimin yapacağı bazen de yapılacak olan yemeğin sebze mi et mi sulu mu susuz mu olduğuyla ya da gelecek olan misafirin evin erkeği açısından konumuna göre de değişkenlik gösteriyor. Kavramsal çerçeve kısmında belirtilen bu duruma yaptığım görüşmeler içinde de bazı bulgularla karşılaştım. Vakıflı Köyü Tarımsal Kalkınma Kooperatifi Kadın Kolu’ndan Mina:

“Et tavuk balık bana ait değildir; mangal işleri eşime aittir, erkeklere aittir. Şimdi baba da oğluna öğretiyor. Mutfaktaki pilavdı, mezeydi, salataydı onlar bana ait. Sofra kurmaya toplamaya yardımcı olurlar bana.”

Mutfak||Matbakh Kadın Atölye’sinden Leyla:

“Evet oluyor aslında; fırın yemekleri daha çok eşim yapıyor, sulu yemeklerini daha çok ben yapıyorum, o yapamıyor. Eti ben çok yapmıyorum ve balığı. Onun daha çok hoşuna gidiyor bunları yapmak, o yapıyor.”

Yemek yapmaya hazırlanış aşaması da cinsiyetlendirilmiş iş bölümünden etkileniyor. Öyle ki mutfakta neyin eksik ve alınması gerektiğini kadın çoğu zaman bilirken, eksiklerin alınması aşamasını ya erkek tamamlıyor ya da kadın eşiyile birlikte giderek satın alma işlemi tamamlanıyor.

Görüşme yapılan kadınlardan ekonomik ve kültürel olarak daha yüksek bir konuma sahip olanlar mutfaklarına eşlerinin de girdiğini belirtmelerine rağmen;

mutfağı asıl kullanan kişi noktasında, ekonomik olarak daha düşük bir konumda olan kadınlarla neredeyse aynı cevapları vermişlerdir. Bu da her ne kadar erkeklerin evdeki mutfağı kullanım oranının artmış olduğunu gösterse de mutfağın halen cinsiyetlendirilmiş bir şekilde kadınlara ait olduğu gerçeğini de ortadan kaldıramaz.

5.2. DAYANIŞMA İÇİN MUTFAK

Dayanışma mekânı olarak mutfağı kullanan ve araştırmaya dâhil edilmiş tüm yapılardaki kadınlar ya maddi ya manevi ya da hem maddi hem manevi bir dayanışma için bir araya gelmişlerdi. Maddi dayanışma için bir araya gelen kadınların hemen hepsi manevi bir dayanışma da yaşadıklarını belirtmişlerdir. Buradaki dayanışma kiminde zor yemeklerin birlikte yapılması hali, kiminde de sadece yan yana olabilmek halini içermektedir.

Araştırmaya dahil edilen mutfaklarda dayanışma, belirtildiği üzere bazen zor yemeklerin birlikte yapılması olarak karşımıza çıkmaktadır. Bir araya gelerek yemek yapma geleneği zaten Türkiye’de hemen herkesin evinde gerçekleşmiş bir durumdur. Kadınlar kimi zaman akrabaları ile kimi zaman da komşuları ile yapması zor yemekleri bir araya gelerek yapmaktadırlar. Bayram, düğün, kış hazırlığı gibi zamanlarda mantı, sarma, yuvalama, salça gibi yapması zahmetli yemekler ve yemek için kullanılan malzemeleri kadınlar çoğu zaman bir araya gelerek yapmaktadırlar. Bu zamanlarda bir araya gelen kadınlar bir yandan yemek yaparken bir yandan da dertleştikleri, eğlendikleri bir ortamı da hazırlamaktadırlar. Yapılan yemeklerin bir kısmı hazırlığın bitmesinden hemen sonrasında bir araya gelen kadınlar tarafından pişirilip birlikte yenmektedir. Yemeğin kritiğinin de yapıldığı o anlarda yaşanan yorgunluk da bir nebze de olsun hafiflemektedir. Bu durum araştırmaya dahil edilen mutfaklarda da yaşanmaktadır.

“Mesela biz onlarla konuştuğumuzda o da çok önemli belki bunu başta söylemeliydim. Biz mutfağı yaparken aslında kriminalize etmemek kadını kriminalize etmemek. Çünkü her zaman mağduru göstermek, biz bunu yapmadık. Biz bunları kendilerine de dedik sizin tamam ihtiyaçlarınız olabilir gerçekten maddi manevi ihtiyaçlarınız. Ama siz pozitif yönlerinizle de varsınız. Biz aslında biraz onu vurgulamak istedik. Mutfaktaki kadınlar mutlu mutfakta, o yemeği yapmaya gelince biz birlikte eğlenebiliyoruz. O acılar var;

oraya gelenlerin savaşta yakınları ölenler vardı, çocuğu ölen vardı. Ancak orada o hikayeler konuşulmadı yani çok gerek yoktu o an belki de ayrı bir alan oluşturarak ortak birleşerek aslında bir kendilerine kendi aileleri dışında sosyal bir alan yarattılar. Belki de biz mutfağa gidiyoruz diyebiliyorlardı onların arkadaşlarıydı kendilerinin arkadaşlarıydı bence o biraz önemliydi onlar için.”

Mutfak||Matbakh Kadın Atölyesi’nden Leyla’nın da bahsettiği sosyal alan, görüşme yapılan kadınlar tarafından da onaylanmıştır. Bir arada olma hali, ön yargıların kırılma halini Mutfak||Matbakh Kadın Atölyesi’ne gelen kadınlar da onaylamıştır. Buna dair Silva:

“Mutfakta sadece benim için bir mutfak gibi değildi birçok şeyi açtı. Çünkü ilk baştan ilk defa böyle bir Suriyeli ve Türkiye kadınlar bir araya geldiler. Onların bir araya oturması çok yeni bir şeydi. Çünkü yoldaki Türklere biz önyargıları duyuyorduk. Biz kırdık artık biz birlikte oturuyoruz birlikteyiz artık ve bu çok güzel bir şey. Ben Türk kadınları ile bir araya gelmekten çok memnunum nazikler çok kibarlar ve çok sevimliler. Onların da farklı kültürlerini farklı düşüncelerini de öğrendim. Onlar da çok ilgimi çekti ve bir tecrübeydi benim için. Özellikle kadın ağırlıkta olduğu için ve bu kadınlarla bir araya gelip her şeyi paylaşmak kültür yemek birlikte oturmak iletişim çok önemliydi. Bunları hep birlikte bir araya gelerek yapmak çok önemliydi benim için. Ben vaktimi değerlendiririm bir yere gidersem nasıl bir katkı olabilir bana o yere gitmeden önce bunları düşünürüm. Nasıl bir fayda sağlar bana kadınlar. Mesela birbirinden farklı bazı kadınlar sadece yemek için gelmişlerdir, bazı kadınlar farklı bir hedef için gelmişlerdir. Benim hedefim buydu bir şeyler öğrenmek vaktimi iyi bir şekilde değerlendirmek. Ben mesela çok hasta oldum bazı şeylere katılmadım ama yine de katıldığım kadarıyla bana çok katkısı oldu. Kadınlar yemek yaparken çok zevk alıyor ama ben böyle hissetmiyorum sevmiyorum yemek yapmayı. Bu yüzden de sadece yemek olmadığı için çok eğlendim çok keyifliydi.”

Benzer şekilde Hala da yemeğin bir araç olarak kullanılmasını dayanışmaya ortam hazırladığını belirtmiştir.

“Mesela böyle bir fırsat iki ülkenin kadınlarıyla bir araya gelip yemek yapmak, biz de onlar için önemliyiz gibi, güzel bir dayanışma oldu, onlar da merak ediyor bizim yemeklerimizi, bu önemli bir his, Türkiyeli kadınlar bir etkinlik, iş ilanı olunca bize gönderiyorlar, bir iletişim ve dayanışma sağladı Mutfak. Başka kurumlarla da atölyelere dâhil olduk ama Mutfak’taki dayanışma farklı en iyisi buydu. Kırkayak’ta bu bitmedi yarattığı etki farklıydı.”

Hala bunları söylediği sırada, Kanada'dan kabul almıştı ve bir kaç gün sonra Kanada'ya gidecekti. Mutfak deneyimi ile ilgili de:

“Gerçekten çok pozitif bir şekilde benim hayatımı etkiledi, kadın kadına oturup bir şey yapmayı çok uzun zaman oldu, gerçekten güzel bir şekilde etkiledi hayatımı ilk defa Türkiyeli kadınlarla bir araya gelip yüz yüze bir şeyler yapmak ilk defa oldu ve çok güzel bir şey bu. Şimdiden söyleyeyim Mutfak'ın fikirlerini çalışacağım [Gülüşmeler] ve Kanada'da böyle bir şey yapmaya çalışacağım.”

Bir başka sohbet sırasında Hala, Mutfak||Matbakh Kadın Atölyesi'nin yapmış olduğu piknik etkinliği ile ilgili “6 senedir buradayım ancak piknik yapmak hiç aklıma gelmemişti, ne kadar çok ihtiyacım varmış” demişti. Burada savaş sonrası uyum süreci, yerleşiklik, maddi zorluklar gibi durumlar yüzünden sosyalleşme ve günlük hayata dair bir şeyler yapma ihtiyacı karşımıza çıkmıştır. Aynı zamanda kadın kadına olma haline duyulan özlemin giderilmesi için de mutfak bir araç haline gelmiştir.

Başkasının yemeğini yememe durumu bazen iletişim kurma noktasında da engeller oluşturabilmektedir. Mutfak atölyelerine katılan kadınlardan Fatma yaptığı yemeklerin Türkiyeli kadınlar tarafından yenilmesinin kendini çok iyi hissettirdiğini de belirtmiştir. Beğenilme arzusu yemek üzerinden kurulmuş ve iletişime ön ayak olmuştur.

Vakıflı Köyü Tarımsal Kalkınma Kooperatifi Kadın Kolu'ndan Mina:

“Köy köy oldu. Köy canlandı, renklerde, mat renginden canlı parlak bir renk geldi. Birliktelik oldu, diyaloglar çoğaldı, köyün konumu her konuda değişti. İsmiyle görünümüyle her şeyiyle değişti. Bu da kadın dayanışmasını gösterdiği en güzel başarı.”

Mina burada Vakıflı'nın kimlik koruma halini de düşünerek cevap vermiştir. Kadınların bir araya gelmesi ile köyde yaşanan değişim bir yandan köyde yaşanan göç hareketini yavaşlatırken bir yandan da ekonomik olarak kalkınmasına yol açmıştır.

Vakıflı'ya destek noktasında Anna da benzer şeyler söylemiştir: “Kadınlar olarak köye destek çıkarız, Hatay'ı güçlendiriyoruz kadınlar olarak.”

Muna da benzer bir şeyi ama kadınların dayanışma ile güçlenmesi noktasındaki fikirlerini şu şekilde dile getirmiştir:

“Bir ara ben feminist kadınlarla birlikte, sempatican olarak çevremde vardı arkadaşlarım bir grup kurdular ve dediler ki ezilmiş kadınları uyandıralım veyahut çalışma hayatına kazandıralım. Ben biraz karşı çıktım, niye dersiniz, o kadınlar çünkü her şeyin farkında değillerdi, farkına vardığı gibi mutsuz olacaktı. Ben yaşadım aynısını, kendimden yola çıkarak. Farkına vardım çünkü monoton bir hayat hiçbir şey yapamıyorum, eşime bağlıyım. Artık o da gözüm açılmasın diye mi yapıyordu bilmiyorum ama bir ara sesimi çıkarmadım, kendi istediği zaman gayet vurdum duymaz harcamalar yapıyor. Sonra şöyle söyledim ben aciz bir insan mıyım ona muhtaç olacağım. Kendi çevremden uzaklaştım, çok büyük bir bunalım da yaşadım, işe başladığım dönemde atlattım. İyi ki de yapmışım. Ben şimdi köye geldim ya bravo köyümün kadınları gerçekten çalışıyorlar ve eşit olduklarını savunuyorlar.”

Muna sonrasında kendi tabiri ile bu uyanış halini çalışmaya başlamakla açıkladı. Köye gelip kadınların eşit ilişki kurmalarını yemek yapıp para kazanmalarına bağlamıştır.

5.3. YEMEK YAPARAK PARA KAZANMAK

Bir önceki bölümde de tartışmaya açılan yemek yaparak para kazanma hali görüşme yapılan kadınlar için oldukça önemli bir noktadadır. Şöyle ki bahsedilen mutfaklarda çalışan kadınların birçoğu daha önce ücretli bir emek kolunda para kazanmamış kadınlar. Zaten kendi özel alanlarında yaptıkları iş ile şu an kamusal bir alanda kadınlar tarafından var edilen mutfaklar aracılığı ile para kazanabiliyor olmak kadınların kendilerine olan güvenlerini ve yaptıkları ürünlere olan saygılarını da artırmış durumda.

Günlük hayatta mutfak ile anılan kadının iş para kazanılacak bir mutfak olduğunda erkekle yer değiştirdiğini görürüz. Kadınların yemek yaparak para kazanmaları çoğu zaman anne eli değmiş yöresel ürünlerin satışlarının yapıldığı ve ev yemekleri olarak adlandırılan çoğu mekân üzerinde gerçekleşmektedir ve buralarda bize Fatma anneler, Ayşe Bacılar yemekler yapmaktadır. Restoran ve lokantalarda ise

büyük bir çoğunlukta erkekler çalışmaktadır ve buralarda yemekleri şef ve aşçı olarak çalışan erkekler yapmaktadır. Bu noktada dayanışma adına kurulan mutfaklar kadınların kamusal mekânda yemek üzerinden para kazanmaları açısından önemlidir. Her ne kadar ev yemeği noktasından tam anlamıyla uzaklaşmamış olsalar da yaptıkları farklı kültürlere ait yemeklerle alternatif bir menüye sahiptirler.

Kadın Kadına Mülteci Mutfağı'nda görüşülen kadınlardan Canan:

“Biz şimdi para kazandık kimseye ihtiyacımız yok o çok güzel bir duygu.”

Rojin de:

“Ben bir şey istedim kendim kazandığım o parayla gidip alıyorum”.

Vakıflı Köyü Tarımsal Kalkınma Kooperatifi Kadın Kolu'nda hem çalışıp hem de kendi restoranını açan Anna 2 yıldır çalışıp para kazandığını ve bunun özgüvenini çok artırdığını belirtmiştir. Benzer şekilde Vakıflı'da Şule bunu “ekonomik özgürlük” olarak yorumluyor.

Kadınların çoğu kazandıkları parayı ev bütçesine katkı olarak gördüklerini söylediler, eşlerine katkı sağladıklarını belirttiler. Ancak Mina'da durum biraz farklı şekilde gerçekleşmiş:

“Çok güzel, her çalışan kadının hissettiği gibi ben de kimseye muhtaç olmadan kendi ihtiyaçlarımı görebiliyorum. Üniversitede 2 kız okuttum. Çok kendime yetemedim ama çocuklarıma yettim. İstanbul gibi bir yerde ev kirasıyla okul harçlıklarıyla kolay değil. Tarım bitti çünkü eşim getirmiyor, tarımda ürettiğinin hiç bir zaman karşılığını alamıyorsun.”

Ancak bu şekilde ürün yaparak para kazanan kadınların birçoğu fazla para kazanamamaktan dertliler. Yöresel ürün yapan, kooperatif kurup satış yapan, yemek satan kadınlar pazar arayışı içerisinde ve sattıkları ürünlerden yeterince kazanç elde edemediklerini belirtiyorlar. Tabi bu durum satışa sunulan ürünlerin kapitalist sistem karşısındaki değerini de konuşmadan açıklanamaz. Nurgül:

“Çok güzel bir duygu ama fazla kazanamıyoruz. Çoğaldı yapanlar da. Eskiden bu Ermeni köyü tek olarak Vakıflı köyü yapıyordu. Şimdi geneli çoğaldı, her yerde yapılıyor. Ama tabii ki bilemeyiz bizim yaptığımız gibi mi daha mı farklı bilemeyiz.”

Merve yemek yaparak kazanmayı beğenilme duygusu için yapmak istediğini belirtmiştir:

“Çok istedim, ama zevkine yani bunu zengin olmak için yapmazdım, yaptıklarımı başkalarının tatmasını çok istedim onların beğenmesini falan istedim hala istiyorum.”

Beğenilme arzusu son dönemde sosyal medya hesaplarında da karşımıza çıkıyor. Kadınlar evde yaptıkları yemekleri farklı konseptler oluşturarak, fotoğraflayıp sosyal medya hesaplarında paylaşıyorlar. Bir yandan da özel alanda yapılan bir şeyi internet aracılığı ile kamusallaşıyorlar. Kimi bundan para kazanıyor, kimi de sadece beğenilmek için fotoğraf paylaşıyor.

Bunlarla birlikte İstanbul’da Kadın Kadına Mülteci Mutfağı’nda çalışan kadınlar yemek yaparak para kazanmayı düşünmediklerini ifade ettiler. Bunu da Bazin şöyle dile getirmiştir:

“Yok burası geçici bir yer zaten. Katkımız olsun diye çalışıyorum burada.”

Buradaki geçici olma hali genel olarak kadınların hepsinde kendini gösteriyordu. Bu yüzden de sorulan sorulara kısa, net ve genelde savaş üzerinden sebep sonuç ilişkisi kurarak cevap vermişlerdir.

Mutfak||Matbakh Atölyesi’nin 2017’de yapmış olduğu Üretimden Dayanışmaya Kadın Buluşması isimli çalıştayda kadınların toplumsal cinsiyet rolleri tekrarı ile para kazanma durumları üzerine şöyle bir tartışma gerçekleşmiştir. Çalışmaya katılan kadınlardan biri:

“Kadınların yine yemek yapmalarını, örgü örmelerini desteklemek toplumsal cinsiyet rollerinin bir tekrarı olmuyor mu acaba bu oluşumları destekleyerek rolleri de mi kalıcılaştırmış oluyoruz?”

Diyerek konuşmacılara soru yöneltmiştir.

Buna cevap olarak Melda Yaman:

“Kadınlar ekonomik bağımsızlıklarını elde etmediklerinde zaten bir yol katedememektedirler ve söz hakkının artma durumunun yaşanması için gerçekleşmesi gereken durumlardan biri ekonomik bağımsızlık.”

Görüldüğü üzere kadınların rol tekrarı ile ekonomik hayata katılmaları elbette sorunlar teşkil etmektedir ancak ekonomik bağımsızlık kazanma noktası da görmezden gelinemez. Bu yüzden araştırılan mutfaklardan Kadın Kadına Mülteci Mutfağı ve Vakıflı Köyü Tarımsal Kalkınma Kooperatifi Kadın Kolu için yemek ve mutfakta üretimi yapılan her şey kadınların hayatında oldukça önemli noktadadır. Özellikle Vakıflı Köyü Tarımsal Kalkınma Kooperatifi Kadın Kolu’nda, ekonomik bağımsızlığı olsa dahi kurulan mutfakta kooperatif için üretim yapan kadınlar için mutfak; kimliklerini ve köylerini korumak, dayanışmayı örmek için kadınların hayatlarında sadece mutfak ve yemek yapma halinin dışında bir noktadadır.

5.4. MUTFAĞIN İÇİNDE YAŞANANLAR

Kadınlar gün içerisinde en çok mutfakta zaman geçirmektedirler. Hal böyle olunca yemek dışında da farklı şeyler gerçekleşebilir mutfakta. Ocakta yemek pişerken etrafta da farklı sosyalleşme halleri ya da kendine zaman ayırma durumları ortaya çıkar. Mutfakta sosyalleşme ya da kendine zaman ayırma halleri kadınların sosyoekonomik durumundan ve bu araştırma için yaşanan göç deneyiminden etkilenmiştir.

Suriye’den göç etmek zorunda kalan kadınlar ya geçmiş mutfaklarında yaptıklarını, ki bunu oldukça duygulanarak, ya da mutfakta arkadaşlarıyla bir araya gelerek savaş sonrası çocukların durumundan bahsettiklerini anlatmışlardır.

Mutfakta yemek yapma dışında zaman harcayabilme durumu mutfağın yeterli genişlik ve barındırdığı konfordan da etkilenmektedir. Kimine göre mutfak sadece yemek yapılan bir yer, kimine göre kendine yarattığın bir zamana mekân sağlayan bir yer. Bazen de söz hakkının en çok olduğu yer olarak karşımıza çıkmıştır mutfak.

Vakıflı Köyü Tarımsal Kalkınma Kooperatifi Kadın Kolu'ndan Şule yemek yapmayı sevmediği için ortamda seveceği şekilde değişiklikler yapmış:

“Oturup bulmaca çözmeyi çok severim mutfağında. Hatta bir tane küçük koltuğum var benim, özellikle oturayım kafamı dinleyeyim diye, bulmaca çözmeyi çok severim orda. Zaten mutfakta yemek yapmayı çok sevmediğim için hoş bir ortam olsun diye düşündüm. Birazcık benim odam gibi aslında, kendime göre yapmışım, çiçekli perdem var, küçücük bir pencereye süslü püslü bir perde yaptım. Sadece kendim için yani. Ben de odam gibi görüyorum. Onun için de benim istediğim gibi olsun her şey. Ona kimse karışmıyor.”

Bazen de mutfak keyif ve dinlenme mekânı olarak kullanılabilir. Tüm işler bittiğinde ya da işe başlamadan önce mutfak, kadınların kendi kendilerine ya da ailedeki diğer kişilerle bir araya gelip keyif yaptıkları bir mekân haline gelebilir. Hala:

“Yemek yemeyi seviyorum mutfakta, ben kahve içmeyi, nargile içmeyi, mutfakta oturmayı seviyorum, eşim de ben mutfaktayken benimle otururdu yardımcı olurdu sohbet ederdik. Mutfağımın çok güzel bir manzarası vardı onu özliyorum. Nargile sürekli içmiyorum ama keyif alarak arada içiyorum.”

Nargile Suriyeliler için biraz da sembolik bir nesne. Gaziantep'te Suriyeliler tarafından açılan kafe ve restoranların hemen hepsinde nargile de içilebilir. Sigara kullanmayıp nargile içen çok fazla kişi var. Hal böyle olunca Hala'nın da bahsettiği gibi nargile kadınlar tarafından kullanıyor ve mutfakları için önemli ve anlamlı bir nesne haline gelebilir.

Bununla birlikte mutfakta ağırlanan misafirler için de bir parantez açmak gerekir. Şöyle ki mutfak evin kendi içinde de özel alan olarak kendini var ediyor. Bu noktada da yakınlık durumuna göre kadınlar evlerine gelen misafirlerini mutfakta ya da evin başka bir bölümünde (salon, oturma odası) ağırlıyorlar.

Mutfak||Matbakh Kadın Atölye'sinden Leyla:

“Benim mutfakla oturma alanı birleşik olunca aslında herkesi ağırlamış oluyorum. Sadece şöyle bir şey oluyor tabii çok yakın arkadaşlarıyla mutfak masada oturma muhabbeti uzun olduğu için kalabiliyor, daha yakın olmayanlar o kültür olmadığı için mutfaktan diğer

odaya geçiliyor. Aslında o şeye gidiyoruz tekrar o evin oturma odasında oturuyoruz içeriden getirip geliyoruz.”

Benzer şekilde Vakıflı Köyü Tarımsal Kalkınma Kooperatifi Kadın Kolu'ndan Mina:

“Ay, hiç çıkmak istemiyorum, seviyorum ben mutfak. Okul yıllarımda bile arkadaşlarıma mutfakta oturalım derdim. Daha samimi, sıcak bir ortam hissedirdim. Bize ait belki bizim bölgemiz orada bizim sözümüz geçiyor, başkası müdahale edemiyor çünkü oraya izin vermiyorum ben. Yani ben ev sahibiysem öneririm mutfakta oturalım mı diye bir de oturma odasında kayınvaliden olduğu zaman (elindeki sigarayı göstererek) rahatsızlık vermeyeyim diye mutfakta oturup kapıyı kapatırız penceremize açarız kahvemizi sigaramızı içeriz bazı akşamlar likörümüzü içeriz (herkesi mutfakta ağırlayamayacağından bahsederken). Yok o özel çok yakın sevdiğim insanlardır mutfakta ağırladıklarım. Resmi gördüğüm insanları istemem mutfaka sokmam. Yani belki oraya paylaşmak istemiyorum karşımdakinin ne düşüneceğini bilemiyorum, beni tanı mıydı. Beni tanıyan bilir mutfakım dağınık da olsa beni biliyordur temiz de olsa biliyordur ama yabancı bir kişinin yargıları düşünceleri benim hakkımda ne olur bilemem orası özel bir.”

Söylenenlerden de görüldüğü üzere özel alan olan evin de kendi içerisinde farklı alanlara ayrıldığını ve mutfak misafir edilen kişilere göre ev içerisinde özel alan olarak konumlandırıldığını görmekteyiz. Mutfak düzeni, temizliği, içinde yaşanan gizli şeyler yüzünden mutfak herkese açılabilir de bir alan olmaktan çıkmaktadır.

Vakıflı Köyü Tarımsal Kalkınma Kooperatifi Kadın Kolu'ndan Nurgül de mutfakta yakın çevresini ağırladığını, diğerlerini oturma odasında ağırladığını belirtmiştir. Oturma odası ya da salon, evin kamusal alanları olarak karşımıza çıkmaktadır.

Mutfak||Matbakh Kadın Atölyesi'nden Silva da Suriye'deki mutfakından bahsederken şunları söylemiştir:

“Ben Suriye'de iken mutfakım Amerikan mutfaktı. O yüzden bir hapisane gibi olmuyordu. Ben hep Yemek pişirirken bile televizyon seyredebilirdim ayrı olmadığı için hem mutfakta hem salonda gibiydim. Mesela yorulduğumda kahvem içirim. Aynı zamanda yemeği de kontrol edebilirdim yanıyor mu falan. O yüzden diğer kadınlara da

tavsiye ederim Amerikan mutfak daha iyi. Ailecek de oturuyoruz mesela çocuklar eşim salonda ben mesela mutfak ayrı olsaydı onlar bir şey konuştuğunda merak edecektim bir yandan yemek yapıp bir yandan onlarla sohbet edemeyecektim. Onlar otururken ben de oturmuş gibi oluyordum ben de varım yani. Benim zaten mutfağında oturma alanı olduğu için gelen misafirlerim de orada oturmayı daha çok severlerdi. Bir de samimiyetle alakalı. Hani hangi arkadaşım geliyor eğer samimi isek orada otururduk ama samimi değilsek oturma odasını tercih ederim.”

Leyla'nın kendi mutfağıyla ilgili söylediği şeylere çok benziyor Silva'nın söyledikleri de. Mutfak ve oturma alanının bir olması evdeki süreci de devamlı hale getiriyor ve kopuklukların yaşanmamasını sağlıyor. Yalnız kalınmıyor mutfakta, Amerikan mutfak olduğu zaman 'hapishane' de ortadan kalkmış oluyor. Burada mutfağa dair hapishane benzetmesi oldukça anlamlıdır. Kadının mutfak alanı içerisindeki yalnızlığına dair ipuçları vermektedir.

Bunlarla birlikte mutfakta misafir ağırlamaktan hoşlanmayan kadınlar da var. Vakıflı Köyü Tarımsal Kalkınma Kooperatifi Kadın Kolu'ndan Muna:

“Bana çok iyi gelmiyor mutfakta birilerini ağırlamak, bir şey yaptığım zaman yanımda birilerini istemiyorum, bazen karışık oluyor, keyfim istemiyor, bulaşık yıkamıyorum pat diye girerler ya bana çok ters geliyor. Ben bir yere gittiğim zaman ne dolaşırım ne gezerim, ev sahibi izin vermediği sürece, salonda.”

Mutfağın dağınık, bulaşıkların toplanmamış olması kadınların mutfakta misafir ağırlamalarını etkileyen sebeplerden. Tabi mutfak işlerinin görev olarak görülmesi ve görevin yerine getirilmemiş olması da kadınları mutfakta misafir ağırlamaktan kaçınma sebebi olarak da yorumlayabiliriz.

Kadınlar kendi evlerinde mutfak içerisinde yaşadıkları deneyimlerle birlikte dahil oldukları mutfaklar içerisinde de yemek dışında zaman geçirmektedirler. Geçirilen bu zaman kadınların birbirlerini tanımaları ve dayanışmayı artırmak için de kullanılmaktadır. Yemek dışında kültür sanat etkinlikleri, çalıştaylar, geziler de düzenleyen Mutfak||Matbakh Kadın Atölyesi göç etmiş ve yerleşik haldeki kadınların birbirlerini ve kültürlerini anlama öğrenme noktasında aracılık etmektedir.

5.5. YEMEĞİ EN İYİ KİM YAPAR?

Araştırmada görüşülen kadınlara “Yemeği en iyi kim yapar?” sorusu ve arkasından da “Peki restoranlarda neden daha çok erkek şefler çalışıyor?” soruları yöneltilmiştir. Bu iki soru birbirinin sebep ve sonucu olamaz elbette. Çünkü genel kanı kadınların yemek yapmayı en iyi bilen kişiler olduğu yönünde, ama buradan yola çıkarak kadınların restoranlarda şef olma durumunu klasik bir önerme ile açıklanamaz. Burada söz konusu durumun içine toplumsal cinsiyet rolleri ve cinsiyetlendirilmiş iş bölümleri üzerinden bir mantıksal çerçeve belirlenmelidir.

Görüşülen kadınların kimi dini ve kültürel, kimi kadın erkek eşitsizliği üzerinden ikinci soruya cevap vermiştir. İlk soruya ne cevap verirse versin kadınlar, ikinci soruya tebessüm ederek cevap vermişlerdir.

Kadın Kadına Mülteci Mutfağı’ndan Rojin sorulara şöyle yanıtlar vermiştir:

“Almanya’da yaşayan oğlum daha iyi yemek yapmayı biliyor çünkü lokantada çalışıyor. Ama normalde kadınlar daha iyi yemek yapar bence...Çünkü bizde ayıp o yüzden erkekler çalışır...Mesela şimdi kızım çalışıyor ama ben de o da mecbur kaldığımız için çalışıyorum.”

Burada mecbur kalma hali kadının çalışmasını önünü açmakla birlikte Rojin için mecburiyetle birlikte eşinin bazı koşulları da dikkate alarak Rojin’e mutfağa gidip çalışmasına izin verdiğini görüyoruz. Rojin, çalışabilir olma halini şu şekilde açıklıyor:

“Çok gelmiyoruz buraya o yüzden. Haftada 2 saat. Bir de hep kadınlar olduğu için. Her gün gelsem izin vermezdi kocam.”

Burada bir kere daha görüyoruz ki çalışan kadının asıl sorumluluğu yine ev olarak görülüyor. Bununla birlikte Rojin için bu durumun sebeplerinden bir diğeri, ki kendi için de bu geçerli bir sebep olan, din. Kedisinin ve ailesini dini inanışa göre kadınların çalışmasının günah olduğu düşüncesine sahip. Hal böyle olunca hem kendi içinde hem de eşi ile mutfağa gelip çalışması noktasında çeşitli sorunlar yaşamakta. Ancak tüm bunlara rağmen mutfağa gelip kadınlar birlikte üretim yapmaya devam etmektedir.

Kadın Kadına Mülteci Mutfağı'ndan Bazin de yemeği en iyi kadınların yaptıklarını dile getirerek: “Burası herkese açık değil, daha çok kadınlar var o yüzden gelebiliyorum.” demiştir.

Bunlara karşılık Kadın Kadına Mülteci Mutfağı'ndan İlknur durumuna biraz daha farklı bir yorum getirmiştir.

“Yani tabi kadınlar daha iyi yemek yapar ama düşünsene zaten hemen hemen her gün yaptığın bir şeyi de en iyi sen yaparsın. Kadınlar da öyle bence. Yoksa erkekler de tabi iyi yapar mesela benim eşimin yemekleri de güzeldir ama işte ne bileyim çoğunluğa bakarsan kadınlar yapar... Ee işte kadın her gün evde gerçi ben emekliyim çalışıyordum önceden ama işte evden çıkamıyor ki kadın. Mesela buraya da bazılarının eşleri gelmelerinde zorluk çıkarıyor ama hep kadın olduğunu görünce geri ses etmemeye başlıyorlar. Benim eşim burada hep neredeyse tek erkek o bu mutfakta yani işte dernekten de dolayı ilgileniyor. Ona alıştılar mesela onun burada olmasına ses etmiyorlar. Yani kadınlar çıkamıyorlar ki dışarı şef olsunlar.”

Kadının en iyi bildiği işin yemek yapmak olması aslında eleştirilebilir bir söylem olmakla birlikte, gerçeklikte karşılığı da olan bir şey. Gerçekten kadınlar, ki zaten birçoğu da kendi annesinden ya da anneannesinden öğrendiği yemekleri her gün yapıyor ve bunun sonucunda da uzmanlaşıyor. Buna dair de Mutfak||Matbakh Kadın Atölyesi'nden Leyla:

“Çok böyle şey yapamam benim annem iyi yemek yapar ama şöyle genelleştiremem erkekler mi yapıyor kadınlar mı herkes iyi yapabilir... Bu da işte cinsiyet rolleri özel alandan kamusal alana kadını çıkaramamışız. O yüzden yoksa bazı orijinal yemeklerini belki annelerinden gidip kadının tarifini alıyorlar sonra biraz değiştiriyorlar bir şeyler yapıyor bilemiyorum ama tamamen kadının hayatının dışarı alanına çıkamamasından kaynaklanıyor. Çıksa bile o cinsiyet rolleri keskin, kendini geliştiremiyor. Çünkü şeylere bak şeflerin hepsi erkek ama bütün ev yemeği yapan yerlerin hepsi kadın küçük işletmelerin, büyüyemiyor çünkü hepsi kadın. Ben daha hiç erkek görmedim.”

Leyla'nın da bahsettiği gibi küçük işletmeler genelde kadınların çalıştığı yerler, ama büyük restoranlar, yıldızlı restoranların birçoğu erkeklerin işlettiği yerler. Kadınların kariyer basamaklarında hep aşağılarda kalması söz konusu mutfak olunca da benzer sonuçlar doğuruyor.

Leyla sözlerine şöyle devam ediyor:

“Şef deyince erkek olacaktı gibi. Şapkası var böyle havalı ya da beyazlı (önlüğünü kastederek), tak tak tak bir şey doğruyor. Hiç kadın gelmiyor sanki... (evdeki mutfak deyince) anne geliyor, kadın geliyor.”

Vakıflı Köyü Tarımsal Kalkınma Kooperatifi Kadın Kolu'ndan Şule de Leyla'ya benzer şeyler dile getiriyor:

“Bence kadınlar yeterince desteklenmiyor yani her sektörde olduğu gibi bence erkekler her zaman öndeler. Yani şef deyince bile bizim aklımıza hemen göbekli, kafasında aşçı şapkası olan bir adam geliyor aklımıza... Evdeki mutfak deyince kadın geliyor aklımıza, ilginç bir şekilde.”

İki kadının da zihninde canlanan şef profili şapkalı bir erkek. Burada medya, devlet kurumları, kültür, aile ve daha birçok etken şeflerin erkek olduğunu öğretmekle birlikte örnek olarak da çoğu zaman erkek şef sunmalarıdır. Şule'nin dile getirdiği desteklenmeme durumu bir bakıma cinsiyet eşitsizliği dolayısıyla gerçekleşmiş bir sondur. Ev içerisinde yapılan yemek yapma eylemi evin dışına çıktığında kadın işinden erkek işine dönmektedir.

Mutfak||Matbakh Kadın Atölyesi'nden Fatma:

“Ben erkeklerin de güzel yaptığını görüyorum, çevremizde her kadın yapıyor, restorana gidecek olsan erkeğin işi daha güzel geliyor...Bilmem, orada kadınlar da çalışabilir ama fırsat mı vermiyorlar olmaz mı diyorlar bilmiyorum. Erkek bütün gün kalabilirim diyebilir, ama kadınlar diyemez yani. Belki de doğru değildir bilmiyorum.”

Fatma'nın burada belirttiği gibi erkek tüm gün orada kalabilirim diyebilme özgürlüğüne sahipken, kadınlar ev ve ailenin sorumluluğunun da kendilerine yüklenmesi ile de restoranlarda çalışma imkânı bulamıyorlar.

Vakıflı Köyü Tarımsal Kalkınma Kooperatifi Kadın Kolu'ndan Nurgül:

“Tabii ki kadınlar....İş ortamı yok kadınlara, iş ortamı yok. Olsa aslında daha iyi olur ama erkekler ne kadar güzel de yapsa kadınlar gibi lezzetli olamaz.”

Nurgül'ün burada bahsettiği iş ortamı, ünlü ve yakın zamanda vefat eden şef Anthony Bourdain'in (2010:57-58) kendi deneyimlerini anlattığı Mutfak Sırları; Aşçılık Dünyasından Mahrem Maceralar isimli kitabında tarif ettiği gibi bir ortam mıdır?

“...Ne yazık ki erkeklerin egemen olduğu, testosteron yüklü restoran mutfakları dünyasında kadın aşçılara pek rastlanılmaz. Sert, ağzı bozuk, geveze bir kadın aşçı, ekibinize neşe katabilir. Ayrıca medenileştirici bir unsur olarak, sohbetlerin, kimin en büyük taşaklara sahip olduğu ve kimin arkadan vermeyi sevdiği gibi konulara odaklanmasını engeller. Gerçekten sağlam kadın aşçılarla çalışabildiğim için şanslıyım. Aralarında sünepeler yoktu. Mesela Sheron adlı bir kadın, yedi aylık hamileyken bile harıl harıl sote yapabiliyor ve bir yandan da romantik ve mutsuz kızartmacıya önerilerde bulunup onu teselli edebiliyordu. Eski bir dostum olan Beth ise (kendisine “İzgara Kaltağı” denmesini sever) gevezelerle budalalara hadlerini bildirmekte uzmandı. Erkek iş arkadaşlarından farklı davranmayı reddederdi: Onlarla aynı odada giyinir, onların arasında pantolonunu çıkarırdı. Seksten söz etmeyi diğer aşçılar kadar severdi. Ama tacize hiç gelemezdi. Bir keresinde kalçasını çimdikleyen talihsiz bir Faslıyı kesme tahtasına yatırıp arkasına geçerek pompalar gibi yaptığını ve “*Nasıl hoşuna gitti mi kaltak?*” dediğini hatırlıyorum...Yine birlikte çalışma zevkine nail olduğum bir başka kadın aşçı, bir sabah işe geldiğinde çalışma tezgahının Ekvatorlu bir makarnacı tarafından, göbekli, hapishane dövmeli ve uzun saçlı heriflerin, kıcı sivilceli kadınların her türlü deliklerinden düzdüğü çirkin porno resimleriyle bezendiğini görünce hiçbir şey demedi ama biraz sonra adamın yanından geçerken ona kayıtsız bir ifadeyle şöyle laf attı: “*Jose ailenin fotoğraflarını getirmişsin galiba. Anan biraz yaşlı ama hiç fena değilmiş.*”

Nurgül'ün bahsetmiş olduğu iş ortamı Bourdain'in tarif ettiği gibi olmasa gerek, ancak Bourdain'i tarifinde şu da göz çarpıyor: Kadının maskülenleşmesi. Erkeklerle birlikte soyunup giyinmek, seks konuşmak, sünepe olmamak, saldırılar karşısında saldırmak gibi özellikler normal şartlarda toplumsal cinsiyet rollerinin erkeklere atfettiği özelliklerdir.

Cinsel taciz kadınların kadınları hem çalışırken denetim altında tutmakta hem de kadınların bazı mesleklerden dışlanmalarına sebep olmaktadır. Buradaki dışlanma kadınların önceden sadece erkeklerin çalıştıkları alanlarda çalışmaya başlamalarını önlemek için kullanılmaktadır. Bununla birlikte cinsel tacize uğramış olma yalnızca erkek alanlarında karşımıza çıkmıyor. Geleneksel kadın işlerinde çalışan kadınların

yüzde 48'inin cinsel tacize uğradığı yapılan araştırmalarda ortaya çıkmıştır (Walby, 2016:88).

Vakıflı Köyü Tarımsal Kalkınma Kooperatifi Kadın Kolu'ndan Mina'nın babası 600 kişilik bir fabrikada aşçıymış ve Mina bildiği tüm mezeleri babasından öğrenmiş. Bu yüzden de yemeği iyi yapma durumunun kişiden kişiye değişiklik göstereceğini belirtiyor ve kadınların restoranlarda çalışmama sebebi olarak şunları söylüyor:

“Neden biliyor musunuz ağır bir iş çok yorucu bir sürekli ayakta güç istiyor. Erkekler bu konuda daha güçlü yanlış mıyım bu benim fikrim. Yoksa daha beceriklidir diye değil kadınlardan çok daha becerikli erkekler de vardır ama sürekli ayakta ve koşturma maraton çalışma olduğu için güç isteyen bir iş. Kadınlar o kadar güçlü değil.”

Vakıflı Köyü Tarımsal Kalkınma Kooperatifi Kadın Kolu'ndan Muna:

“Böyle bir ayırım yapamayacağım, dediğim gibi eşim yemek yaptığı zaman lezzetli oluyor, yani illa kadın yapar diye bir kural yok... Neden, kadınlar da çok iyi yemek yapıyorlar...Daha ağır bir iş olabilir. Hem bütün gün ayakta durmak hem de bütün gününü orada harcamak. Bütün işler zor bir yandan bakınca, bankacılık da aşçılık da doktorluk da zor. Hepsi aynı bilemeyeceğim sebebini ama.”

Muna da Mina gibi işin zorluğunu sebep olarak göstermekle birlikte kadınların engellenmesini de dile getirmiştir.

Tüm görüşülen kadınlardan farklı olarak Anna hem Vakıflı Köyü Tarımsal Kalkınma Kooperatifi'nde çalışıyor hem de Vakıflı'da kendi açtığı restoranın mutfağında. Onun konuyu değerlendirmesi de şu şekilde:

“Burada ben oğlumun yaptığı yemeği görmeseydim kadınlar derdim ama oğlumunkilerden sonra çünkü eğitim de almış biri. Şu an öyle bir şey ki kadınlar da nasıl desem, ben restoranda çalışıyorum ve büyük destek alıyorum, severek yaptığım ve bizim aile yerimiz olduğu için kolay. *(Başka bir restoranda çalışır mısın sorusuna)* Yok yapamam herhalde. Saatlerden dolayı herhalde, aile düzeni daha farklı olur.”

Anna aslında restoranda çalışmanın zor olduğunu ama kendi aile restoranları olduğu için çalışabildiğini bize bu şekilde ifade etmiştir. Aile restoranı olması, sadece

kadınlardan oluşması, çalışma saatlerinin kısa olması gibi sebepler kadınların çalışabilmeleri için ön koşullar olmuştur.

ALTINCI BÖLÜM

6. SONUÇ

Yapılan çalışmada kadınların kurmuş oldukları dayanışma mutfakları üzerinden, mutfağa bakış açılarını, yemek yapma eyleminin kadınlar için nasıl bir noktada olduğunu ve dayanışma amaçlı kurulan bu mutfakların toplumsal cinsiyet rollerini tekrar ederek normları kalıcılaştırma ihtimali öğrenilmeye çalışılmıştır.

Günlük hayatın rutin bir parçası olan mutfak, yaşadığımız toplumda kadın için her günün belli bir kısmını geçirdikleri yerdir. Evde gerçekleşen bu rutin, dayanışma mutfakları ile kamusal alana taşınmıştır. Ancak bu iki mutfağı ayıran temel şey kamusal ve özel alan olmakla birlikte, dayanışma mutfaklarında kadınların yaşadıkları süreçlerdir.

Dayanışma mutfaklarındaki kadınlar maddi gelir, başkaları tarafından beğenilme, farklı kültürden kadınları merak etme ve yan yana olabilmek gibi amaçlarla mutfaklara dahil olmuşlardır.

Dayanışma mutfaklarının bir çok örneği mevcuttur ancak bu çalışmada Kadın Kadına Mülteci Mutfağı'nı Türkiye'nin en büyük kenti İstanbul'da ve göç süreci sonrası Suriye'den göç etmiş kadınların maddi gelir elde edebilmeleri için kurulmasından dolayı, Gaziantep'te Mutfak||Matbakh Kadın Atölyesi'ni sınır şehri olması ve göç sürecinden etkilenmiş göçmen kadınlar ve Türkiyeli kadınları bir araya getirme amacı taşınmasından dolayı, Hatay'da Vakıflı Köyü Tarımsal Kalkınma Kooperatifi Kadın Kolu'nun uzun zamandır ürün yapıp satması ve Türkiye'nin tek Ermeni köyü olması ile kimliklerini koruma çabasından dolayı dâhil edilmiştir. Toplamda farklı yaş ve mesleklere sahip 14 kadın ile görüşmeler tamamlanmıştır. Çalışmaya dahil edilen mutfaklarla ilgili kendi içlerinde ayrı ayrı değerlendirmeler yapmak bu çalışma için daha uygun olacaktır.

Öncelikle İstanbul'da kurulan Kadın Kadına Mülteci Mutfağı beraberinde maddi kaygıları da taşıdığı ve zaten ülke içi göç alan bir yerde kurulduğu için mahalleli tarafından tepkiler de almıştır. Ama bu tepkiler bir yana görüşülen kadınların sokakta görünür hale gelmelerine de büyük katkı sağlamıştır. Kurulan mutfak sayesinde kadınlar mahalle ile iletişime geçebilmişlerdir. Aynı zamanda mutfakta çalışan her kadının kendi oturduğu mahallenin temsilcisi olması, kadınların orada aidiyet kurma ve karar alma noktalarında dahil olabilme durumlarını artırmıştır. Mutfak temsilciği yapan kadınlar, bir yandan satış için ürün üretirken diğer yandan temsilcilikleri ile çocukların okulu, mahalle, yardım gibi konularda da inisiyatif kullanabilir hale gelerek özneleşmişlerdir. Toplumsal cinsiyet rollerinin tekrarı niteliğinde de olsa kurulan mutfakta çalışan kadınların para kazanmanın kendilerinde yarattığı özgüveni hissedebilmiş olmaları oldukça kıymetli. Bir yandan ürünleri hazırlarken bir yandan da nasıl daha iyi satış yapılabilmeye kafa yormaları kadınların iletişim becerilerini de artırmıştır. Başta kimseyle görüşmek istemeyen kadınlar Kadın Kadına Mülteci Mutfağı'nın adının duyulması ile hem ulusal hem de uluslararası kurumların eğitimlerine katılmış, çeşitli medya kuruluşlarında röportajlar vermişlerdir. Bulgular kısmından da anlaşılacağı üzere Kadın Kadına Mülteci Mutfağı'ndaki kadınlar oldukça muhafazakâr bir yaşantı içerisinden gelmektedirler; ancak mutfak sayesinde kameralar karşısında röportaj bile verebilir olmaları, kadınların kendilerine ve yaptıkları işe güvenmeleri açısından oldukça önemlidir.

Kuramsal çerçevede belirttiği gibi kadınların gelir getirici işlerde çalışmaları Kadın Kadına Mülteci Mutfağı'ndaki kadınlar için de olumlu yansımalar yaratmıştır. Göç sürecini yaşayan kadınlar hem mahalleye hem şehre uyum sağlamada bir araç elde etmiş olmakla birlikte, para kazanarak günlük ihtiyaçlarını da karşılar hale gelmişlerdir. Bu noktalar kadınların güçlenmesi adına oldukça önemlidir.

Oldukça muhafazakâr bir yaşantı süren kadınlar, göçün getirmiş olduğu olumsuzluklar olmasına rağmen, mutfak sayesinde yakın çevreleri içerisinde bir dönüşümün de önünü açmışlardır. Normalde kadınların çalışmasına sıcak bakılmayan aile yapılarından gelen kadınlar, zorunluluğun da getirmiş olduğu bir noktadan

çalışmaya başlamışlardır. Var olan bu zorunluluk kadın açısından kamusal alanı kullanabilme, para kazanabilme gibi durumların gelişmesine ortam sağlamıştır.

Kadın Kadına Mülteci Mutfağı'nın sadece kadınlardan oluşması muhafazakâr yapı içerisinde bulunan kadınların mutfağa dahil olmalarını kolaylaştırmıştır. Ancak Kadın Kadına Mülteci Mutfağı'nın zamanla artan görünürlüğü mutfağa ziyaret sayısını da artırmış ve farklı cinsiyetlerden pek çok insan mutfağı ziyaret etmiş, buradan alışveriş yapmışlardır. Bu durum kadınlarda özgüven gelişmesine yardımcıdır.

Kadın Kadına Mülteci Mutfağı kurumsallaşması ile birlikte ulusal ve uluslararası pek çok kurum tarafından içerisinde etkinliklerin de yapıldığı bir yer haline gelmiştir. Ayrıca temizlik, hijyen, paketleme ve pazarlama olmakla birlikte toplumsal cinsiyet eşitliği temelli atölyeler de mutfak içerisinde gerçekleşmiştir.

Tüm bunlar göz önüne alındığında kadınların görünürlükleri hem mahalli boyutta hem ulusal ve uluslararası boyutta artmış; göçmen kadınların göç içerisinde yaşadıkları öznellikleri de mutfak aracılığı ile duyurulmuş olmuştur. Maddi kazanç elde etmeleriyle kadınların çalışmalarına karşı kendi içlerinde var olan olumsuz düşünce çok değişmemekle birlikte bunun olabilirliğini kendi deneyimleri üzerinden yaşamaları kıymetlidir. Geleneksel tarzda yemek yapıyor oluşları var olan “anne eli” algısını değiştirmemektedir. Ayrıca kadınların kendilerine ileride bir restoran açmak gibi düşünceleri olmayışı, dahil oldukları mutfağın hayatlarında geçici bir noktada da olduğunu göstermektedir. Kadınlar dahil oldukları bu mutfağı bir meslek edinmenin yolu olarak düşünmemektedirler. O yüzden de yapılan yemekler “anne eli” ürünlere daha uygun şekilde satışa sunulmakta ve restoran menülerine uygun bir çerçevede ürünler hazırlanmamaktadır. Kadınların daha çok ev yemeği şeklinde satış yaparak para kazandıkları mekanlara bir örnek olarak da Kadın Kadına Mülteci Mutfağı'nı gösterebiliriz.

Gaziantep'te kurulan Mutfak||Matbakh Kadın atölyesi yemeği göçmen kadınlarla bir araya gelmek için araç olarak kullanmıştır. Burada yemek yapan kadınlar bir yandan yemek yaparken bir yandan da Türkiyeli ve Suriyelilerin karşılıklı önyargılarının kırılması için çaba göstermiştir. Kadınların genel olarak yapılan

etkinliklerden memnun oldukları söylenebilir. Bu memnuniyet özellikle göç sürecini yaşayan kadınlar için ortak acılara sahip kadınların tüm dertleri mutfak dışında bırakarak yan yana geldiklerinde yaşadıkları mutlulukla açıklanabilir. Bu hem yapılan görüşmelerde ortaya çıkmıştır hem de Mutfak||Matbakh Kadın Atölyesi'nin katılınan bir etkinliğinde Suriye'de yaşadığı sıkıntılı durumları anlatan bir kadına, diğer kadınların göstermiş oldukları tepkilerdir. Mutfak atölyelerini kendine ait bir zaman ve eğlenebilme, gülebilme, meraklarını giderebilme zamanı olarak değerlendirmişlerdir. Bu noktada da göç süreci yaşayan kadınlarla geldikleri şehirde yaşayan yerli kadınların karşılıklı önyargılarını giderecek ortam bir nebze de olsa açılmıştır. Mutfak||Matbakh Kadın Atölyesi'nde de yemek yapma eylemi sabit kalmakla birlikte kadınların ev ortamından çıkmalarına bahane olması atölyenin kazanımlarından biridir. Atölyeler ile kendilerine sosyal bir ortam kazandıran kadınlar mutfak atölyeleri dışında çalıştay, gezi, sergi gibi etkinlikler de yaparak şehirde görünürlük kazanmışlardır. Toplumsal cinsiyet rollerinin tekrar edildiği bu mutfak için de söylenebilir, ancak kadınlara yemek yapmayı öğretme gibi bir dert edinmedikleri için kültürel bir buluşma gerçekleştirmişlerdir. Yapılan çalıştayların toplumsal cinsiyet eşitliği göz önüne alınarak yapılması ve yemek atölyelerine katılan kadınların da bu çalıştaylara katılması, sunum yapmaları kadınlara söz söyleyebilme ortamını sağlamıştır. Bulgularda da dile getirildiği gibi çalıştay sırasında rol tekrarlarına getirilen eleştirilerle birlikte, kadınların toplumsal cinsiyet ile kendilerine atfedilen roller üzerinden para kazanması var olabilme mücadelelerinin önünü açmaktadır.

Vakıflı Köyü Tarımsal Kalkınma Kooperatifi Kadın Kolu, Ermeni kimliği açısından önemlidir. Vakıflı'nın sınır kentinde yer almasına rağmen bir anlamda izole olan bir köy olması Suriye'den köye herhangi bir göçün yaşanmamasına neden olmuştur. O yüzden kurulan mutfakta çalışanların hemen hepsi ya zaten Vakıflı Köyü'nden ya da eşi Vakıflı Köylü olduğu için oraya yerleşen kadınlardır. 2005'ten bu yana ürün hazırlayıp satan kadınlar köyün ekonomisine oldukça katkı sağlamışlardır. Vakıflı Köyü'nün yüzü haline gelmişlerdir. Var olan kültürlerinin devamının temsilcileri olmuşlardır. Kadın kolu ile kadınların gelir elde edebilecekleri bir alan yaratılması ile köyden göç oranı da bir nebze düşmüştür. Vakıflı'da görüşme

yaptığım kadınlar genellikle evdeki söz haklarının eşit olduğunu söylemiş, para kazanmaya başlamadan önce de bu durumun aynı olduğunu belirtmişlerdir.

Genel olarak kadınlar yemek yapmayı meslek olarak ya da bunun üzerinde para kazanmayı, dâhil oldukları mutfaklar dışında düşünmemektedirler. Bu noktada da kurulan mutfaklar bir meslek edindirme işlevine sahip değiller. Zaten bulgular kısmında da görüleceği üzere bu mutfaklar büyük bir restoranın zemini değil, küçük işletmeler için ilham olabilecek bir konumdadır.

Kadınlar başka kültürleri tanımak ve kendi kültürlerini tanıtmak için bu mutfaklara dâhil olduklarında adeta bir gösteri alanı da oluşmaktadır. Mutfakta gerçekleşen şeylerin kamusal alana sunulması, kadınların yaptıkları ürünlerde kendi imzalarını atabilmelerini sağlamıştır. Bu imza kimi zaman mutfak içerisinde çekişmelere yol açsa da kadınlar için başkalarına sunabilecekleri bir şey var etmek önemlidir.

Kadınlar dâhil oldukları mutfaklarda alınacak malzemelere hep birlikte karar verirken, evlerindeki malzeme listelerini kendileri hazırlamaktadırlar. Ancak bu noktada dâhil oldukları mutfaklar için listeye uygun alışverişi kadınlar yaparken, evleri için bu durum her zaman söz konusu değildir. Listeyi kadın hazırlar ancak satın alma sürecinde erkek devreye girer. Burada da dâhil olunan mutfakta hayata geçen deneyim ev alanında kendine yer bulamamıştır. Evdeki mutfak denilince akla gelen kadının aslında orada da erkek iktidar tarafından kontrol altında olduğu söylenebilir. Dâhil olunan mutfaklarda dahi iyiyi yapabilme adına verilen çaba aslında evde kaybedilen iktidarın dışardaki mutfakta elde edilebilme çabasıdır.

Mutfaklara dâhil olan kadınlardan ayrıca meslek sahibi olanlar, yemek yapma işini planlı bir şekilde yapmaya çaba sarf etmektedirler. Çünkü onlara yüklenen ailenin beslenme görevi çalışma hayatı ile zedelenmemelidir. Bu yüzden işten eve geldiklerinde kendilerini ‘mutfığa atarlar’ ve görevlerini layıkıyla yerine getirmeye çabalarlar. Çalışan kadınlar için yemek yapmak, kimi zaman bir zevk ve kendini gösterecekleri bir alan olsa bile genel olarak gerçekleşmesi gereken bir görev olarak

karşımıza çıkmaktadır. Ücretli bir iş kolunda çalışan kadınlar zamanla görev olarak yemek yapmaya başladıklarını dile getirmişlerdir.

Mutfak üzerinden para kazanma, kadınlar tarafından ev geçindirmek değil, evin geçimine az da olsa katkı sağlamak olarak anlatılmıştır. Burada yapılan işe atfedilen manevi ve maddi değerın etkisi söz konusudur. Yemek yemenin hayati olması ile yemek yapma eyleminin değersizleştirilmesi hiç kuşkusuz neoliberal kapitalizm politikaları aracılığı ile gerçekleşmektedir. Bakım hizmetlerinin özel alanda kadınlara bırakılması ile devletler kendi sorumluluklarındaki bakım hizmetlerinden kurtulmuş oldular. Bununla birlikte yeniden üretim süreci devletlerin, kurumların hiçbir enerji harcamalarına gerek kalmadan yerine gelir oldu.

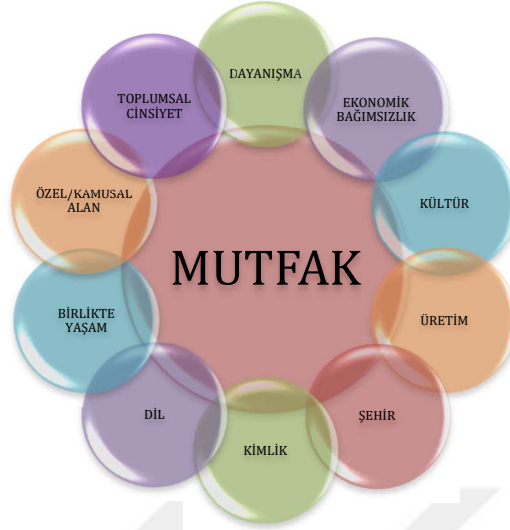
Tüm bunlarla birlikte yapılan araştırmanın sonucunda, kadınlar mutfağı kendilerine ait bir alan görmekte birlikte, burada kurdukları ve tabii yine de sınırları belli olan bir iktidar mekânına da sahiptirler.

Kamusal bir mekânda yan yana gelme hali özellikle göç deneyimi yaşamış kadınlar için bir rahatlama alanı da yaratmıştır. Birçoğu savaşla birlikte sevdiklerini kaybetmiş ya da sevdikleriyle ayrı düşmüş olan kadınların günlük pratikler ile hayata tutunma çabalarına, dâhil oldukları mutfaklar ev sahibi olmuştur.

Oldukça sıradan görünen mutfağın içerisinde yemek yapma dışında kadınların kattıkları şeyleri görebilmek mutfağın incelenebilir bir mekân olduğunu bizlere göstermektedir.

Farklı yapıların mutfağı kullanım biçimini görmek ve kadınların mutfak deneyimlerini kalıcı bir şekilde kayda almak kadın dayanışması adına oldukça önemli olmuştur.

Tüm bunlar göz önüne alındığında mutfak denildiği zaman sadece kadın ve yemek fikrinin zihinlerde canlanmaması gerektiğini, görüşme gerçekleştirilen mutfaklar göstermiştir.

Yemek ve kadın fikri ile karşımıza en başta dayanışma çıkmıştır. Dayanışma hali maddi ve manevi boyutta bu mutfaklarda gerçekleşmektedir. Cinsiyetçi toplumda kadın olma deneyimi ile gelen zorluklarla baş etme, savaş sonrası yaşanan maddi ve manevi zorlukların azaltılması, yan yana gelebilme dertleşme ve birlikte gülebilme ihtiyacı giderilmesi, günlük hayat pratiklerinin zorluklara rağmen birlikte icra edilebilmesi gibi durumlar kurulan mutfaklar aracılığıyla dayanışma ile gerçekleşmiştir.

Ekonomik bağımsızlığını kazanma, kimi daha önce ücretli iş kollarında hiç çalışmamış ev emekçisi kadınlar için büyük paralar kazanmamalarına rağmen hayatlarında önemli bir yer edinmiştir. Ekonomik bağımsızlıkla birlikte gelen özgüven kadınların günlük hayatlarında söz söyleyebilme alanlarını genişletmiştir. Şef olma hayali içermese bile kadınlar, yakın gelecekte hayallerini bu mutfaklar üzerinden kurdukları ekonomik bağımsızlık fikri ile kendilerini daha güvende hissetmektedir.

Kültür de mutfaklar aracılığı ile karşımıza çıkan başlıklardan biri olmuştur. Kadınlar dahil oldukları mutfaklar aracılığı ile hem kendi kültürlerini yaşayabilme hem de farklı kültürlerden gelen kadınların kültürlerini deneyimle hali içerisine girmişlerdir. Suriye'den göç eden kadınlar yaptıkları yemekler ile kendi yemek kültürlerinin devamlılığını ve kültürel görünürlüklerinin artmasını sağlamaktadır.

Mutfakların getirmiş olduğu üretim hali kadınların somut ürünler ortaya çıkarmalarına ortam hazırlamıştır. Para kazanmak üzerinden gerçekleşen üretim hali dışında günlük pratiklerin gerçekleştirilmesi ve dayanışma ortamının oluşması adına da kadınların fikir boyutunda üretim içerisinde yer aldıkları görülmüştür.

Mutfaklar sayesinde kadınlar şehri kullanmak durumunda kalmışlardır. Öyle ki İstanbul'da yetiştirilmesi gereken yemek ve reçellerin malzeme temini ya da satış noktalarına ulaştırılması için kadınların kendi mahallelerinden çıkmaları gerekmiştir. Şehri kullanmak durumunda olmak zaten göç sonrası kendini güvensiz hisseden kadın için mekanların ve sokakların tanıdık hale gelmesiyle güven duygularının gelişmelerini olanak tanımıştır. Gerçekleşen şehir ve müze gezileri, restoran ve kafe buluşmaları gibi etkinlikler belki de en az 6-7 yıldır İstanbul ya da Gaziantep'te yaşayan ancak sadece evi ve göç idaresi ya da belki hastane arasındaki yolu kullanmış kadınlar için şehri tanıma noktasında büyük katkı sağlamıştır.

Kadınlar dahil oldukları ve kurdukları mutfaklarla yaşadıkları yerlerle ve geldikleri yerlerle birlikte kendi kimliklerini de korumaktadırlar. Kadınların da ilk önce söyledikleri gibi kimliklerini koruma ve köyü yaşatmak için büyük çabalar sarf ettikleri Vakıflı'da kurulan mutfak, kadınlar aracılığı ile kimliği yaşatma ve koruma ortamını sağlamıştır.

Dil pratikleri de mutfaklar sayesinde gerçekleşebilmiştir. Göç eden ve geldikleri yerin diline hâkim olmayan kadınlar mutfaklar aracılığı ile dil öğrenme alanları yaratmışlardır. Dillerde var olan benzerlik Arapça kökenli Türkçe kelimeler dil öğrenimine katkı sağlamıştır.

Mutfaklar sayesinde birlikte yaşam pratikleri de yaşanmıştır. Göç eden ve yerleşik kadınlar arasında var olan karşılıklı önyargıların azaltılması ve ortadan kalkması için bir araç haline de gelmiştir mutfaklar. Kuruldukları mahalle ve gerçekleştirdikleri etkinliklerle mutfaklar, sosyal uyum ve birlikte yaşamak nasıl mümkün olur bunun üzerine düşünüp etkinlikler, çalıştaylar, söyleşiler gerçekleştirmişlerdir. Etkinliklerin çok dilli gerçekleşmesi, çevirmen desteği

sağlanması ile farklı diller konuşan kadınlar aynı etkinliğe hep birlikte dahil olabilmişlerdir.

Özel ve kamusal alan da karşımıza çıkan bir başka başlık olmuştur. Göç ile dil bilmeme hali ile kendini güvensiz hissedenden kadınlar için kurulan mutfaklar evden çıkmanın da bir yolu haline gelmiştir. Bu durum hem kadın hem de göçmen kadın olarak kamusal alanda kadınların görünürlüklerinin artmasına ortam hazırlamıştır. Böylece kadınların kamusal alan kullanma pratiği de gerçekleşmiştir.

Mutfakla birlikte toplumsal cinsiyet rollerinin tekrarı her ne kadar gerçekleşmiş olsa ve kadınların mutfak deneyimi geleneksel yapıdan uzaklaşmamış olsa da anlatılan tüm kavramlar üzerinden kadınlar öznellik hallerini yaşamışlardır. Kadınların çalışmasının uygun görülmediği ailelerde dahi mutfaklar bu durumu kırmıştır. Evi geçindirmek değil eve katkı olarak çalışsalar bile para kazanmanın getirmiş olduğu özgüveni yaşamışlardır. Aynı zamanda kurulan mutfaklarda gerçekleştirilen toplumsal cinsiyet eşitliği atölye ve etkinlikleri kadınların farkındalıklarına artırmada rol oynamıştır. Mutfağın kendi öz anlamının dışında kadınların pek çok alanda üretim yaptıkları bir yer haline gelmesi mutfağın dönüşümünün de bir göstergesi olarak karşımıza çıkmıştır.

KAYNAKÇA

- Acar-Savran, G. (2009). *Beden Emek Tarih: Diyalektik Bir Feminizm İçin* (2. bs.). İstanbul: Kanat Kitap.
<http://yordam.bim.gantep.edu.tr/yordambt/yordam.php?aDemirbas=0102729>
 adresinden erişildi.
- Acar Savran, G. (2018). *Feminizm Yazıları Kuramdan Politikaya* (1. bs.). Ankara: Dipnot Yayınları.
- Akın, M. H. (2012). Türkiye’de muhafazakârlığın direnme odağı olarak aile. *Muhafazakâr Düşünce*, 8(31), 3–20.
- Aslan, N. ve Pekerşen, Y. (2019). Aşçılık Eğitimi ve Sektör Başarısı Arasındaki İlişkinin Değerlendirilmesi: Beş Yıldızlı Otel İşletmelerinde Çalışan Aşçılar Üzerine Bir Araştırma. *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 17(2), 93–122. doi:10.18026/cbayarsos.472843
- Beardsworth, A. ve Keil, T. (2011). *Yemek Sosyolojisi: Yemek ve Toplum Çalışmasına Bir Davet*. (A. Dede, Çev.). Ankara: Phoenix Yayınevi.
- Bennholdt-Thomsen, V. (2014). Neden üçüncü Dünya’da da hâlâ ev kadınları yaratılıyor? M. Mies, V. Bennholdt-Thomsen ve C. von Werlhof (Ed.), *Son Sömürge: Kadınlar içinde* (2. bs., ss. 245–257). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Berghan, S. (2007). *Lubunya: Transseksüel Kimlik ve Beden* (1. bs.). İstanbul: Metis Yayınları.
- Berktaş, F. (2012). *Tarihin Cinsiyeti* (4. bs.). İstanbul: Metis Yayınları.
- Berktaş, F. (2013). Feminist teoride açılımlar. Y. Ecevit ve N. Karkıner (Ed.), *Toplumsal Cinsiyet Çalışmaları içinde* (2. bs., ss. 2–23). Eskişehir: Anadolu

Üniversitesi.

Beşirli, H. (2010). Yemek, Kültür ve Kimlik. *Millî Folklor*, 22(87), 159–169.

Beşirli, H. (2012). *Yemek Sosyolojisi: Yiyeceklere ve Mutfağa Sosyolojik Bir Bakış*. Ankara: Phoenix Yayınevi.

Bober, P. P. (2003). *Tarih Öncesinden Ortaçağa Kültür, Sanat ve Mutfak*. (Ü. Tansel, Çev.). İstanbul: Kitap Yayınevi.

Bora, A. (2008). *Sivil toplum kuruluşları için toplumsal cinsiyet rehberi*. Ankara. <http://panel.stgm.org.tr/vera/app/var/files/s/t/stk-lar-icin-toplumsal-cinsiyet-rehberi.pdf> adresinden erişildi.

Bora, A. (2012). Toplumsal cinsiyete dayalı ayrımcılık. M. Ceyhan ve K. Çayır (Ed.), *Ayrımcılık: Çok Boyutlu Yaklaşımlar* içinde (ss. 1–14). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları. [https://cws.emu.edu.tr/tr/PublishingImages/sbsb-203-secmeli-ders/Toplumsal cinsiyet ve Hukuk_Aksu Bora.pdf](https://cws.emu.edu.tr/tr/PublishingImages/sbsb-203-secmeli-ders/Toplumsal%20cinsiyet%20ve%20Hukuk_Aksu%20Bora.pdf) adresinden erişildi.

Bora, T. (2009). Analar, bacılar, orospular: Türk milliyetçi-muhafazakâr söyleminde kadın. A. Öncü ve O. Tekelioğlu (Ed.), *Şerif Mardin'e Armağan* içinde (2. bs., ss. 241–282). İstanbul: İletişim Yayınları.

Boudan, C. (2006). *Mutfak Savaşı: Damak Zevkinin Jeopolitiği*. (Y. Avunç, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Bourdieu, P. (2015a). *Eril Tahakküm*. (B. Yılmaz, Çev.) (2. bs.). İstanbul: Bağlam Yayıncılık.

Bourdieu, P. (2015b). *Pratik Nedenler*. (H. Uğur Tanrıöver, Çev.) (2. bs.). İstanbul: Hil Yayınları.

Butler, J. (2012). *Cinsiyet Belası: Feminizm ve Kimliğin Altüst Edilmesi*. (B. Ertür, Çev.) (3. bs.). İstanbul: Metis Yayıncılık.

- Çaycı, A. E. ve Aktaş, C. (2018). Dijitalden Tatmak: Yemeğin “Yeni” Gastro Mekânlardaki Seyirlik Gösterisinin Kültürel Yansımaları. *TRT Akademi*, 3(6), 710–727.
- Connell, R. W. (2016). *Toplumsal Cinsiyet ve İktidar: Toplum, Kişi ve Cinsel Politika*. (C. Soydemir, Çev.) (2. bs.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Davidoff, L. (2012). *Feminist Tarihyazımında Sınıf ve Cinsiyet*. (Z. Ateşer ve S. Somuncuoğlu, Çev.) (3. bs.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Devreux, A.-M. (2015). Aile. H. Hirata, F. Laborie, H. Le Doaré ve D. Senotier (Ed.), *Eleştirel Feminizm Sözlüğü* içinde (1. bs., ss. 33–38). İstanbul: Dipnot Yayınevi.
- Dökmen, Z. Y. (2017). *Toplumsal Cinsiyet: Sosyal Psikolojik Açıklamalar* (8. bs.). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Donovan, J. (2015). *Feminist Teori*. (A. Bora, M. Ağduk Gevrek ve F. Sayılan, Çev.) (9. bs.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Durmaz, N. (2018). Tamamlanmamış Devrim’in Türkiye’ye Yansımaları. Ç. Ünlütürk Ulutaş (Ed.), *Feminist Sosyal Politika: Bakım Emek Göç* içinde (1. bs., ss. 67–98). İstanbul: Notabene Yayınları.
- Ecevit, Y. (2003). Toplumsal Cinsiyetle Yoksulluk İlişkisi Nasıl Kurulabilir? Bu İlişki Nasıl Çalışılabilir? *C. Ü. Tıp Fakültesi Dergisi*, 25(4), 83–88.
- Ecevit, Y. (2011). Toplumsal cinsiyet sosyolojisine başlangıç. Y. Ecevit ve N. Karkıner (Ed.), *Toplumsal Cinsiyet Sosyolojisi* içinde (1. bs., ss. 1–30). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.
- Engels, F. (2003). *Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni*. Eriş Yayınları.
- Esping-Andersen, G. (2011). *Tamamlanmamış Devrim*. (S. Çağatay, Çev.) (1. bs.). İstanbul: İletişim Yayınları.

- Fernández-Armesto, F. (2007). *Yemek İçin Yaşamak: Yiyeceklerle Dünya Tarihi*. (E. Akhan, Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Gardiner, J. (2011). Ücretli-Ücretsiz Emek Kıskaçında Kadın. H. Hartmann, J. Gardiner, H. Hirata ve G. Acar-Savran (Ed.), *Bakım emeği* içinde (s. 88). İstanbul: Sosyalist Feminist Kolektif.
- Gönüllü Atakan, A. (2018). Toplumsal Cinsiyet Eşitliği ve Bakım Emeği. *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 16(3), 125–136.
- Goode, J. (2005). Yemek. *Milli Folklor*, 17(67), 172–176.
- Güldü, Ö. ve Ersoy-Kart, M. (2009). Toplumsal cinsiyet rolleri ve siyasal tutumlar: Sosyal psikolojik bir değerlendirme. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 64(3), 97–116. doi:10.1501/SBFder_0000002114
- Gürsoy, D. (1995). *Yemek ve Yemekçiliğin Evrimi*. İstanbul: Sofra.
- Hartmann, H. (2006). *Marksizim’le Feminizmin Mutsuz Evliliği*. (G. Aygen, Çev.) (1. bs.). İstanbul: Agora Kitaplığı.
- Heinen, J. (2015). Sosyal politikalar ve aile politikaları. H. Hirata, F. Laborie, H. Le Doaré ve D. Senotier (Ed.), *Eleştirel Feminizm Sözlüğü* içinde (1. bs., ss. 168–273). İstanbul: Dipnot Y.
- İlkkaracan, İ. (2011). Uzlaştırma politikalarının yokluğunda Türkiye emek piyasasında toplumsal cinsiyet eşitsizlikleri. İ. İlkkaracan (Ed.), *İş ve Aile Yaşamını Uzlaştırma Politikaları: Emek Piyasasında Toplumsal Cinsiyet Eşitliğine Doğru* içinde (ss. 21–59). İstanbul: Metis Yayınları.
- İlkkaracan, İ. (2018). Toplumsal Cinsiyet Eşitlikçi Sürdürülebilir Büyüme ve Kalkınma İçin Mor Politika. Ç. Ünlütürk Ulutaş (Ed.), *Feminist Sosyal Politika: Bakım Emek Göç* içinde (1. bs., ss. 31–66). İstanbul: Notabene Yayınları.
- İnce, Ş. (2016). Şeflerin Savaşı: Profesyonel Mutfaklarda Erkek ve Kadın Şefler. *Moment Dergi-Hacettepe Üniversitesi İletişim Fakültesi Kültürel Çalışmalar*

Dergisi, 3(2), 409–435.

Kandiyoti, D. (2013). *Cariyeler, Bacılar, Yurttaşlar: Kimlikler ve Toplumsal Dönüşümler*. (Ş. Tekeli, A. Bora, F. Sayılan, H. Tapınç ve F. Özbay, Çev.) (4. bs.). İstanbul: Metis Yayınları.

Kaplan, M. (2011). “Kaplumbağa’nın Özgürlüğü”: Kadınlar ve Ev İçi Emek. *Folklor/Edebiyat*, 17(65), 163–172.

Karaca, E. ve Altun, I. (2017). Toplumsal Cinsiyetin Geleneksel Türk Mutfağına Yansıması. *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*, 10(20), 335–342.

Korkmaz, H. (2014). Yönetim kademelerinde kadına yönelik cinsiyet ayrımcılığı ve cam tavan sendromu. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2(5), 1–14.

Marçal, K. (2018). *Adam Smith’in Yemeğini Pişiren Kimdi?: Ekonomide Kadının Görünmez Eli*. (A. Arda, Çev.) (1. bs.). İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.

Mies, M. (2012). *Dünya Ölçeğinde Ataerki ve Birikim: Uluslararası İşbölümünde Kadınlar*. (Y. Temurtürkan, Çev.). Ankara: Dipnot Yayınları.

Mies, M. (2014). Cinsiyete dayalı işbölümünün toplumsal kökenleri. M. Mies, V. Bennholdt-Thomsen ve C. von Werlhof (Ed.), *Son Sömürge: Kadınlar içinde* (2. bs., ss. 101–150). İstanbul: İletişim Yayınları.

Molyneux, M. (2012). Ev emeği tartışması ve ötesi. G. Acar-Savran ve N. Tura Demiryontan (Ed.), *Kadının Görünmeyen Emeği içinde* (2. bs., ss. 115–155). İstanbul: Yordam Kitap.

Orkun, N. D. (2009). *Küreselleşmenin Değiştirdiği Yemek Kültürü: İstanbul Beyoğlu: 2002-2009*. Marmara Üniversitesi.

Özbek, M. (2013). *Beslenme Kültürü ve İnsan* (1. bs.). Ankara: Alter Yayıncılık.

Özhan Dedeoğlu, A. ve Savaşçı, İ. (2005). Tüketim Kültüründe Beden Güzelliği ve Yemek Yeme Arzuları: Kadınların Tüketim Pratiklerine Yansıması. *Ege*

Akademik Bakış Dergisi, 5(1), 77–87.

Özkaplan, N. (2009). Duydusal Emek ve Kadın İşi/Erkek İşi. *Çalışma ve Toplum*, 2(21), 15–24.

Öztarhan, E. S. (2018). Vejetaryen Olmayı Seçmek. *İnsan ve İnsan*, 5(15), 64–74.

Özyer, K. ve Azizoğlu, Ö. (2014). İş hayatında kadınların önündeki cam tavan engelleri ile algılanan örgütsel adalet arasındaki ilişki. *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 10(1), 95–106.

Parlaktuna, İ. (2010). Türkiye’de cinsiyete dayalı mesleki ayrımcılığın analizi. *Ege Akademik Bakış*, 10(4), 1217–1230.

Rigotti, F. (2012). *Mutfaktaki felsefe: Mutfaktaki Usun Kısa Eleştirisi*. İstanbul: Çiya Yayınları.

Sağır, A. (2012). Bir Yemek Sosyolojisi Örneği Olarak Tokat Mutfağı. *Turkish Studies-International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 7(4), 2675–2695.

Sancar, S. (2013). *Erkeklik: İmkansız İktidar* (3. bs.). İstanbul: Metis Yayınları.

Sancar, S. (2014). *Türk Modernleşmesinin Cinsiyeti: Erkekler Devlet, Kadınlar Aile Kurar* (3. bs.). İstanbul: İletişim Yayınları.

Şaşman Kaylı, D. (2017). Kadın Bedenin Annelikle İmtihanı: Toplumsal Cinsiyet Bakış Açısının, Annelik Kurgularıyla İlişkisi. *Toplumsal Cinsiyet Farklı Disiplinlerden Yaklaşımlar* içinde (1. bs.). Ankara: Nika Yayınları.

Scott, J. W. (2013). Toplumsal cinsiyet: Faydalı bir tarihsel analiz. F. Dinçer ve O. Aslan (Ed.), *Feminist Tarihin Peşinde* içinde (1. bs., ss. 61–104). İstanbul: Bgşt Yayınları.

Selek, P. (2013). *Sürüne Sürüne Erkek Olmak* (6. bs.). İstanbul: İletişim Yayınları.

Silier, Y. (2010). *Oburluk Çağı: Felsefe ve Politik-Psikoloji Denemeleri* (1. bs.).

İstanbul: Yordam Kitap.

Stone, A. (2016). *Feminist Felsefeye Giriş*. (Y. Cingöz ve B. Tanrısever, Çev.) (1. bs.). İstanbul.

Tokgöz, G. (2012). Neoliberal piyasa, özel ve kamusal patriarka çıkmazında kadın emeği. S. Dedeoğlu ve A. Y. Elveren (Ed.), *Türkiye’de Refah Devleti ve Kadın içinde* (1. bs., ss. 103–126). İstanbul: İletişim Yayınları.

Toksöz, G. (2012). *Kalkınmada Kadın Emeği* (1. bs.). İstanbul: Varlık Yayınları.

Toksöz, G. (2015). Kalkınmada Farklı Yörüngeler Kadın İstihdamında Farklı Örüntüler Işığında Türkiye’de Kadın İstihdamı. A. Makal ve G. Toksöz (Ed.), *Geçmişten Günümüze Türkiye’de Kadın Emeği içinde* (1. bs., ss. 143–168). Ankara: İmge Kitapevi.

Ünlütürk Ulutaş, Ç. (2009). Yoksulluğun Kadınlaşması ve Görünmeyen Emek. *Çalışma ve Toplum*, 2(21), 25–40.

Veblen, T. (2015). *Aylak Sınıfın Teorisi: Kurumların İktisadi İncelenmesi*. (E. Kırmızıaltın ve H. Bilir, Çev.). Ankara: Heretik Yayınları.

Walby, S. (2016). *Patriyarka Kuramı*. (H. Osmanağaoğlu, Çev.). Ankara: Dipnot Yayınları.

Yücebaş, S. (2016). Aile, devlet, millet bağının yeni görünümleri: Biz yeniden hep büyük bir aileyiz hem de reklamlardayız. M. Yücebaş (Ed.), *Yerli ve Milli Gündelik Hayat içinde* (1. bs., ss. 169–195). İstanbul: İletişim Yayınları.

Yücel, V. (2016). Hayat Hanımlığı: Rol Biçilmişlik. V. Yücel ve S. Ögreci (Ed.), *Ekonomi, Sosyoloji ve Kadın içinde* (1. bs., ss. 19–35). İstanbul: Kriter Yayınevi.

Zeybek, H. A. (2011). Bir aile mekânında cinsiyet, cinsellik ve güvenlik. C. Özbay, A. Terzioğlu ve Y. Yasin (Ed.), *Neoliberalizm ve Mahremiyet içinde* (1. bs., ss. 227–243). İstanbul: Metis Yayınları.

